

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

HADİS ANABİLİM DALI

İBN ŞİHÂB EZ-ZÜHRÎ'NİN KAYNAKLARI

(SAHİH-İ BUHARÎ ÇERÇEVESİNDE)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ali Fuat FUTSİ

EYLÜL-2016

GÜMÜŞHANE

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

HADİS ANABİLİM DALI

İBN ŞİHÂB EZ-ZÜHRÎ'NİN KAYNAKLARI
(SAHİH-İ BUHARÎ ÇERÇEVESİNDE)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ali Fuat FUTSİ

EYLÜL-2016

GÜMÜŞHANE

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

HADİS ANABİLİM DALI

İBN ŞİHÂB EZ-ZÜHRÎ'NİN KAYNAKLARI

(SAHİH-İ BUHARÎ ÇERÇEVESİNDE)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan: Ali Fuat FUTSİ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ali KUZUDİŞLİ

EYLÜL-2016

GÜMÜŞHANE

KABUL VE ONAY

Doç.Dr. Ali KUZUDİŞLİ danışmanlığında, Ali Fuat FUTSİ tarafından hazırlanan “İbn Şihâb ez-Zührî'nin Kaynakları (Sahih-i Buharî Çerçevesinde)” isimli bu çalışma, 23 / 09 / 2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans / Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvanı Adı SOYADI (Başkan)

Unvanı Adı SOYADI(Danışman)

Unvanı Adı SOYADI (Üye)

Unvanı Adı SOYADI (Üye)

Unvanı Adı SOYADI (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

23 / 09 / 2016

Unvanı Adı SOYADI

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Yüksek Lisans / Doktora Tezi olarak hazırlamış olduğum “İbn Şihâb ez-Zührî'nin Kaynakları (Sahih-i Buharî Çerçevesinde)” isimli bu çalışmanın, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve alıntı yaptığım tüm çalışmaların kaynakçada yer aldığını taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐	Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
☐	Tezim sadece Gümüşhane Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
☐	Teziminyıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

.... / /

Ali Fuat FUTSİ

ÖNSÖZ

İlimler de tıpkı medeniyet ve kültürler gibi tarih içerisinde insanlıkla birlikte yürümüş, kendisine verilen değer ölçüsünde ilerlemiş veya gerilemiştir. Bir medeniyetin ya da kültürün tarihini bilmeden onun hakkında kuşatıcı bir bilgiye sahip olmak mümkün olmadığı gibi, ilimlerin de tarihini bilmeden onlar hakkında kapsayıcı bir malumat sahibi olmak mümkün değildir.

Çıkış noktası itibariyle bir olmasına karşın olağan tarihî süreç içerisinde dallanıp budaklanan ve çok zengin bir mirasa dönüşen İslamî ilimlerin bhusus çalışmanın içerisinde yer aldığı hadis ilminin tarihini bilmek de en az o ilmin teknik boyutlarını bilmek kadar önemlidir. Tarihî süreç içerisinde o ilmin tarihine damga vuran şahsiyetler olduğu gibi hadis ilminde de böyle kişilere rastlamak doğal bir durumdur.

Hz. Osman'ın şehadeti ve hemen ardından zuhur eden fitne hareketleri ve itikadî mezheplerin teşekkülü, buna bağlı olarak fırkaların kendilerini din ile refere etme çabalarının sonucu olarak hadis uydurma faaliyetleri, hadis rivayetinin kontrol altında tutulmasını zorunlu kılmıştır. Emevî Halifesi Ömer b. Abdulaziz bu durumun aciliyetini gördüğü için dönemin valilerine emirnâme göndererek hadisleri tedvin etmelerini istemiştir. Bu faaliyet hadis tarihinde “İlk Resmî Tedvin” olarak isimlendirilmiş ve bu ilmin en önemli aşamalarından birini temsil etmiştir.

Tedvin süreci içerisinde birçok hadis âliminin katkısı olmakla birlikte ismi en çok öne çıkanlardan biri şüphesiz İbn Şihâb ez-Zührî'dir. O, Halife'nin genel emriyle seneler süren yolculuklar yapmış ve ulaşabildiği bütün hadisleri toplamıştır. Öyle ki o, vefât ettiğinde saraydaki odasından deve yükleriyle hadis mecmuaları taşındığı nakledilmiştir. Zührî, hadisleri tedvin ederken, onun kimlerden rivayet edildiğine özel önem vermiş ve İslâm kültürünün nadide özelliklerinden biri olan isnad sisteminin yaygınlaşmasına vesile olmuştur.

Birçok talebe yetiştiren İbn Şihâb'ın ismi *silsiletü'z-zeheb* denilen en sağlam isnadlarda yer almış, *sika* olarak tanımlanan güvenilir râviler içerisinde yüksek bir konuma yükselmiştir. Sahih hadis kriterlerini yukarı seviyelerde tutan Buhari'nin

rivayet ettiği hadislerin dörtte birinde Zührî'nin yer alması bu bakımdan şaşırtıcı değildir. Bu da, hadis kitapları içinde en muteber kitap kabul edilen bir eserin en önemli kaynaklarından birinin ve belki de en önemlisinin İbn Şihâb olduğunu göstermektedir. Hem hadis tarihine topluca bakıldığında hem de özel olarak *Sahih-i Buharî* incelendiğinde Zührî'nin rivayet ilmi açısından ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Burada öne çıkan konu, hadis rivayetinin omurgasını oluşturan isimlerden biri olan Zührî'nin, bir araya getirdiği hadisleri kimlerden elde ettiğini, orantısal ağırlıklarıyla birlikte ortaya çıkarabilmektir. İşte bu çalışmada *Sahih-i Buharî* özelinde Zührî'nin hangi tariklerden hadis aldığı, her bir tarikte kimlerin yer aldığı ve bu tariklerin *Sahih-i Buharî*'deki ağırlığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tez, iki ana bölüm ve bir ek bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Zührî'nin hayatı, ilmi kişiliği, hadis tarihindeki rolü anlatılmaya çalışılmış ayrıca Emevîlerle olan ilişkileri ve bu süreç içerisinde yürüttüğü tedvin faaliyeti hakkında özet bilgi verilmiştir. Bu bilgiler verilirken, yeri geldikçe Zührî hakkında ileri sürülen bazı iddialar üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde ise *Sahih*'deki rivayetler içinde Zührî'nin hadis naklettiği şeyhleri tek tek tespit edilmiş, onların hayat hikâyeleri ve hadis ilmindeki önemleri hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca aynı çerçevede, Zührî'nin hangi şeyhten ne kadar hadis rivayet ettiği ve bu rivayetlerde hangi rivayet sîgalarını kullandığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Onlardan rivayet ettiği, Buharî'nin *Sahih*'inde yer verdiği hadislerin sayısı ve rivayet tarzlarına değinilmiştir. Ayrıca kısa olarak tahammül ve eda sîgaları tarif edilmiş, Zührî'nin hocaları ve onların hocaları, sahabeden başlamak suretiyle vefât tarihlerine göre sıralanmış, vefât tarihleri bulunamayanlar ise daha sonraya bırakılmıştır.

Son olarak ekler bölümünde isnad şemaları gösterilmiş, Zührî'nin bütün hocalarının isnadını çizmek bu tezin boyutlarını aşacağı düşüncesiyle sadece sahabe tabakasından olanların şemalarına yer verilmiştir. Şemalar, alt kısımda Buharî, üst kısımda ise sahabî râvi olacak şekilde düzenlenmiştir.

Bu çalışmayı hazırlamakta desteklerini esirgemeyen kıymetli hocam Doç. Dr. Ali KUZUDİŞLİ'ye, başta değerli dostum Hızır HACIKELEŞOĞLU olmak üzere çok

değerli meslektaşlarıma, ayrıca bu aşamaya gelmemde desteğiyle belki de en büyük pay sahibi olan eşime ve üzerimde emeği geçen herkese teşekkürü bir borç bilirim.

Gümüşhane – 2016

Ali Fuat FUTSİ

ÖZET

FUTSİ, Ali Fuat. İbn Şihâb ez-Zührî'nin Kaynakları (Sahih-i Buharî Çerçevesinde), Yüksek Lisans Tezi, 2016, (73)

Bu çalışmada, tabiîn dönemi imamlarından İbn Şihâb ez-Zührî'nin hayatı, hadisçiliği, tedvin faaliyetindeki rolü gibi konular ele alınmış daha sonra *Sahih-i Buhari*'de geçen rivayetleri ve bu rivayetleri kimlerden aldığı, bu hocalarının biyografisi, cerh-tadil açısından konumu, hadislerin rivayet sîgaları ve hangi hocasından ne kadar hadis rivayet ettiği gibi mevzular açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmış olup Zührî'nin hocaları bağlamında dökümantasyon tarama ve içerik analizi teknikleri ile derinlemesine inceleme yoluna gidilmiştir. Bu yöntemlerle birinci bölümde Zührî ve genel olarak hadisçiliği incelenmiştir. İkinci bölümde *Sahih-i Buhari*'deki Zührî rivayetleri tespit edilmiş ve incelemeye tâbi tutulmuştur. Ekler bölümünde ise Zührî'nin sahabî hocalarının isnad şemaları gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, İsnad, Tedvin, Zührî

ABSTRACT

FUTSĪ, Ali Fuat. Ibn Shihab al-Zuhri's Sourcesinal-Bukhari Compilation, Ms Thesis, 2016, (73)

This study emphasizes on subjects such as, Ibn Shihab al-Zuhri biography, his correlation with hadith literature, and his starring role in the codification of Hadith. Beside the narrations of al-Zuhri in *Sahih al-Bukhari* and his main informants along their biographies in the light of *al- Jarhu Wa Al-ta'deel* books, his wording of hadith and from whom he how much hadith received.

This study is one of the qualitative research method “context study” model used to the way in depth examination of al-Zuhri connection with his informants. In first part generally discussed al-Zuhri as a traditionalist, and in the second part the narration of al-Zuhri in *Bukhari* has been identified and examined.

In the appendix, the diagrams of al-Zuhri isnads from the companions have been shown.

Key Words: Hadith, Isnad, Tedvin, Zuhri,

İÇİNDEKİLER

DIŞ KAPAK

İÇ KAPAK

KABUL VE ONAY	III
BİLDİRİM	IV
ÖNSÖZ	V
ÖZET	VIII
ABSTRACT	IX
İÇİNDEKİLER	X
KISALTMALAR	XIV
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
1. İBN ŞİHÂB EZ-ZÜHRÎ'NİN HAYATI VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ	4
1.1. HAYATI	4
1.1.1. İsmi, Künyesi ve Nesebi	4
1.1.2. Doğumu ve Tahsil Hayatı	4
1.1.3. Hocaları	6
1.1.4. Şam'a Gidişi ve Emevîlerle İlişkileri	9
1.1.5. Vefatı	11
1.2. HADİS İLMİNDEKİ YERİ	11
1.2.1. Hadislerin Tedvini ve İbn Şihâb	13
1.2.2. İsnad ve Zührî	15
1.2.3. Hadis Yazımı Karşısındaki Tutumu	18
1.2.4. Zührî ve Kitapları Meselesi	20
1.2.5. Eserleri	21
1.2.6. Zührî ve İrsal	22
1.2.7. Zührî ve Tedlis	23
1.2.8. Zührî ve Rivayet Sigaları	23

İKİNCİ BÖLÜM26

2. SAHİH-İ BUHARİ ÖZELİNDE İBN ŞİHÂB EZ-ZÜHRÎ'NİN HOCALARI VE ONLARDAN ALDIĞI HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ26

2.1.	ZÜHRÎ'NİN HOCALARI VE ONLARDAN ALDIĞI HADİSLER HAKKINDA DEĞERLENDİRME	27
2.1.1.	<i>Sahabe Tabakasına Mensub Olan Hocaları</i>	27
2.1.1.1.	<i>es-Sâib b. Yezid (h. 82)</i>	27
2.1.1.2.	<i>Abdullah b. Sa'lebe b. Suayr (h. 89)</i>	27
2.1.1.3.	<i>Sehl b. Sa'd es-Saidî (h. 91)</i>	28
2.1.1.4.	<i>Enes b. Malik (h. 93)</i>	28
2.1.1.5.	<i>Mahmud b. er-Rebia (h. 97)</i>	29
2.1.1.6.	<i>Sa'lebe b. Ebû Malik el-Kurazî (t.y.)</i>	29
2.1.1.7.	<i>Süneyn Ebû Cemile (t.y.)</i>	29
2.1.2.	<i>Zührî'nin Tabiîn Tabakasından Olan Hocaları</i>	30
2.1.2.1.	<i>Ebû İdris el-Havlânî (h. 80)</i>	30
2.1.2.2.	<i>Abdurrahman b. Âmir b. Rebîa (h. 85)</i>	30
2.1.2.3.	<i>Kabîsa b. Züeyb (h. 86)</i>	31
2.1.2.4.	<i>Malik b. Evs b. el-Hadesan (h. 91)</i>	31
2.1.2.5.	<i>Said b. el-Müseyyeb (h. 93)</i>	31
2.1.2.6.	<i>Ebûbekir b. Abdurrahman (h. 93)</i>	32
2.1.2.7.	<i>Urve b. ez-Zübeyr (h. 94)</i>	33
2.1.2.8.	<i>Ebû Seleme b. Abdurrahman (h.94)</i>	34
2.1.2.9.	<i>Ali b. el-Hüseyn b. Ali (h. 95)</i>	35
2.1.2.10.	<i>Cafer b. Amr b. Ümeyye (h. 95)</i>	35
2.1.2.11.	<i>Talha b. Abdullah (h. 97)</i>	36
2.1.2.12.	<i>Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mesud (h. 98)</i>	36
2.1.2.13.	<i>Abdullah b. Ka'b b. Malik (h. 98)</i>	37
2.1.2.14.	<i>Abdullah b. Muhammed b. el-Hanefiyye (h. 98)</i>	37
2.1.2.15.	<i>Ebû Ubeyd Sa'd b. Ubeyd (h.98)</i>	37
2.1.2.16.	<i>el-Hasan b. Muhammed b. el-Hanefiyye (h. 99)</i>	38
2.1.2.17.	<i>Hârice b. Zeyd b. Sabit (h. 99)</i>	38
2.1.2.18.	<i>Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im (h. 100)</i>	39
2.1.2.19.	<i>İsa b. Talha b. Ubeydullah (h. 100)</i>	39
2.1.2.20.	<i>Ebû Ümame b. Sehl (h. 100)</i>	39
2.1.2.21.	<i>Ömer b. Abdulaziz (h. 101)</i>	40
2.1.2.22.	<i>el-Kasım b. Muhammed b. Ebûbekir es-Siddik (h. 102)</i>	40
2.1.2.23.	<i>Âmir b. Sa'd b. Ebû Vakkas (h. 104)</i>	41

2.1.2.24. Ata b. Yezid el-Cundaî (h. 105).....	41
2.1.2.25. Humeyd b. Abdurrahman b. Avf (h. 105).....	41
2.1.2.26. Sinan b. Ebû Sinan ed-Düelî (h. 105).....	42
2.1.2.27. Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer (h. 106).....	42
2.1.2.28. Salim b. Abdullah (h. 106).....	42
2.1.2.29. Amra bint Abdurrahman (h. 106).....	43
2.1.2.30. Süleyman b. Yesar (h. 110).....	44
2.1.2.31. Ata b. Ebû Rebâh (h. 114).....	44
2.1.2.32. Abdurrahman b. Hüzmüz el-A'rec (h. 117).....	45
2.1.2.33. İbn Ebû Enes (h. 117).....	45
2.1.2.34. Abdullah b. Ebûbekir b. Muhammed (h. 135).....	45
2.1.2.35. Abbad b. Temim (t.y.).....	46
2.1.2.36. Abdulhamit b. Abdurrahman b. Zeyd (t.y.).....	46
2.1.2.37. Abdullah b. Muhayrız b. Cünâde (t.y.).....	47
2.1.2.38. Abdurrahman b. Abdullah b. Ka'b b. Malik (t.y.).....	47
2.1.2.39. Abdurrahman b. Ka'b b. Malik (t.y.).....	47
2.1.2.40. Abdurrahman b. Malik b. Malik b. Cu'sum (t.y.).....	48
2.1.2.41. Alkame b. Vakkas el-Leysî (t.y.).....	48
2.1.2.42. Anbese b. Saîd b. el-Âs (t.y.).....	49
2.1.2.43. Avf b. Malik b. et-Tufeyl (t.y.).....	49
2.1.2.44. ed-Dahhak b. Şerahîl (t.y.).....	49
2.1.2.45. Ebû Abdullah Selman el-Egarr (t.y.).....	50
2.1.2.46. Ebûbekir b. Süleyman (t.y.).....	50
2.1.2.47. Husayn b. Muhammed el-Ensârî (t.y.).....	50
2.1.2.48. Hâlid b. Eslem (t.y.).....	51
2.1.2.49. Hamza b. Abdullah b. Ömer (t.y.).....	51
2.1.2.50. Harmele Mevlâ Üsame b. Zeyd (t.y.).....	51
2.1.2.51. el-Heysem b. Ebû Sinan (t.y.).....	52
2.1.2.52. Hind bintü'l-Haris (t.y.).....	52
2.1.2.53. Muhammed b. Abdurrahman b. Sevban (t.y.).....	52
2.1.2.54. Muhammed b. en-Numan b. Beşir (t.y.).....	53
2.1.2.55. Nafi' Mevlâ Ebû Katâde (t.y.).....	53
2.1.2.56. Ömer b. Muhammed b. Cübeyr (t.y.).....	53
2.1.2.57. Ömer b. Esid b. Hârice es-Sekafî (t.y.).....	54
2.1.2.58. Ubeyd b. es-Sebbak (t.y.).....	54
2.1.2.59. Ubeydullah b. Abdullah b. Ebû Sevr (t.y.).....	54
2.1.2.60. Yahya b. Urve b. ez-Zübeyr (t.y.).....	55

TABLO 1. ZÜHRÎ'NİN HOCALARI VE HADİS SAYISI	55
TABLO 2. RİVAYET SİĞALARI VE SAYILARI	57
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	59
EKLER	61
ŞEKİL 1. ABDULLAH B. SA'LEBE B. SUAYR'IN İSNAD ŞEMASI	62
ŞEKİL 2. ENES B. MALİK'İN İSNAD ŞEMASI	63
ŞEKİL 3. ES-SÂİB B. YEZİD'İN İSNAD ŞEMASI	64
ŞEKİL 4. MAHMUD B. REBİ'NİN İSNAD ŞEMASI.....	65
ŞEKİL 5. SA'LEBE B. EBÛ MALİK'İN İSNAD ŞEMASI	66
ŞEKİL 6. SEHL B. SA'D ES-SÂİD'İN İSNAD ŞEMASI.....	67
ŞEKİL 7. SÜNEYN EBÛ CEMİLE'NİN İSNAD ŞEMASI	68
KAYNAKÇA	69
ÖZGEÇMİŞ.....	74

KISALTMALAR

b. İbn

bkz. Bakınız

Çev. Çeviren

DİA Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Hız. Hazreti

h. Hicrî

Müt. Mütemmem

r.a. Radıyallahu anhu

s.a.s. Sallahu aleyhi ve Sellem

t.y. Tarih yok

GİRİŞ

Sahabe, dini anlama ve yaşama noktasında inen Kur'an ayetleri kadar Hz. Peygamber (s.a.s.)'in sözlerine de değer veriyorlardı. Çünkü muradullahı tesbit etmede önlerindeki yegâne örnek oydu. Onlar, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in, kendi heva ve hevesinden konuşmadığına kesin olarak inanıyorlardı. Bu sebeple ayetleri yazıp ezberledikleri gibi hadisleri de yazmak istiyorlardı. Ancak ilk zamanlar birtakım sebeplerden ötürü Kur'an ayetleri dışında başka bir şeyin yazılmasına izin verilmemiş ama daha sonra bu yasak kaldırılmıştır. Hatta sahabe arasında müstakil hadis cüzleri olanlardan bile söz edilmektedir (A'zamî, 1993: 34).

Aksini gösteren birkaç örneği bulunmakla birlikte sahabe asrında, özellikle ilk üç halife döneminde isnad kullanılmamaktaydı. Çünkü onlar, hepsi birbirini tanıyan ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetini iyi bilen kimselerdi. Kendilerinin de beyan ettikleri gibi onlar, yalan nedir, bilmezlerdi. Ama üçüncü halife Hz. Osman'ın (r.a.) şehit edilmesiyle birlikte tutuşan fitne ateşi hadis uydurma faaliyetlerine sebep oldu. Bu olaydan sonradır ki artık âlimler, tanıdıkları, adaletini ve zaptını bildikleri kişilerin hadislerini kabul edip, diğerlerinin rivayet ettikleri hadisleri kabul etmediler. Bu tutum isnadın yaygınlaşmasına neden oldu.

İmkânların, özellikle de yazı malzemelerinin artmasıyla birlikte hadis yazımı da hızlandı. Ancak yine de şefevî yolla hadis rivayeti daha ön plandaydı. Çünkü kitabet, avantajlarıyla birlikte birçok sorunu da beraberinde getirmekteydi. Ayrıca ilim, hafızalarda olan bir melekeydi. Kitabet ise, ehil olsun olmasın herkesin ulaşabileceği bir alandı. Bu yüzden âlimler şefevî yolu her zaman daha önde tuttular.

İlk yazılan hadis cüzleri şahsî gayretlerin ürünüydü. Bunlar, oldukça az sayıda hadislerden oluşmaktaydı. Çoğunlukla âlimlerin zihinlerinde korunan hadisler zamanla onların vefât etmeleriyle kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Sünnetin kaybolmasından korkan Emevî Halifesi Ömer b. Abdulaziz, valilere talimat vererek bu dağınık malzemenin toplanmasını istedi (Fesevî, h. 1410: 1/645). Halife'nin bu talimatıyla başlayan süreç hadis tarihinde "Tedvin" olarak isimlendirilmiştir. Bu süreçte en büyük emeği geçenlerden biri İbn Şihâb ez-Zührî'dir.

Bu araştırmanın amacı, İbn Şihâb ez-Zührî'nin hadisleri tedvin ederken kimlerden, hangi tariklerle hadis aldığını, hangi hocalarından daha çok hadis rivayet ettiğini tespit etmektir. Ayrıca söz konusu tariklerde ismi geçen râvilerin biyografileri ve hadis ilmindeki yerlerini tespit etmek de amaçlanmıştır. Bu râviler hakkında yapılan değerlendirmelere yer verilmiş, onlardan gelen rivayetlerde çoğunlukla hangi rivayet sığasının kullanıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Râviler incelenirken sahabe tabakasından olanlar, bu ilimdeki öncülüklerinden dolayı diğerlerinden ayrı olarak ele alınmıştır. Genel itibarıyla bu tezin tedvin dönemi öncesi hadis rivayeti çalışmalarında etkin olan râvilerden önemli bir kısmı hakkındaki bilgileri bir araya getirdiğini ifade etmek mümkündür.

Hadis kaynaklarında Zührî'den gelen rivayetlerin sayısı oldukça fazla olduğundan araştırma konusunu belirli bir kitaptaki rivayetlerle sınırlandırma gereği hâsıl olmuştur. Bu nedenle senedlerinin sıhhati itibarıyla en muteber hadis kitabı olarak rağbet gören *Sahih-i Buharî* çalışma alanı olarak tercih edilmiş, böylece birçok meçhul ravilerle karşılaşılıp yüksek lisans tezinin sınırlarını zorlayan zorluklardan uzaklaşmak istenmiştir.

Bu tez hazırlanırken *Sahih-i Buharî*'de Zührî'nin yer aldığı bütün rivayetler incelenmiş, hadislerin sayısı tespit edilmiş, ayrıca tekrarlı ve tekrarsız sayımları yapılmıştır. Böylelikle İbn Şihâb'ın *Sahih*'deki rivayetlerinin ve hocalarının bir nevi fihristi sağlanmış olmaktadır.

Bu çalışmayı yaparken klasik birçok kaynaktan faydalanılmıştır. İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ı, Zehebî'nin *Tarihu'l-İslam*, Siyeru A'lami'n-Nubela ve *Tezkiratü'l-Huffaz*'ı, Mizzî'nin *Tehzibu'l-Kemal*'i, İbn Hibban'ın *Kitabu's-Sikat*'ı, İbn Hacer'in *Tehzibu't-Tehzib*'i, İbn Asâkir'in *Tarihu Medineti Dımaşk*'i bu kitaplardan bazılarıdır. Ayrıca Zührî'nin biyografisinin anlatıldığı birinci bölümde, son dönemde yapılan çalışmalardan da istifade edilmiş, yeri geldikçe oryantalistlerin konu hakkındaki bazı çalışmalarına da yer verilmiştir. Bunun yanında Zührî ile alakalı daha önce yapılan tezlerden ve yazılan makalelerden de azamî ölçüde yararlanılmaya çalışılmıştır.

İbn Şihâb ez-Zührî'nin ismi zikredilirken bazen İbn Şihâb bazen de çok kullanıldığı için başındaki elif-lam takısı atılarak Zührî şeklinde yazılmıştır. Bunun

sebebi, onun her iki isimle de şöhret bulmuş olması ve her defasında iki ismin yazılmasına ihtiyaç duyulmamasıdır. Rivayet lafızları Arapça olarak yazılmış, haklarında gerekli açıklama yapılmıştır. Tezde mümkün mertebe akıcı bir dil kullanılmaya çalışılmış, dil kurallarına bağlı kalınmaya son derece önem verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İBN ŞİHÂB ez-ZÜHRÎ'NİN HAYATI VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ

1.1. Hayatı

1.1.1. İsmi, Künyesi ve Nesebi

Tam adı, Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Abdullah b. Şihâb b. Abdullah b. el-Haris b. Zühre b. Kilâb b. Mürre b. Ka'b b. Lüeyy b. Galib el-Kureşî ez-Zührî (Mizzî, 2010: 6/507), künyesi, Ebûbekir (İbn Hibban, 1998: 3/4) olup, *el-İmam*, *el-Alem*, ve *Hafizu Zamanihi* (zamanının hadis hafızı) gibi lakaplarla anılmaktadır (Zehebî, 2004: 5/206-207). Kendi isminden daha çok dedesine nispet edilerek İbn Şihâb (Nevevî, t.y: 1/90) ve büyük dedelerinden Zühre b. Kilâb'a nispetle Zührî adlarıyla şöhret bulmuştur (İbn Hacer, 1960: 1/22).

1.1.2. Doğumu ve Tahsil Hayatı

Zührî'nin doğum yılı olarak kaynaklarda h. 50 ilâ 58 arasında değişen tarihler verilmektedir. Örneğin; Mizzî (h. 742), Halife b. Hayyat'tan (h. 240) h. 51, Yayha b. Bükeyr'den (h. 231) h. 56, Vakıdî'den de (h. 207) h. 58 tarihini vermektedir (Mizzî, 2010: 6/513). Zehebî (h. 748) ise, h. 50 yılını zikretmekte ve bu görüşü tercih etmektedir (2004: 5/207; 2007: 1/83). Ayrıca İbn Hallikan (h. 681) h. 51 tarihini zikrederken (2009: 2/318), İbn Kesir (h. 774) ise h. 58 tarihini nakletmektedir (1997: 13/133). Doğum ve ölüm yılları hakkındaki rivayetler karşılaştırıldığında Zehebî'nin tercihinin daha isabetli olduğu görülmektedir (Özçelik, 2001: 4). Çünkü çalışmanın daha sonraki bölümlerinde görüleceği üzere, kendisi yaklaşık olarak otuz yaşında Emevî Hânedan'ı ile tanışmış ve aynı yıl İbn'ül-Eş'as (h. 85) olayı vuku bulmuştur.

Hadis ilmi denilince ilk akla gelen isimlerden biri olan Zührî, ilim hayatına Kur'an'ı ezberlemekle başlamış, yeğeninini bildirdiğine göre seksen günde Kur'an

hıfzını tamamlamıştır (Zehebî, 2003: 3/501). İlk dönem Araplarının bâriz bir özelliği sayılan güçlü hafızaya sahip olma Zührî’de de kendini göstermektedir. Esasında bu, Zührî’ye has bir durum değil, dikkat çekildiği gibi, İslâm tarihinde birçok misali bulunan bir olgudur. Cahiliye döneminde Arapların sayfalarca uzunluktaki şiirleri ezberledikleri ve bu ezber mekanizmasının son derece canlı tutulduğu bilinen bir husustur. Bunda, yazının çok gelişmemiş olmasının doğurduğu zaruretlerin payının büyük olduğu ama zamanla bunun bir meleke haline dönüştüğü de aşikârdır. Ayrıca o, hafızayı güçlendirdiğini söylediği bir takım şeyleri yer ve tavsiye ederdi. Örneğin; elmayı ve fare artığını hoş görmez, bal şerbeti içer ve bunun hatırlamaya yardımcı olacağını söylerdi (Zehebî: 2004: 5/201). Hadis ezberlemek isteyenlere ise kuru üzüm yemelerini tavsiye etmişti (İbnü’l-İmad, 1998: 2/100).

Doğum tarihinden de anlaşılacağı üzere küçük tabîlerden olan İbn Şihâb, hem küçük sahabîlerin hem de büyük tabîlerin öğrenciliğini yapma imkânı bulmuştur. Sahabe asrının sonlarına doğru ilim talebine başlamış ve yirmi yıldan fazla ilim tahsil etmiştir (Zehebî, 2003: 3/499). Kur’an-ı Kerim’i ezberledikten sonra nesep ilmine merak salmış ve ilk olarak akrabası olan genç sahabî Abdullah b. Sa’lebe b. Suayr’dan (h. 89) bu ilmi tahsil etmiştir (Zehebî, 2004: 5/330). Daha sonra bir adamın Abdullah’a talak hakkında bir soru sorması ve onun da bunu bilemeyip o kişiyi Said b. el-Müseyyeb’e (h. 94) yönlendirmesi neticesinde kendisi de İbn Sa’lebe’nin meclisini terk etmiş ve İbn el-Müseyyeb’in meclisine katılmıştır (İbn Sa’d, 1987: Müt./157-158). Çünkü o, bu hadiseyle birlikte hayatın bütününe kuşatan İslam’ı yaşamak için önemli olanın nesep ilminin değil, fıkıh ve hadis gibi İslamî ilimler olduğunun farkına varmıştır.

Said b. el-Müseyyeb, Zührî’nin hayatında adetâ dönüm noktası olmuş, onu tanıdıktan sonra fıkıh ve hadis ilimlerine olan şevki artmış ve bu sayede dönemin diğer büyük imamlarına, özellikle de *Fukahâ-ı Seb’a* olarak bilinen ve “Hocaları” kısmında detaylı bilgi verilecek olan Medine’nin önde gelen âlimlerine öğrencilik yapmıştır. Öyle ki, onların ilimlerini kendisinde toplamış ve adetâ ilimde onların yegâne mirasçısı konumuna gelmiştir. Ayrıca onun küçük sahabeden de bir kısmına talebe olduğu, özellikle Enes b. Malik’in (h. 93) en güvenilir râvisi konumuna geldiği de yine bilinen bir meseledir (Zehebî, 2004: 5/212).

1.1.3. Hocaları

İbn Şihâb ez-Zührî, uzun ilim tahsili boyunca birçok hocadan ders almış, bu hocaların bir kısmından uzun yıllar öğrenim görmüş, bir kısmından ise sadece bir-iki hadis rivayet etmiştir. Tezin asıl konusunu teşkil eden *Sahih-i Buharî* özelinde Zührî'nin kendilerinden hadis naklettiği hocaları hakkında daha detaylı bilgi vermeden önce burada, onun az ya da çok istifade ettiği kişilerin bir listesi verilecektir.

Daha önce de belirtildiği gibi, kendisi küçük tabîilerden olan İbn Şihâb, hem küçük sahabîlerden hem de büyük tabîilerden ders almıştır. Kendilerinden ders aldığı sahabîlere gelince; İbn Hibban'ın (h. 354), Zührî'nin yetmiş olduğu sahabe sayısını on olarak vermesine karşın (1998: 3/4), Ebû Nuaym (h. 430) bu sayıyı yirmi bire çıkarmıştır (2010: 3/425-426). Bu sahabîlerin isimleri şöyledir:

1. Enes b. Mâlik (h. 93),
2. Sehl b. Sa'd (h. 91),
3. Ebû't-Tufeyl (h. 100),
4. es-Sâib b. Yezid (h. 82),
5. Abdullah b. Sa'lebe (h. 89),
6. Mahmud b. Rebi' (h. 97),
7. Abdurrahman b. Ezher (t.y.),
8. Abdullah b. Ömer (h. 73) (İbn Ebû Hatim, 2010: 8/85),
9. Ebû Umame b. Sekl b. Huneyf (h. 100),
10. Abdullah b. Amir b. Rebia (h. 85),
11. Mahmud b. Lebid (h. 96),
12. Mes'ud b. Hakem (h. 90),
13. Kesir b. Abbas (t.y.),
14. Süfyan Ebû Cemile (t.y.),

15. Ebû Muveyhebe (t.y.),
16. Ebû'l-Fazl (t.y.),
17. İbn Ebû Sender (t.y.),
18. Rebia b. Abbad ed-Düelî (h. 95). Ayrıca;
19. Abdullah b. Zübeyr (h. 73),
20. Hasan (h. 49) ve
21. Hüseyin'i (h. 61) (r.anhüm) görüp onlardan hadis işittiği de söylenmiştir (Ebû Nuaym, 2010: 3/426).

Kaynaklarda Zührî'nin, Abdullah b. Ömer'i (h. 73) gördüğü zikredilmekle birlikte ondan hadis rivayet edip etmediği, etmiş ise bu hadislerin sayısının ne kadar olduğu hususunda ihtilaf vardır. Şöyle ki; İbn Hacer'in (h. 852), Ahmed b. Hanbel'den (h. 241) ve Ebû Hatim'den (h. 277) yaptığı nakle göre İbn Şihâb, İbn Ömer'i görmüş ancak ondan hadis dinlememiştir (İbn Hacer, 2004: 6/51). Yine İbn Hacer'in, Ahmed el-İclî'den (h. 261) aktardığına göre, Zührî, İbn Ömer'den üç hadis dinlemiştir (İbn Hacer, 2004: 6/49). Bir başka rivayette ise Abdürrezzak'ın (h. 211), kendisinin hocası ve Zührî'nin talebesi olan Ma'mer b. Raşid'e (h. 153), İbn Şihâb'ın İbn Ömer'den hadis dinleyip dinlemediğini sorduğu, onun da bu soruya; evet ondan iki hadis dinlemiştir, şeklinde cevap verdiği zikredilmektedir (Zehebî, 2003: 3/499). Katâde'nin (h. 117) bildirdiğine göre, Mekke'de en son vefat eden sahabî Abdullah b. Ömer idi ve o gün Zührî on altı yaşındaydı (İbn Asâkir, 1997: 55/314). Tarihen bu yaştaki birinin iki veya daha fazla hadis dinlemiş olması normal gözükmektedir. Zaten kaynakların çoğunluğu onun, İbn Ömer'den hadis dinlediği noktasında birleşmektedir.

İbn Şihâb'ın, uzun yıllar süren ilim talebi sırasında tabiîn tabakasından da birçok hocası olmuş, bunlar arasında onun hayatında çok derin izler bırakanlar olduğu gibi, kısa süreli olarak görüştüğü kişiler de bulunmuştur. Onun tabiînden olan hocaları hakkında İbn Asâkir'in (h. 571) verdiği liste şöyledir: "Said b. el-Müseyyeb (h. 94), Urve b. Zübeyr (h. 94), el-Kâsım b. Muhammed b. Ebûbekir (h. 107), Sâlim b. Abdullah b. Ömer (h. 106), Ebûbekir b. Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm (h. 94),

Hârîce b. Zeyd b. Sâbit (h. 100), Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ud (h. 99), İbrahim (en-Nehaî) (h. 96), Ebû Seleme (b. Abdurrahman) (h. 94), Humeyd (benî Abdurrahman b. Avf) (h. 105), Ali b. el-Hüseyn (h. 95), Abdullah b. Muhammed b. Hanefiyye (h. 98), el-Hasan b. Muhammed b. Hanefiyye (h. 100), Kesir b. Abbas b. Abdulmuttalib (t.y.), Abdullah b. el-Haris b. Nevfel (h. 84), Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im (t.y.), Âmir b. Sa'd b. Ebû Vakkas (h. 104), el-Muttalib b. Abdullah b. Handab (t.y.), Muhammed b. Abbad b. Cafer (t.y.), Hamza b. Abdullah b. Ömer (t.y.), Hafs b. Âsım b. Ömer (h. 90), Muhammed b. en-Nu'man b. Beşir (t.y.), Ömer b. Sabit (t.y.), Abdullah b. Ka'b b. Malik (h. 98), Abbad b. Temim (t.y.), Ebûbekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm (h. 120), Umare b. Huzeym b. Sabit (h. 105), Ata b. Yezid (h. 107), Alkame b. Vakkas el-Leysî (h. 86), Kabîsa b. Züeyb (h. 86), Ebû İdris el-Havlanî (h. 80), Hanzala b. Alâ el-Eslemî (t.y.), Muhammed b. Süveyd el-Fihri (t.y.), Hâlid b. Said b. Amr b. Osman b. Affan (t.y.), Süleyman b. Yesar (h. 110), Nebhan Mevlâ Ümmü Seleme (t.y.), Nafi' Mevlâ b. Ömer (h. 117) (r.anhüm) (İbn Asâkir, 1997: 55/295).

Burada, İbn Şihâb'ın *Sahih-i Buhari*'de kendilerinden hadis naklettiği hoca sayısından daha az bir rakam verilmekte hem de bazı isimler farklılık arz etmektedir. Bu da hocalarının İbn Asâkir'in zikrettiği kadar olmadığını ve aynı zamanda *Sahih*'de geçen isimlerle de sınırlı olmadığını göstermektedir. Bu isimler içinde onun hayatında derin izler bırakanların başında şüphesiz *Fukahâ-ı Seb'a* (bkz. Koçyiğit, 1973: 57) olarak bilinen Medineli âlimler gelmektedir. Daha önce ilim tahsili kısmında anlatıldığı üzere, bu âlimlerden ilk olarak Said b. el-Müseyyeb ile tanışmış ve ondan uzun yıllar boyunca ilim tahsil etmiştir. İbn Vehb'in (h. 197) Malik'ten (h. 179) nakline göre o, İbn el-Müseyyeb ile altı yıl (Mizzî, 2010: 6/511), İbn Mehdî'nin (h. 198) Malik'ten nakline göre ise on yıl birlikte olmuştur (İbn Sa'd: 1987: Müt./165). Ama en kuvvetli görüş onun, İbn el-Müseyyeb ile sekiz yıl geçirdiğidir. Nitekim Zehebî de tabakâta dair yazmış olduğu eserlerinde hep bu görüş üzerinde durmuş ve İbn Şihâb'tan şu sözü nakletmiştir: "Said b. el-Müseyyeb'in meclisinde sekiz yıl bulundum" (Zehebî: 2003: 3/500).

Yine kendisinin, *Fukahâ-ı Seb'a*'dan olan Urve b. Zübeyr, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe ve Ebûbekir b. Abdurrahman el-Hâris b. Hişam'a gidip onların yanında fıkıh eğitimi aldığı nakledilmektedir (İbn Sa'd, 1987: Müt./158). Burada

belirtmek gerekir ki Ebûbekir b. Abdurrahman'ın *Fukahâ-ı Seb'a*'dan olup olmadığı hususunda ihtilaf vardır. Onun en önemli hocalarından birisi de Amra bint Abdurrahman'dır (h. 106). Hocası el-Kâsım b. Muhammed'in teşvikiyle onun yanına gidişini şöyle haber vermektedir: “Bir gün el-Kâsım b. Muhammed bana dedi ki; seni ilme karşı hırslı görüyorum. Onu koruman için sana yol göstereyim mi? Evet, dedim. Amra bint Abdurrahman'dan ayrılma çünkü o, Hz. Aişe'nin (h. 58) (r.anha) odasında yetişmiştir. Ben de ona gittim ve onu tükenmez bir deniz olarak buldum” (Zehebî: 2007: 1/85).

1.1.4. Şam'a Gidişi ve Emevîlerle İlişkileri

İbn Şihâb ez-Zührî, Medine'de geçirdiği yaklaşık otuz yılın ardından, hayatının ikinci dönemi sayılabilecek, Emevî Hanedanı ile tanıştığı ve onların büyük övgülerine mazhar olduğu Şam yolculuğuna çıkar (Koçyiğit, 1973: 62). Daha önce Zührî'nin, Abdullah b. Sa'lebe'den nesep ilmini aldıktan sonra Said b. el-Müseyyeb'in yanına gittiği anlatılmıştı. Bu olayın devamı olarak İbn Şihâb, Şam'a gidişi ve Emevî Hanedanı ile olan ilişkileri bağlamında şunları anlatır: “Fıkhamı geliştirdim ve sonra Şam'a gittim. Seher vakti Dimaşk Camisi'ne girdim ve hünkâr mahfilinin karşısında kalabalık bir cemaate namaz kıldırıldım. Daha sonra orada oturduğum sırada o topluluk bana nesebimi sordular. Kureyş'ten birisiyim, dedim. Peki, senin ümmü veledin hükmü hakkında bilgin var mı, diye sordular. Ben de onlara Hz. Ömer'in (h. 23) (r.a.) sözünü bildirdim. Bunun üzerine bana; işte bu meclis, şu sana doğru gelen Kabîsa b. Züeyb'in meclisidir, (Halife) Abdülmelik (h. 86) ona, o da bize bu meseleyi sordu ama bu konuda biz bir şey bilmiyoruz, dediler. Kabîsa gelince ona durumu bildirdiler. (...) Bunun üzerine bana, “Seni Halife'nin yanına götüreceğim” dedi. (...) Birlikte Halife'nin yanına girdik. (...) Bunun üzerine ona selam verdim. (...) “Ümmü veled hakkında bir şeyler biliyor musun?” diye sordu. Ben de; “Said b. el-Müseyyeb bana bildirdi ki”, diyerek ona konu hakkında bilgi verdim. Kabîsa'ya döndü ve “Bunu her tarafa yayın” diye emretti. (...) Ertesi gün bineğimle birlikte tekrar onun yanına gittim. Bana: “Seni, ona götürünceye kadar Emîru'l-Mü'minîn'in kapısında bekle” dedi. (...) Ben oturunca Abdülmelik söze başladı. Kendisi benden daha iyi bildiği halde bana, Kureyş'ten olan kavmimin nesebini sormaya başladı. Sonra bana, “Sana ailen için maaş bağladım” diyerek Kabîsa'ya döndü ve ona ismimi divana yazmasını emretti. Sonra Kabîsa çıktı ve bana, “Emîru'l-

Müminîn, senin onun ashâbı arasında kalmanı ve maaşının yükseltilmesini emretti, onun kapısından ayrılma” dedi. Ben de onun yanında kaldım. (...) Abdülmelik vefat edince sırasıyla el-Velîd (h. 96), Süleyman (h. 99), Ömer b. Abdulaziz (h. 101), Yezid (h. 126) ve Hişâm (h. 125) ile de birlikteliğim devam etti (Zehebî, 2003: 3/502-503).

Zührî'nin Şam'a ilk geliş tarihiyle ilgili birbirine yakın seneler rivayet edilmiş olup, bu rivayetler h. 80-82 yıllarına yakın bir dönemi belirtmektedir. Bu da bize Zührî'nin o yıllarda otuzlu yaşlarının başında olduğunu göstermektedir. Zehebî'nin aktardığına göre İbn Şihâb şöyle demiştir: “İbnu'l-Eş'as hareketi zamanında Dımaşk'a geldim. Abdülmelik o zaman bu işle meşguldü” (Zehebî, 2004: 5/209). Bu fitnenin ise h. 81 yılında çıktığı ve h. 82'de yayıldığı bilinen bir husustur (Koçyiğit, 1973: 65).

Bu rivayeti teyid eden bir başka rivayette ise el-Leys b. Sa'd (h. 175) şöyle demiştir: “İbn Şihâb, Abdülmelik'in yanına 82'de geldi” (Zehebî, 2004: 5/208). Yine Zehebî, onun Şam'a gelişiyle alakalı olarak; “Hişâm, Zührî'ye borcu için yedi bin dinar verdi. Zührî onun çocuklarını eğitiyordu. 80 senesinde Halife Abdülmelik'in yanına geldi. Halife, onun ilmini çok beğendi ve borcunu ödedi”, demektedir (Zehebî, 2007: 1/83). Yine Zührî'nin “Hicaz ile Şam arasında kırk beş sene gidip geldim. Bir tek yeni hadis edinemedim.” (Ebû Nuaym: 2010: 3/415) sözü onun vefat tarihi temel alınarak değerlendirilecek olursa h. 80'li yılların başına denk geldiği görülecektir (Özçelik, 2001: 23).

Her ne kadar Medine'de birçok âlimden ders alıp ilmî alanda geniş bir müktesebâta sahip olsa da, İbn Şihâb'ın adı Emevî hanedanıyla tanıştıktan sonra şöhret bulmuş ve kendisi hadis tarihindeki belki de en önemli yere sahip olmuştur. Medine'de kalsaydı belki de bugün adı sadece sıradan bir râvi olarak tabakât kitaplarında yer alacaktı (Özkan: 2012: 6). İlk olarak Abdülmelik ve sırasıyla diğer Emevî halifeleri ile olan ilişkileri ve özellikle Ömer b. Abdulaziz'in emriyle giriştiği hadislerin tedvin edilmesi görevi onu, hadis tarihinde bir başkasına nasip olmayacak üstün bir konuma getirmiştir. Artık o saatten sonra İbn Şihâb, sıradan bir hadis râvisi değil, sarayda özel odası ve kâtipleri olan, halifelerin kendisine danıştığı, tedvin sürecini başarıyla ifâ eden, hadis ve sünnet konusunda zamanın imamı (İbn Ebû Hatim, 2010: 8/86) olan bir konumdadır.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki, Zührî, bütün Emevî hanedanıyla iyi geçinmiş değildir. Onların aralarındaki taht kavgalarında taraf tutmak zorunda kaldığı dönemler olmuştur (Özkan, 2013: 44/545). II. Velid, Hişam tarafından veliahd tayin edildiğinde, onu bu karardan vazgeçirmeye çalışmış ve bu da II. Velid'in ona düşman olmasına yol açmıştır (Özkan, 2012: 9-10).

1.1.5. Vefatı

Vefatı hususunda da h. 123, 124 ve 125 gibi farklı tarihler zikredilmiş olan Zührî, 72, 74 (Zehebî, 2003: 3/517) veya 75 (İbn Sa'd, 1987: Müt./185) sene yaşamıştır. Yahya b. Said el-Kattan (h. 198) ve Yahya b. Main (h. 233) gibi bir kısım âlimler, İbn Şihâb'ın vefat tarihi olarak h. 123 ve 124 senelerini beraberce zikretmekte (Zehebî, 2004: 5/221) ve İbn Yunus (t.y.) ve diğerleri h. 125 senesini söylemekte (İbn Hacer, 2004: 6/51) iseler de en doğru tarih olarak h. 124 senesi tercih edilmiştir (Mizzî, 2010: 6/513; Safedî, 1970: 5/26). İbn Hibban'ın: "Zührî, çarşamba gecesini Ramazan ayının 17'sinde 124 senesinde Şam'da vefat etti." (1998: 3/4; İbn Hallikan, 2009: 2/318) sözü de bunu destekler niteliktedir.

1.2. Hadis İlimindeki Yeri

İslâmî ilimlerin birçok alanında ciddi birikime sahip olan İbn Şihâb'ın en çok öne çıktığı alan hadis olmuştur. Erken yaşlardan beri gerek küçük sahabîler gerekse büyük tabîlerden hadis dinleme imkânı bulmuş, ilme olan iştiağı ve zekâsı ile akranları arasında ön plana çıkmayı başarmıştır. Dönemindeki ve sonraki dönemlerdeki birçok âlim kendisinden övgüyle bahsetmiş, onun hadis ilmindeki yerini takdirle karşılamışlardır.

Sünnete olan vukûfiyeti karşısında Halife Ömer b. Abdulaziz şunları söylemektedir: "Sünneti maziye ondan daha iyi bilen bir kişi kalmadı (Zehebî, 2003: 3/499). Ma'mer dedi ki: O gün Hasan (el-Basrî) (h. 110) ve emsalleri hayattaydı" (İbn Ebû Hatim, 2010: 8/85; Mizzî, 2010: 6/512). Yine Ömer b. Abdulaziz: "Hadis rivayet ettiğinde Zührî'den daha güzel hadis sevk eden (hadisleri inkıta' olmaksızın müsned şekilde rivayet eden) birini görmedim" (İbn Ebû Hatim, 2010: 8/85; Zehebî, 2004: 2/212) ve "İbn Şihâb'dan ayrılmayın çünkü sizler sünneti maziye ondan daha iyi bilen

biriyle karşılaşmadınız” (İbn Hallikan, 2009: 2/318) diyerek Zührî'nin hadis ilminde ne denli yüksek bir mevkide olduğunu ifade etmiştir.

Talebesi olan İmam Malik onun hakkında: “Bir kişi dışında Medine’de fakih ve muhaddis birine rastlamadım demiş, kimdir o diye sorulunca da, İbn Şihâb ez-Zührî diye yanıtlamıştır” (İbn Sa’d: 1987: Müt./167). Yine Malik “Dünyada İbn Şihâb’ın bir benzeri kalmamıştır” (İbn Ebû Hatim, 2010: 8/85; Zehebî, 2007: 1/83) diyerek onun, döneminin en büyük hadis otoritesi olduğunu belirtmiştir. Asrının en önde gelen hadis âlimi olduğunu gösteren bir başka rivayette Ebûbekir b. Mancûye (428) “Hz. Peygamber’in (s.a.s.) ashâbından on kişiyi gördü. O, zamanındaki kişilerin en hafızı ve haberi (hadisleri) sevk etmede en iyisiydi. O fazilet sahibi bir fakihti” (Mizzî, 2010: 6/511; İbn Hibban, 1998: 3/4) derken, Eyyüb es-Sahtiyânî (h. 131) ise “Zührî’den daha âlimini görmedim. Sahr b. Cüveyriye (t.y.) dedi ki: Hasan (el-Basrî)’da mı değil? Eyyüb dedi ki: Zührî’den daha âlim bir kişi görmedim” (İbn Ebû Hatim, 2010: 8/85; Buhârî, 2008: 1/223) diyerek bu durumu ikrar etmişlerdir.

Ebûbekir el-Hüzelî (t.y.), Hasan el-Basrî ve Muhammed b. Sirîn (h. 110) gibi dönemin büyük âlimlerinin meclislerinde bulunduğunu ama buna rağmen Zührî’den daha âlim birini tanımadığını (Mizzî, 2010: 6/512; Zehebî, 2004: 5/213) belirtirken, İmam Malik ise hadis ilminin önemine ve bu ilmin kimden alınması gerektiğine binaen “Bu ilim (hadis) dindir. O halde dininizi kimden aldığınıza iyi bakın.”, Mescid-i Nebevî’yi işaret ederek; “Biz, şu mescidde *kale fulan kale Rasulullah* (s.a.s.) diyen yetmiş kişiye yetiştik. Onlardan hiçbir şey almadık. Hâlbuki onlardan birine beytû’l-mal emanet edilecek olsa elbette ona karşı emin kimselerdi ama bu işin (hadisin) ehli değillerdi. İbn Şihâb bize geldiğinde ise -ki genç bir delikanlıydı- kapısında izdiham oluyorduk” (Zehebî, 2004: 5/213; 3/506) demek suretiyle İbn Şihâb hakkındaki takdirlerini dile getirmişlerdir. İbn Şihâb ez-Zührî, bunlardan başka daha birçok âlimin övgü dolu sözlerine mazhar olmuştur.

Bu değerlendirmelerden açıkça anlaşılmaktadır ki o, İslamî ilimlerde özellikle de hadis sahasında zamanının imamı ve önderi olduğu kadar gelecek nesiller için de bir rehber ve örnek olmuştur. “Onun hadis ilmine yaptığı en büyük hizmeti hiç şüphe yok ki, Ömer b. Abdulaziz’in emriyle ilk defa dağıntık sahifelerde ve hafızalarda duran ve bu

haliyle kaybolmaya mahkûm olan hadisleri toplayıp tedvin etmiş olmasıdır” (Köktaş, 2011: 87).

1.2.1. Hadislerin Tedvini ve İbn Şihâb

Hadis tarihi içerisinde en önemli merhalelerden birini tedvin süreci teşkil etmektedir. Bu sürece gelinceye kadar yaklaşık bir asırlık bir zaman geçmiş ve tedvini gerekli kılan bir takım olaylar bu aşamaya zemin hazırlamıştır. Zührî'nin hadis tedvinindeki rolünü anlatmadan önce o bir asırlık tarihe kısaca bakmak yerinde olacaktır.

Kur'an-ı Kerim'in mübeyyini olan (Nahl, 16/44) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sözleri, sahabe için tıpkı Kur'an ayetleri gibi önem arz ediyordu. Çünkü Kur'an'ı hayata aktarmakta yegâne rehberleri O'ydu. Dolayısıyla O'nun ağzından çıkacak her sözü ezberleme hatta kayda geçirme gayretinde olmalarından daha tabii bir şey olamazdı. Elbette hadislerin Hz. Peygamber döneminde yazıya geçirilmesi durumu, o zamanki Arap dünyasının sosyo-kültürel durumu göz önüne alındığında genele teşmil edilebilecek bir kemiyette değil, şahsî bir takım gayretlerin ürünü olarak kalmaktaydı. Çünkü o dönemde, hem yazı bilenler az hem de yazı malzemeleri kıt ve gelişmemiş bir haldeydi.

Sahabeden bazıları, bu olumsuz şartlara rağmen hadis yazımına devam etmişler hatta kendi hadis cüzlerini oluşturanlar bile olmuştur (A'zamî, 1993: 34). Hatta M. Hamîdullah (m. 2002), Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde yazıya geçirilen hadis sayısının yirmi bini geçtiğini belirtmektedir (Hamidullah, 1955: 4). Sahabe dönemindeki hadis yazımına bir örnek olarak Abdullah b. Amr'ın (h. 65) şu sözleri zikredilebilir: “Rasulullah'tan (s.a.s.) duyduğum her şeyi yazıyordum. Kureyş'ten bazıları beni bundan menederek; Rasulullah (s.a.s.) sinirlilik ve hoşnutluk hallerinde konuşan bir insan olduğu halde sen, O'ndan duyduğun her şeyi yazıyor musun? dediler. Bunun üzerine yazmaktan vazgeçtim ve durumu Rasûlullah'a anlattım. Parmağıyla ağzını işaret ederek buyurdu ki: Yaz, canım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, buradan haktan başka bir şey çıkmaz” (Ebû Davud, İlim: 3). Bu ve bu konudaki birçok rivayet, hadis yazım işleminin sahabe asrında mevcut olduğunu göstermektedir.

Bu konuyla alakalı olarak Yavuz Ünal; “Hz. Peygamber’in (s.a.s.) vefatı ile birlikte bireysel olarak hadis yazan sahabe sayısı da arttı. Öyle ki hadislerin hepsi olmasa bile çoğunluğu sahabe devrinde yazılı hale geldi ve ilk hicrî asrın yarısından itibaren müstakil konulardaki kitaplar görülmeye başlandı” demektedir (2013: 217). Yine devamla; “Özellikle Hz. Osman’ın (h. 35) (r.a.) şehit edilmesiyle birlikte ortaya çıkan bir takım amiller tedvin sürecinin başlamasında etkili olmuştur. Bu şartları şöyle sıralamak mümkündür:

- 1- “Hz. Peygamber (s.a.s.) dönemindeki aksine Arap yazısı yerleşmiş,
- 2- Hadis konusunda birinci derecede kaynak olan ashâb, büyük oranda hayattan çekilmiş ve Peygamber adına hadis uydurilmaya başlanmış,
- 3- Siyasî ve itikadî mezhepler teşekkül etmeye, dolayısıyla nassları kendi metodolojileri ile anlamaya ve yorumlamaya başlamışlardır” demektedir (2013: 225).

Sahabenin büyük çoğunluğunun dünyadan ayrılışı ve uydurma hadis faaliyetleri neticesinde Emevî Halifesi Ömer b. Abdulaziz, sünneti muhafaza etmek için Medîne valisi Ebûbekir b. Hazm’a (h. 120), Amra bint Abdurrahman ve el-Kâsım b. Muhammed gibi büyük muhaddislerin hadislerini yazmasını ve toplamasını emretti. (Fesevî, h. 1410: 1/645). Çünkü o, sünnetin zâyi olacağından korkmuş ve bu sebeple Rasûlullah’a (s.a.s.) ait hadislerin bir araya getirilmesi talimatını vermiştir (Buharî, İlim 34). Halife’nin bu talebi ulemadan büyük rağbet görmüş, başta Zührî olmak üzere birçok âlim bu hususta yoğun çaba sarfetmiştir. İşte bu, hadisleri bir araya toplama faaliyetine tedvin denilmektedir¹.

Zührî, topladığı hadisleri Halife’ye göndermiş ve bu, onun ilk müdevvin olarak Hadis Tarihi’ne geçmesini sağlamıştır (Koçyiğit, 1973: 69). Nitekim bu hususta İmam Malik şöyle demiştir: “İlmi ilk defa tedvin eden kişi, İbn Şihâb’tır” (Zehebî, 2004: 2/212). Bu sözdeki ilimden maksadın hadis olduğu açıktır. Ayrıca altı çizilmesi gereken bir diğer husus, bu sözden muradın hadisleri ilk defa yazan manasında olmayıp, yazılı malzemeyi toplayan manasında olduğudur. Zira tarihen bilinen bir olgudur ki İbn Şihâb, ne hadisleri ilk defa yazan ve ne de ilk defa tedvin eden kimsedir. Öyleyse bu sözü,

¹Tedvin sözlükte; derlemek, toplamak, tertib etmek demek olup istilahta ise; hafızalarda ve farklı mekânlarda dağınık halde bulunan hadis malzemesini toplamayı ve kayıt altına almayı ifade eder (Efendioğlu, 2011: 40/267).

resmî emirle ilk defa tedvin eden kişi olarak anlamak daha doğru olacaktır (Çakan, 2009: 113).

Halifenin Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sözlerini toplama gayretine karşılık İbn Şihâb, sahabe ve tabiîn sözlerini de kayıt altına almıştır. Bu konuda tedvin sürecinin içinde bulunan Salih b. Keysan (h. 140) şunları söylemektedir: “Ben ve Zührî ilim talep ediyorduk. Bana, gel sünnetleri yazalım, dedi. Biz de Rasulullah'tan (s.a.s.) gelenleri yazdık. Daha sonra bana; gel sahabeden gelenleri de yazalım dedi. O yazdı ben yazmadım. O başardı ben kaybettim” (İbn Hacer, 2004: 6/49). Yine dönemin hadis otoritelerinden olan Ebû'z-Zinad (h. 130) konuyla alakalı şöyle demektedir: “Zührî ile birlikte âlimleri geziyorduk. Onun yanında levhalar ve sahifeler vardı. Her işittiğini yazıyordu (Zehebî: 2004: 5/208). Ne zaman ki ona ihtiyaç duyuldu, anladım ki o insanların en âlimidir” (İbn Hacer, 2004: 6/49; Zehebî, 2007: 1/83).

Sonuç olarak, tedvin faaliyetiyle birlikte sünnetin yazılı vesikaları olan hadisler devletin teşvikiyle kayıt altına alınmış ve bu sahada doğacak ve diğer bütün alanları etkileyecek olası bir kaosun önüne geçilmiştir. Bu sürece en büyük katkıyı sağlayan kişi İbn Şihâb ez-Zührî'dir. Oryantalistlerin hadis çalışmalarında belki de en çok İbn Şihâb'ı ele almaları bu açıdan bakıldığında manidar gözükmektedir.

Juynboll “İsnadlarda Malik'den önce adı geçen anahtar kişiler arasında en meşhuru şüphesiz Zührî'dir.” ifadesini kullanır (2005: 120). Başka bir çalışmasında ise “İmam İbn Şihâb ez-Zührî, ilk dönem İslam'ının en önemli hadisçilerinden biridir.” diyerek, çağdaş araştırmacıların ilgisini Zührî üzerinde yoğunlaştırmıştır (2000: 119). Aynı şekilde Motzki de “Hicrî II. yüzyılın ilk çeyreğinde Medine'nin önde gelen ilim adamlarından birisi olan İbn Şihâb ez-Zührî'nin fikhî doktrini hakkında ne biliyoruz?” sözleriyle onun önemine işaret etmiştir (Motzki, 2006: 139).

1.2.2. İsnad ve Zührî

Bilindiği üzere hadis ilmi açısından isnad; “Rivayet için kullanılan lafızlarla râvi veya râvileri anarak hadis metnini ilk söyleyenine ulaştırmak, hadis metnini nakleden râvileri rivayet sırasına göre zikretmek” (Küçük, 2001, 23/154) demektir. Hadislerde isnad kullanımının başlangıcı için kesin bir tarih vermek zor ise de İbn Sîrîn'den nakledilen; “(Önceleri) isnad sormuyorlardı. Ne zaman ki fitne zuhur etti, (hadis

aldığınız) adamlarınızı bize bildirin, demeye başladılar. Bundan böyle ehl-i sünnet olanlarının hadislerini alıp, ehl-i bid'at olanlarının hadislerini terk ettiler.” (Müslim, 1991: Muk./15) sözü, bu kullanımın hicrî ilk asırda var olduğunu göstermektedir. Bir takım oryantalistlerin iddiaları bir tarafa, genel kabul edilen görüşe göre İbn Sîrîn'in sözündeki fitneden maksat, Hz. Osman'ın (r.a.) şehadeti ve akabinde gelişen iç savaştır (A'zamî, 1993: 195-196).

İbn Sîrîn'in sözündeki fitneden maksadın ne olduğu hususunda oryantalistlerin farklı görüşleri vardır (Ulu, 2012: 126). Buna bağlı olarak isnadın başlangıcına dair olan fikirleri de farklılık göstermektedir. Süleyman Doğanay, bir takım oryantalistlerin bu konu hakkındaki görüşlerini şöyle zikretmektedir: “Caetani'ye göre isnadı ilk tatbik eden kişi Zührî'dir. Daha sonra talebeleri vasıtasıyla daha fazla tekâmül ettirilmiştir. Bundan dolayı Caetani'ye göre isnad, hicrî ikinci asrın birinci yarısında başlayıp tekâmül etmiştir.

Horovitz, Caetani'nin bu tarihlendirmesini benimsemez. Ona göre, kolektif isnadlar ancak isnadın teşekkülünden sonraki bir aşamada ortaya çıkmış olmalıdır. Bu husus dikkate alındığında isnad, Zührî'den daha önce kullanılmaya başlanmış olmalıdır. Dolayısıyla onun, isnadın hicrî birinci yüzyılda tedavülünü benimsediği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Schacht ise isnadın başlangıcına dair yorumlarını fitne kelimesi üzerinden kurgulamaya çalışmaktadır. O, Emevî Halifesi Velid b. Yezid'in hicrî 126 yılında öldürülmesinden sonra ortaya çıkan karışıklıkları Müslümanlar arasında ilk büyük fitne olarak kabul etmektedir. Ayrıca ona göre, Hz. Osman'ın (r.a.) şehit edilmesinin akabindeki olaylar erken dönemlerde fitne olarak isimlendirilmemiştir. Schacht, İbn Sîrîn'in sözünde geçen fitne kelimesinin onun ölüm tarihi olan hicrî 110 senesinden sonraki bir olaya atıfta bulunduğu düşüncesinden hareketle, söz konusu ifadenin İbn Sîrîn'e ait olamayacağı ve sonrakiler tarafından ona nisbet edilmiş olduğu sonucuna ulaşmaktadır.

Motzki, Schacht'ın İbn Sîrîn'e ait ifadenin sahte olduğuna dair iddiasına itiraz etmiş ve bu iddianın keyfî olduğunu söylemiştir. İbn Sîrîn'e atfedilen bu sözün ona aidiyetini mümkün gören Motzki, bu sözdeki fitne kelimesiyle hicrî ilk asırdaki

olaylardan birinin kastedilmiş olabileceğini belirtmektedir.” (Doğanay, 2013: 30-34). Schacht’ın bu iddiasına Motzki’nin dışında itiraz eden başka oryantalistler de bulunmaktadır. Bunlar arasında Robson ve Junboll zikredilebilir (Ulu, 2012: 130). Görüldüğü gibi fitne kelimesinden maksadın ne olduğu hususunda oryantalistlerde bir fikir birliğinden söz etmek mümkün gözükmemektedir.

İmam Malik’ten nakledilen; “Hadisi ilk olarak isnad eden, İbn Şihâb’tır.” (İbn Ebû Hatim, 2010: 8/87) sözünü, isnad kullanımını yaygınlaştıran şekilde anlamak daha doğru gözükmemektedir. Zira Zührî’nin bu konudaki gayretlerini nakleden haberler İmam Malik’in sözünü böyle anlamayı gerekli kılmaktadır (Yücel, 2011: 35). Hiç şüphe yok ki İbn Şihâb, kendi döneminde isnadın hadisin ayrılmaz bir parçası haline gelmesine en büyük katkıyı sağlayan kişidir (Yücel, 2011: 36).

Bütün hadis otoriteleri tarafından hadis ilmindeki yeri teslim edilen Zührî hakkında Ahmed b. Hanbel; “Hadis yönünden insanların en iyisi ve isnad yönünden de en kalitelisi Zührî’dir.” (Zehebî, 2003: 3/513) demektedir. İsmi en sağlam isnad zincirlerinde yer almıştır. Örneğin Nesaî (h. 303) en sağlam senedleri zikrederken; “Rasulullah’tan (s.a.s.) rivayet edilen isnadların en güzeli dördtür (Mizzî, 2010: 6/511; İbn Hacer, 2004: 6/50) diyerek saymış olduğu dört senedin ilk ikisinde onun adını zikretmiştir.

“Hadis nakletmek kaya taşımaktan daha zordur.” (Mizzî, 2010: 6/511) diyen İbn Şihâb, Şam’da bulunduğu bir sırada insanların doğrudan Hz. Peygamber’den (s.a.s.) rivayette bulduklarını görünce; “Ey Şamlılar, ne oluyor ki hadislerinizi yularsız ve dizginsiz görüyorum.” diyerek onlara çıkmıştır. Bunun üzerine el-Velid b. Müslim (h. 195): “Ashâbımız, o günden sonra isnada yapıştı.” (Zehebî, 2004, 5/212) diyerek Zührî’nin isnad konusundaki sıkı tutumunu dile getirmiştir. Yine Süfyan b. Uyeyne (h. 198): “Zührî bir gün bir hadis nakletti. İsnadsız getir, dedim. Dama merdivensiz çıkılır mı? dedi.” (Zehebî, 2004: 5/220) diyerek onun isnada verdiği önemi bildirmiştir.

“İsnad, Zührî’nin ders aldığı kişiler tarafından bilinmeyen bir şey değildi. Şu kadar var ki o, bundan önce isnadı zaruri olmayan hadislerin isnad silsilelerine büyük ölçüde önem verdi. Bu hadisler, tedvin edilmiş veya o zaman ki İslam âleminde şefevî yolla yaygınlık kazanmıştı.” (Sezgin, 1991: 1/74) diyen Fuat Sezgin, İbn Şihâb’ın

isnaddaki yeri bağlamında “Hadis isnad silsilelerini incelediğimizde anlıyoruz ki, Zührî'nin ismi Hz. Peygamber'in (s.a.s.) isminden sonra ikinci konumda yer almaktadır. Bu durum da bizi hadis tarihindeki en büyük rolü ona vermemizi gerektiriyor.” (Sezgin, 1991: 1/74) diyerek Zührî'yi özellikle isnad açısından tarihin en üst noktasına koymuştur.

1.2.3. Hadis Yazımı Karşısındaki Tutumu

İbn Şihâb'tan hadis yazımına nasıl baktığı ile alakalı birbirinden farklı birçok rivayet nakledilmiştir. Bu rivayetlerin bir kısmına göre o, hadisleri kitabet yoluyla kaydeden bir kişi iken diğer bir kısmına göre ise, Halife kendisini hadis yazımına zorlayınca kadar bu işi kerih gören bir konumdadır. Bu farklı rivayetler içerisinde hadisleri yazdığına dair olanlardan bir kısmı şöyledir:

Ebû'z-Zinâd: “Ben ve İbn Şihâb (hadis için) dolaşıyorduk. İbn Şihâb'ın yanında levhalar ve sayfalar vardı. Biz ise İbn Şihâb'a gülüyorduk.” (Mizzî, 2010: 6/511) “Her işittiğini yazıyordu.” (Zehebî, 2003: 3/500), “Ne zaman ki ona ihtiyaç duyuldu, anladım ki o, insanların en âlimidir” (İbn Hacer, 2004: 6/49).

“Hişam b. Abdulmelik, Zührî'den çocukları için hadis yazmasını istedi. Bir kâtib getirtti ve dört yüz hadis yazdırdı. Bir ay kadar sonra karşılaştıklarında Hişam, Zührî'ye yazmış olduğu kitabın kaybolduğunu söyledi. Bunun üzerine tekrar bir kâtib getirtilip o dört yüz hadis tekrar yazdırıldı. Sonra Hişam ilk kitap ile ikincisini karşılaştırdı ve bir harf bile değişmediğini gördü” (Mizzî, 2010: 6/512).

Salih b. Keysan: “Ben ve Zührî ilim talep ediyorduk. Bana, gel sünnetleri yazalım, dedi. Biz de Rasulullah'tan (s.a.s.) gelenleri yazdık. Daha sonra bana; gel sahabeden gelenleri de yazalım dedi. O yazdı ben yazmadım. O başardı ben kaybettim” (Ebû Nuaym, 2010: 3/413).

Buraya kadar yapılan nakillerde İbn Şihâb'ın, hadisleri için yazıyı kullandığı açıkça görülmektedir. Hadis yazımını kerih gördüğüne ve ancak belli bir takım gelişmelerden sonra kitabete başladığına dair rivayetlerden bazıları ise şöyledir:

Zührî: “Bize Meşrik tarafından tanıyıp bilmediğimiz birtakım hadisler gelmeseydi hadis yazmaz ve yazımına da izin vermezdim” (Mizzî, 2010: 6/511).

“O, insanları kendisinden yazmaktan men ederdi. Hişam, çocukları için onu hadis yazdırmaya zorlayınca insanların yazmasına da izin verdi” (Ebû Nuaym, 2010: 3/416).

Zührî: “Emirler bizi zorlayınca kadar biz yazmayı hoş görmezdik. Ben de bunun üzerine hiçbir Müslümanı engellemedim” (Zehebî, 2004: 5/212).

İkrime (h. 105): “Biz A'rec'e (h. 117) geliyorduk, İbn Şihâb da geliyordu. Biz yazıyorduk, İbn Şihâb ise yazmıyordu. Bazen hadis uzun oluyordu. O zaman İbn Şihâb, A'rec'in yapraklarından bir yaprak alıyordu. A'rec mushaflara yazıyordu. İbn Şihâb da o hadisi o yaprağa yazıyor sonra okuyor sonra da onu oradan siliyordu” (İbn Asâkir, 1997: 55/320).

Bu iki farklı rivayet gurubunun telifi noktasında Zehebî'nin şu sözü yardımcı olacak mahiyettedir: “Zührî hafızdı, yazmaya ihtiyacı yoktu. Belki de o yazıyor, ezberliyor sonra da imha ediyordu” (Zehebî, 2003: 3/500). Talat Koçyiğit bu konuyla ilgili olarak: “Zehebî'nin bu sözünde bir hakikat payının bulunduğu şüphe yoktur. Çünkü daha ilk devirde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Müslümanları, hadis kitabetinden menettikten sonra tekrar buna izin vermiş olmasına rağmen, Müslümanlardan bazılarının kitabeti hala kerih görmeye devam ettikleri bilinen hususlardandır. Bu kerahetin, işittikleri hadisleri sayfalara yazıp, hafızalara yerleştirmeyen kimselere karşı duyulan bir hoşnutsuzluktan ileri geldiğinde şüphe yoktur.” (Koçyiğit, 1973: 58) demektedir. Buradan da anlaşıldığı gibi İbn Şihâb, diğer selef âlimleri gibi sadece ezber amaçlı olarak yazıyı kullanmıştır.

Daha sonra Zührî, hem Meşrik tarafından gelen yabancı rivayetlerden dolayı hem de halifenin kendisini zorlaması sebebiyle hadisleri yazmış ve onların yazılmasına cevaz vermiştir. Sedat Özçelik bu iki rivayetle alakalı: “Hadis yazma nedeni ile ilgili olarak söylediği bu iki ayrı sebep arasında ise bir çelişki yoktur. Çünkü bu sebepler, Zührî'yi hadis yazımına zorlayan veya başka bir deyimle ikna eden, birbirini takip eden sebeplerdir.” (Özçelik, 2001: 12) demektedir. Dolayısıyla Zührî'nin hadis yazımına karşı olan tavrını bu iki merhalede düşünmek gerekmektedir.

1.2.4. Zührî ve Kitapları Meselesi

İbn Şihâb ez-Zührî'nin kitapları olup olmadığı hususunda farklı rivayetler göze çarpmaktadır. Bu rivayetlerin bir kısmına göre ona ait bir kitap bulunmazken, diğer rivayetlere göre ise birçok kitabı bulunmaktadır. Herhangi bir kitabının bulunmadığına dair gelen rivayetlerden ikisi şöyledir:

Kurre b. Abdurrahman (t.y.): “Zührî'nin kavminin nesebinin yazılı olduğu bir kitabından başka kitabı yoktu” (İbn Asâkir, 1997: 55/331; Zehebî, 2007: 1/84).

Yunus b. Yezid (h. 159): “Zührî'ye, bana kitaplarını çıkar, dedim. Elimden tuttu ve beni evine götürdü. Sonra cariyesine; şu kitaplarımı getir, dedi. O da, içinde şiirler bulunan bir takım sayfalar çıkardı. Zührî bana; bunlardan başka kitabım yok, dedi.” (Zehebî, 2003: 3/510).

Kitaplarının bulunduğu dair bir rivayette ise İbn Hallikân şunları belirtmektedir:

“Evinde bulunduğu sırada kitaplarını etrafına koyardı ve dünya işlerinden tamamen sıyrılarak sadece onlarla meşgul olurdu. Bir gün hanımı ona şöyle dedi: Allah'a (cc) yemin olsun ki; bu kitaplar bana, üzerime getireceğin üç kumadan daha ağır gelmektedir” (İbn Hallikan, 2009; 2/318).

Yukarıdaki bahislerde Zührî'nin hadis kitabetine karşı tutumu ele alınmış ve bu konudaki farklı rivayetler değerlendirilmişti. Netice olarak hadislerin tedvin sürecine kadar onun, sadece ezber maksadıyla yazıyı kullandığı görülmüştü. Bu konuyla da doğrudan alakalı olduğundan aynı gerekçe burada da geçerlidir. Yani o, ezber maksadıyla kitaplarını kullanmış ve daha sonra diğer muhaddislerin de âdeti üzere kitaplarını imha etmiştir. Daha sonra tedvin sürecinde Halife'nin baskısıyla hem kendisi yazıyı kullanmış hem de başkalarına da bu yönde izin vermiştir (Koçyiğit, 1973: 58-61; Özçelik, 2001: 15-16). Buradan anlaşıldığına göre Halife'nin emrine kadar müstakil bir eserinden söz etmek pek mümkün gözükmemektedir. Hasan Şurrâb ise Zührî'nin bizzat kaleme aldığı her hangi bir eserinin bulunmadığını, ona nisbet edilen kitapların öğrencileri tarafından derlendiğini belirtmektedir (Şurrâb, 1993: 340).

Zührî hayattayken ve vefatından sonra birçok talebesi ve talebelerinin talebeleri ondan dinledikleri hadisleri derlemişlerdir (Özkan, 2012/1: 26). Bu isimlerin en meşhuru Şuayb b. Ebû Hamza'dır (h. 162). O, bizzat Zührî'nin kâtipliğini yapmış ve ondan dinlediği hadislerden oluşan bir cüz meydana getirmiştir. Bu cüzü Ebu'l-Yemân (h. 222) ondan rivayet etmiş ve günümüze kadar ulaşmıştır. Bu eserde 73 hadis-i şerif yer almaktadır ve Nâfiz Hüseyin Hammad ve Nur el-Hayle tarafından neşredilmiştir (Hammad ve el-Hayle, 2011). Ayrıca Muhammed b. Yahya ez-Zühlî'nin (h. 258) ez-Zühriyyât isimli bir eseri mevcuttur. Bu eser Süleyman Said Müreyzûn tarafından kısmen neşredilmiştir (Müreyzûn, 1999).

1.2.5. Eserleri

Tarihu't-Turâsi'l-Arabî'de, Zührî'nin eserlerinden bahsedilirken ona ait kitapların Abdülmelik için yazdığı dört beyitlik şiir de sayılırsa, sekiz adet olduğu görülmektedir. Bunlar sırasıyla;

1- el-Megâzi: Sehâvî'nin (h. 902) dediğine göre Zührî, el-Megâzi'yi Urve'den rivayet etmiştir ve anlaşılıyor ki Buhârî, Musa b. Ukbe (h. 141) rivayetiyle bu kitaptan istifade etmiştir (Sezgin, 1991; 77). Doktor Süheyl Zekkar tarafından 1981 yılında tahkik edilerek yayınlanan eser Zemzem Kuyusu'nu anlatan bir bâb ile başlayıp Abdullah b. Übeyy'in haberleri bâbı ile son bulur. Bâblar arasında tarihsel bir tertib gözükmemektedir. Eseri Zührî'nin talebesi Ma'mer, ondan da talebesi Abdurrezzak b. Hemmâm rivayet etmişlerdir. Bu eser, kendisinden sonra yazılan birçok siyer kitabına kaynaklık etmiştir (Zührî, 1981). Ancak Hasan Şurrâb bu eserin Zührî'ye aidiyetini doğru görmemektedir (Şurrâb; 1993: 344)

2- Nesebu Kureyş: Zührî'nin muasırlarından olan Kurre b. Abdurrahman, Zührî'nin sadece bu kitabı telif ettiğini zikretmiştir. Anlaşılıyor ki Musa ez-Zübeyrî, Nesebu Kureyş kitabında Zührî'nin bu kitabına dayanmaktadır.

3- Esnânu'l-Hulefa: Taberî'nin, tarihinde iki parçasını koruduğu bir eserdir.

4- en-Nâsihu ve'l-Mensuh fi'l-Kur'ân.

5- el-Ehâdis: Bu eseri Ebû Muhammed el-Hasan b. Ali b. Muhammed b. el-Hasan el-Cevherî (t.y.) rivayet etmiştir (Sezgin, 1991: 1/77-78). Ancak Sedat Özçelik, bu eserin Zührî'ye aidiyetinin doğru olmadığını söylemektedir (Özçelik, 2001: 38).

6- Tenzîlü'l-Kur'ân (Sezgin, 1991: 1/78): Dr. Hâtim ed-Damin tahkikiyle *en-Nâsihu ve'l-Mensuh* adlı eserle birlikte 1988'de basıldı. Ancak muhakkik bu eserin Zührî'ye isnadında şüphe olduğunu belirtmiştir (Özçelik, 2001: 38).

7- Meşâhidu'n-Nebî: Bu eseri Yunus b. Yezid el-Îlî rivayet etmiştir.

8- Merzubânî'nin (h. 384), Mu'cemu's-Şuarâ'da zikrettiği, Abdulmelik b. Mervan için yazdığı dört beyitlik bir şiiri vardır (Sezgin, 1991: 1/79).

1.2.6. Zührî ve İrsal

İrsal sözlükte; musallat etme, ihmâl etme, yönlendirme gibi anlamlara gelmektedir (Zebîdî, 1997: 29/72). İstilahî olarak ise; tabîinden bir râvinin, bir hadisi “قال رسول الله” diyerek doğrudan Hz. Peygamber'den (s.a.s.) rivayet etmesidir (İbnu's-Salâh, 2010: 85). İşte Zührî de irsal yaptığı gerekçesi ile birtakım âlimlerin tenkidine maruz kalmıştır. Bu âlimlerden bir kısmının onun mürsel rivayetleri hakkındaki sözleri şöyledir:

Yahya b. Said el-Kattan: “Zührî'nin mürselleri başkalarının mürsellerinden daha kötüdür. Çünkü o, hafızdı. Eğer isim vermek isteseydi bunu yapabilirdi ama uygun görmediği ya da ismini vermek istemediği kişileri zikretmedi.” İmam Şâfiî (h. 204): “Zührî'nin mürselleri, bize göre hiçbir şey değildir. Çünkü ben onun, Süleyman b. Erkam'dan (t.y.) rivayet ettiğini gördüm.” Yahya b. Maîn: “Zührî'nin mürselleri hiçbir şey değildir.” (Demfu, 1999: 1/48).

Görüldüğü gibi cerh-tadil otoritesi âlimlerin bir kısmı, Zührî'nin mürsellerini şiddetli bir şekilde tenkid etmişlerdir. Hasan Demfu, doktora çalışmasında bunun sebebinin Zührî'nin rivayet ettiği “nüzür” hadisi olduğunu söylemektedir (Demfu, 1999: 1/50). Bu hadisin metni şöyledir: “Allah'a isyan noktasında adak geçerli değildir. Bunun kefareti, yemin kerafetidir” (Tirmizî, 1996: 3/186). Zührî, bu hadisi hem vasitasız olarak Ebû Seleme'den, hem de Süleyman b. Erkam ve Yahya b. Ebû Kesir (h. 129) yoluyla Ebû Seleme'den rivayet etmiştir. Süleyman b. Erkam “*Metruku'l-hadis*” olduğu için İbn Şihâb'ın onu senedden düşürmesi tenkid edilmesine yol açmıştır. Sonradan gelen âlimler de bu konu hakkında onların sözlerine tabi olup aynı sözleri tekrar etmişlerdir. Ancak gözden kaçırılmaması gereken bir husus Zührî'nin bu hadisi

Ebû Seleme'den hem direkt hem de vasıtayla olmak üzere iki defa rivayet etmiş olabileceği ihtimalidir (Demfu, 1999: 1/50-51).

Bütün bu açıklamalardan sonra Demfu, İbn Şihâb'ın mürsellerinin söylendiği gibi kötü durumda olmadığını, onların kabul edilmelerinin mümkün olduğunu belirtmektedir. Onun, hadisleri isnadlarıyla rivayet etme noktasındaki hırsı ve azmi bilinen bir husus olduğuna göre, dönüp dolaşp “*Nüzür*” hadisi etrafında dolaşan mürsel tenkidlerinin çok da haklı olmadığı kendiliğinden ortaya çıkacaktır (Demfu, 1999: 1/53).

1.2.7. Zührî ve Tedlis

Zührî hakkında yapılan tenkidlerden biri de tedlis yaptığı iddiasıdır. Tedlis sözlükte; alış-veriş sırasında malın aybını müşteriden gizlemek demektir (İbnü'l-Manzûr, t.y.: 2/1408) İstilahî olarak ise; râvinin, görüşmediği ya da görüştüğü halde kendisinden hadis işitmediği hocasından işittiği zannını uyandıracak biçimde rivayette bulunması demektir (Irâkî, 1931: 1/78). Tedlis yapan râviye müdellis, tedlisle rivayet edilen hadise müdelles denir (Erul, 2011: 40/262).

İbn Şihâb'ı tedlis ile ilk olarak İmam Şafî ve Dârekutnî (h. 385) vasıflamışlardır. Bunu İbn Hacer, *Ta'rifü Ehli't-Takdis*'de nakletmiş, sonra gelenler ise onu takib etmişlerdir (Demfu, 1999: 1/54). Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidal*'de onun nadiren tedlis yaptığını belirtmiştir (Zehebî, t.y.: 4/40). Âlâî ise, müdellisler ve tabakalarından bahsederken İbn Şihâb'ı ikinci tabakada zikretmiş ve sema' kaydı olmasa bile imamlığı ve tedlisinin az olması gibi yönlerinden dolayı rivayetleri sahihlerde tahrir edilen kişilere örnek olarak Zührî'nin adını zikretmiştir (Demfu, 1999: 1/55). Ayrıca Sebt b. el-Acemî “Hadis imamları, Zührî'nin ‘عن’ ile yaptığı rivayetleri kabul etmişlerdir.” diyerek onun tedlisinin makbul olduğunu belirtmiştir (el-Acemî, 1986: 50). Dolayısıyla âlimler, Zührî'nin tedlisinin, onun rivayetlerini yaralayıcı bir unsur olmadığı görüşünde birleşmişler ve bu gibi rivayetlerini kabul etmişlerdir (Demfu, 1999: 1/55).

1.2.8. Zührî ve Rivayet Sîgaları

Hakkında yapılan iddialara kısaca değindikten sonra Zührî'nin hocaları hakkında bilgi verilirken aynı zamanda *Sahih*'de onlardan yaptığı rivayet sayılarına ve hangi

lafızlarla rivayet ettiğine de işaret edilecektir. Bu bakımdan rivayet lafızları hakkında kısa bir bilgilendirme yerinde olacaktır.

Seydişehrî'nin (m. 1856) *Usul-ü Hadis*'inde sekiz mertebe olarak zikrettiği eda sîgalarını şöylece özetlemek mümkündür:

Birinci mertebede “سمعت” (işittim) ve “حدثني” (bana bildirdi) lafızları yer almaktadır. Bu lafızlar, hadis hocasından hadisin lafzını tek olarak dinleyen kimse tarafından kullanılır. Ama dinleyen râvi birden fazla olursa cemi' sîgasıyla “سمعنا” (işittik) ve “حدثنا” (bize bildirdi) lafızları kullanılır. Bu iki lafız, râvi ile şeyhi arasında vasıta ihtimalini kestiğinden söyleyeninin şeyhten dinlediğine bütün eda sîgalarından daha fazla delalet eder.

İkinci mertebede “اخبرني” (bana haber verdi) ve “قرات عليه” (onun yanında okudum) lafızları bulunur. Bu lafızlar bizzat şeyhinin yanında kıraat eden kimse tarafından getirilir. Bazı âlimler “تحديث” ile “اخبار” arasında mertebe yönünden fark olmadığını belirtmişlerdir. Râvi birkaç kişi olduğu zaman cemi' sîgasıyla “اخبرنا” (bize haber verdi) ve “قرانا عليه” (onun yanında okuduk) lafızları kullanılır.

Üçüncü mertebede “قرا عليه و انا اسمع” (bu hadis falan şeyhin yanında okundu, ben de işittim) sîgası vardır.

Dördüncü mertebede “انباني” (bana haber verdi) sîgası bulunur. Mezkûr sîga lügatte haber verme manasına geldiği gibi, önceki muhaddisler ıstılahında da haber verme manasındadır ve sonrakilere göre icazet makamında kullanılır. “Bana icazet verdi” manasını ifade eder.

Beşinci mertebede “ناولني” (bana bu hadisi yazılmış olarak elden ele verdi) sîgası yer almaktadır. “Münavele” den maksat hadisin yazılı olduğu nüshayı şeyhin talebesine vermesidir.

Altıncı mertebede “شافهني” (falan bana şifahen söyledi) sîgası bulunmaktadır.

Yedinci mertebede “كتب الي بالاجازة” (falan kimse bu hadisi bana yazdı ve rivayetine icazet verdi) sîgası vardır. Bu sîga, şeyhin başka bir bölgede bulunan talebesine hadis-i şerifi yazıp gönderdiği ve rivayetine icazet verdiği surette kullanılır.

Sekizinci mertebede ise sema'a, icazete, adem-i sema'a (duymamaya) ihtimali olan sîgalar yer alır. "عن" ile varid olan rivayetler gibi. "روى, ذكر, قال" kelimeleri de mezkûr sîgalardandır (Seydişehrî, 2009: 111-112).

Zührî'ye gelince, onun hadislerinde yukarıda zikredilen rivayet lafızlarının büyük çoğunluğu görülmektedir. Örneğin; Zührî'nin rivayetlerinde, talebin bizzat hocadan dinlemesi manasına gelen sema'ya delalet eden lafızlar çokça geçmektedir. Hatta o, ilminin büyük çoğunluğunu bu yolla almıştır (Nurdoğan, 2014: 87). Talebin hocasına okuması demek olan kıraat yoluyla da aldığı hadisler mevcut olup, ona göre kıraat ile sema arasında fark bulunmamaktadır (İbnü's-Salah, 2010: 184). Yine onun, rivayetlerinin birçoğunda kullandığı "عن" sîgasının sema'a hamledilip makbul sayıldığı bir önceki kısımda zikredilmişti. Bunun dışında *Sahih*'de, icazet veya münavele yoluyla yaptığı bir rivayete rastlanmamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SAHİH-İ BUHARÎ ÖZELİNDE İBN ŞİHÂB ez-ZÜHRÎ'NİN HOCALARI VE ONLARDAN ALDIĞI HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tezin asıl konusunu İmam Buharî'nin, *Sahihi*'ne aldığı Zührî'den gelen rivayetler ve bu rivayetlerde Zührî'nin bu hadisleri hangi hocalarından aldığı oluşturmaktadır. Bu bakımdan İbn Şihâb'ın *Sahih*'de geçen hocalarının kimliği tespit edilip haklarında kısa bilgilendirmede bulunulacak, bu vesileyle onlardan aldığı hadislerin değerlendirilmesi yapılacaktır.

Tespit edildiği kadarıyla *Sahih-i Buharî*'de Zührî'nin kendilerinden hadis naklettiği hocaları altmış yedi kişidir. Bunlardan az bir kısmı sahabeden, geri kalanı ise tabiîn neslindedir. Burada haklarında biyografik ve cerh-ta'dil açısından kısa bilgilendirmeler yapılacaktır. Haklarında bilgilendirme yapılacak kişiler sahabeden başlamak üzere vefât tarihlerine göre listelenecektir. Vefât tarihleri tesbit edilemeyen kişiler ise edilenlerden sonraya bırakılmıştır. Hangi hocasından ne kadar hadis rivayet ettiği belirtilip *Sahih*'deki yerleri gösterilecektir.

Zührî'nin hadislerini kayda geçiren talebesi Şuayb b. Ebû Hamza'nın nüshasını istinsah edip Buharî'ye (h. 256) ulaştıran Ebu'l-Yemân'ın cüzünde yer alıp, *Sahih-i Buharî* ile ortak olan hadisler de dipnotlarda gösterilecektir. Hadis no olarak verilen dipnot Ebu'l-Yemân'ın cüzündeki hadis numarasını, yanında parantez içerisinde verilen numara ise o hadisin *Sahih*'deki numarasını göstermektedir. Tespit edilebildiği kadarıyla içerisinde 73 hadis bulunan bu cüz ile *Sahih* arasında 51 ortak hadis mevcuttur. Bunun 14 tanesi Zührî'nin hocalarından Urve b. Zübeyr'e, 13 tanesi Said b. el-Müseyyeb'e, 17 tanesi Ebû Seleme b. Abdurrahman'a aittir. 1 hadisin senedinde ise Said b. el-Müseyyeb ve Atâ b. Yezid müştereken yer almışlardır. 6 hadiste Said b. el-Müseyyeb ile Ebû Seleme birlikte yer almışlardır (bkz. Hammad ve el-Hayle, 2011).

2.1. Zührî'nin Hocaları ve Onlardan Aldığı Hadisler Hakkında Değerlendirme

2.1.1. Sahabe Tabakasına Mensub Olan Hocaları

2.1.1.1. es-Sâib b. Yezid (h. 82)

es-Sâib b. Yezid b. Said b. Semame el-Kindî. Zührî, onun ve babasının sahabeden olduğunu belirtmiştir. Buharî'nin rivayetine göre o şöyle söylemiştir: “Ben altı yaşında iken babamla beraber Rasulullah (s.a.s.) ile birlikte hacettik”. Onun doğrudan Rasulullah (s.a.s.)’tan rivayetleri olmakla birlikte Hz. Ömer ve Hz. Osman gibi sahabîlerden de rivayetleri vardır. Zührî, Yahya b. Said el-Ensarî (h. 143) ve daha birçok tabîin kendisinden hadis nakletmişlerdir. Medine’de vefat eden sahabîlerin sonuncusu olup h. 82 yılında vefat etmiştir (İbn Hacer, 2010: 3/22-23).

Sahabenin küçükleri tabakasından sayılan es-Sâib’den (r.a.) İbn Şihâb toplam dokuz hadis rivayet etmiştir. Bunlardan dördü “عن”, ikisi “اخبرني”, biri “اخبره”, biri “سمعت”, biri ise “قال” sîgalarıyla zikredilmiştir².

2.1.1.2. Abdullah b. Sa'lebe b. Suayr (h. 89)

Abdullah b. Sa'lebe b. Suayr el-Uzrî Ebû Muhammed. Hicretten önce mi sonra mı doğduğu konusu ihtilafli olmakla beraber fetih günü Rasulullah'ın (s.a.s.) onun başını mesh ettiği bilinmektedir. Rasulullah'ın (s.a.s.) vefatında 4 yaşında olduğu da söylenmiştir. Vakidî, onun h. 89 senesinde vefat ettiğini söylemiştir. İbn Şihâb ve Abdulhamit b. Cafer (t.y.) gibi tabîiler ondan hadis dinlemiştir (İbn Abdulber, 2010: 3/12-13).

İbn Şihâb, ondan iki hadis zikretmiş, bu rivayetlerin ikisi de “اخبرني” lafzıyla rivayet edilmiştir³.

² Cum'a 21, 22, 24, 25; el-Cihad ve's-Siyer 196; Megâzi 82; Ahkâm 17; İ'tisam bi'l-Kitabi ve's-Sünne 16.

³ Megâzi 53; Daavât 31.

2.1.1.3. Sehl b. Sa'd es-Saidî (h. 91)

Sehl b. Sa'd b. Malik b. Hâlid el-Ensârî es-Saidî. Meşhur sahabîlerdendir. İsmi Hazn olduğu ama Rasulullah (s.a.s.)'ın onu değiştirdiği rivayet edilmiştir. Efendimizin (s.a.s.) yanı sıra Übeyy b. Ka'b (h. 30) ve Asım b. Adiy (h. 45) gibi sahabîlerden de hadis nakletmiştir. Kendisinden İbn Abbas (h. 68), Ebû Hazım (t.y.), Zührî ve daha başkaları hadis nakletmişlerdir. Zührî'nin bildirdiğine göre Efendimiz (s.a.s.) vefat ettiğinde 15 yaşındaydı. Medine'de vefat eden son sahabî olduğu da söylenmiştir. H. 91 senesinde 100 yaşlarında vefat etmiştir (İbn Hacer, 2010: 3/167).

Zührî, sahabî hocalarından biri olan Sehl'den (r.a.) *Sahih'de* toplam on dört hadis rivayet etmiştir. Bunların onu "عن", üçü "اخبره", biri ise "حدثني" sığasıyla *Sahih'de* yer almıştır⁴.

2.1.1.4. Enes b. Malik (h. 93)

Enes b. Malik b. en-Nadr b. Damdam b. Zeyd el-Ensârî el-Hazrecî en-Neccarî. Hanım sahabîlerden Ümmü Süleym'in (t.y.) oğludur. Künyesi Ebû Hamza'dır. Küçük yaşta annesi tarafından Rasulullah (s.a.s.)'ın hizmetine verilmiştir. Zührî'nin Enes'ten bildirdiğine göre o şöyle buyurmuştur: "Rasulullah (s.a.s.) Medine'ye geldiğinde ben on yaşında idim. O vefat ettiğinde ise yirmi yaşındaydım". Basra'da h. 91, 92 veya 93 yıllarında 100 yaşlarında iken vefat etmiştir (İbn Abdulber, 2010: 1/198-200). *Müksirun* sahabedendir. Ali b. el-Medinî'nin (h. 234) bildirdiğine göre Basra'da son vefat eden sahabîdir. Faziletleri ve menkıbeleri anlatılamayacak kadar çoktur (İbn Hacer, 2010: 1/276-278).

İbn Şihâb'ın, genç sahabîlerden olan Enes'den gelen rivayetleri *Sahih'de* elli dokuz adettir. Bunlardan yirmi üç tanesi "اخبرني" ile yirmi tanesi "عن" ile sekizi "حدثني" ile üçü "قال" ile ikisi "سمع" ile biri "حدثنا" ile biri "حدثه" ile biri "ان" ile rivayet edilmişlerdir. Bu sayının çokluğu aynı zamanda Buhârî'nin, İbn Şihâb - Enes b. Malik tarikine duyduğu güvenini göstermektedir⁵.

⁴ Tefsîr, Nur 1, 2, Nisa 18; Libâs 75; İsti'zan 11; Hudud 43; Ahkâm 18; İ'tisam bi'l-Kitabi ve's-Sünne 5; Salâh 44; el-Cihad ve's-Siyer 31; Talâk 4, 29, 30; Diyât 23.

⁵ Salâh 1; Mevâkîtu's-Salâh 7, 11, 13; Ezan 42, 46, 51, 82, 94, 128; Taksîru's-Salâh 15, 16, 17; Cezâu's-Sayd 18; Fedâilu'l-Medine 10; Itak 11; Hibe ve Fadluhâ 35; el-Cihad ve's-Siyer 169, 172; Ehâdisu'l-Enbiyâ 5; Menâkıb 3; Megâzi 12, 48, 56, 83; Fezâilu'l-Kur'an 1, 2, 3; Nikâh 67; Ed'ime 59; Eşribe 14,

2.1.1.5. Mahmud b. er-Rebia (h. 97)

Mahmud b. er-Rebia b. Süraka el-Hazrecî el-Ensârî. 4 veya 5 yaşında iken Rasulullah (s.a.s.)'ın kendisine bir kovadan su attığını söyleyen sahabîdir. Enes b. Malik'in, ondan bir hadisi vardır. Zührî ve Ebû'l-Mikdam Reca b. Hayve (t.y.) kendisinden hadis nakletmişlerdir. Doksan üç yaşında h. 97 senesinde vefat etmiştir (İbn Abdulber, 2010: 3/434).

Küçük sahabîlerden sayılan Mahmud b. er-Rebia'dan, Zührî, *Sahih'de* toplam on beş hadis rivayet etmiştir. Bunlardan on tanesi “اخبرني”, beşi ise “عن” sîgalarıyla *Sahih'de* yer almıştır. Bu hadislerin üçünün senedinde el-Husayn b. Muhammed el-Ensârî de bulunmaktadır⁶.

2.1.1.6. Sa'lebe b. Ebû Malik el-Kurazî (t.y.)

Sa'lebe b. Ebû Malik el-Kurazî. Kurayza oğullarının imamıdır. Rasulullah (s.a.s.)'ın nübüvveti yıllarında doğdu. Babası Yemen'den o topraklara gelen bir yahudîdir. Benî Kurayza'dan bir kadınla evlendiği için oraya nisbet edilmiştir (İbnü'l-Esir, 2009: 1/280). Hz. Ömer ve Hz. Osman'dan rivayetleri mevcuttur (İbn Abdulber, 2010: 1/286).

Küçük sahabe tabakasından olan Sa'lebe'den Zührî, *Sahih'de* üç hadis rivayet etmiş olup, bunlardan ikisi “قال”, biri ise “اخبرني” lafızlarıyla *Sahih'de* yer almıştır⁷.

2.1.1.7. Süneyn Ebû Cemile (t.y.)

Süneyn Ebû Cemile es-Selemî. İbn Hacer, İbn Sa'd (h. 230) ve el-İclî'den naklen onun tabîinden sika bir râvi olduğunu belirtirken, İbn Abdulberr (h. 463) ve Kelâbâzî (h. 398), onun Efendimiz (s.a.s.)'e yetiştiğini ve fetih günü beraber olduklarını belirtirler (İbn Hacer, 2010: 3/161). Hz. Ömer'den hadis nakletmiş, ondan da Zührî rivayette bulunmuştur (Kelâbâzî, 1987: 1/343).

18; Libâs 17, 30, 42, 47; Edeb 12, 57, 62; İsti'zan 10; Rikâk 10, 53; Ahbâru'l-Âhâd 3; İ'tisam bi'l-Kitabi ve's-Sünne 3, 16; Tevhid 24; İlim 29; Amel fi's-Salâh 6; Hac 76; Buyu' 13; Mûsâkât 1; Fardu'l-Humus 19; Fedâilu Ashâbi'n-Nebî 22; Menâkıbu'l-Ensar 12; Ahkâm 51.

⁶ Vudu' 40; Salâh 45, 46; Ezan 40, 50, 95, 153, 154; Teheccüd 36; Megâzi 12; Ed'ime 15; Daavât 31; İlim 18; Rikâk 6; İstîtabetü'l-Mürtedîn ve'l-Muânidîn ve Kıtâlühüm 9.

⁷el-Cihad ve's-Siyer 66, 121; Megâzi 22.

Sahabeden olduğu kuvvetle muhtemel olan Süneyn'den Zührî, sadece bir hadis nakletmiş ve o da “عن” kaydıyla *Sahih*'de yer almıştır⁸.

2.1.2. Zührî'nin Tabiîn Tabakasından Olan Hocaları

2.1.2.1. Ebû İdris Âizullah b. Abdullah (h. 80)

Âizullah b. Abdullah b. Amr Ebû İdris el-Havlânî el-Avzî. Hz. Ömer, Ebû'd-Derda (h. 32), Muaz b. Cebel (h. 18), Ebû Zerr (h. 32), Bilal (h. 20) ve daha birçok sahabîden hadis nakletti. Kendisinden Zührî, el-Kasım b. Muhammed ve Mekhul (h. 112) gibi birçok tabiîn imamı hadis naklettiler. Mekhul, ondan daha âlim birini görmedim derken, Zührî, onun Halife Abdulmelik döneminde Şam ehlinin vaizi ve kadısı olduğunu söylemiştir. Birçok cerh ve tadil âlimi onun sika olduğunu belirtirken Taberî (h. 310), onu *Tabakâtü'l-Fukaha*'da Şam ehlinin fakihlerinden olarak zikretmiştir. H. 80 yılında vefat etmiştir (İbn Hacer, 2004: 3/356-358).

İbn Şihâb, ondan toplam on üç hadis rivayet etmiş, bunların beşi “اخبرني”, beşi “عن”, biri “حدثني”, biri “سأله”, biri ise “اخبره” sîgalarıyla *Sahih*'de yer almışlardır⁹.

2.1.2.2. Abdurrahman b. Âmir b. Rebîa (h. 85)

Abdurrahman b. Âmir b. Rebîa b. Muhammed b. el-Anzî. Babası sahabenin büyüklerinden Âmir b. Rebîa'dır (h. 35). Başta babası olmak üzere Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Abdurrahman b. Avf'dan (h. 32) hadis rivayet etmiştir. Hicretin 6. senesinde doğmuş, 85 senesinde vefat etmiştir (Zehebî, 2003: 2/958-959). Abdullah b. Mende (h. 395), onun Rasulullah'ın (s.a.s.) vefat yılına 5 yaşında iken yetiştiğini söylemiştir (Mizzî, 2010: 4/173).

Zührî'nin, *Sahih*'de Abdullah b. Âmir'den altı rivayeti yer almış, bunların dördü “عن”, biri “اخبرني”, biri de “حدثني” ile zikredilmiştir. Bu hadislerin birinde Salim b. Abdullah ile müşterektir¹⁰.

⁸ Megâzi 53.

⁹ İman 11; Megâzi 12; Vudu' 25; Tefsîr, Mümtehine Suresi 3; Tıb 57; Hudud 8, 14; Tevhid 31; Menâkıbu'l-Ensar 43; Ahkâm 49; ez-Zebâih ve's-Sayd 28, 29;

¹⁰ Taksîru's-Salâh 7, 9, 12; Megâzi 12; Hiyel 13; Tıb 30.

2.1.2.3. Kabîsa b. Züeyb (h. 86)

Kabîsa b. Züeyb b. Halhale el-Huzaî Ebû Said el-Medenî. Mekke'nin fethi yılında doğdu. Hz. Osman, Bilal, Abdurrahman b. Avf, Hz. Aişe, ve daha birçok sahabîden hadis nakletti. Kendisinden Zührî, Mekhul ve Ebû Kılâbe el-Cermî (h. 104) gibi çok sayıda tabiîn hadis naklettiler. İbn Şihâb, onun bu ümmetin âlimlerinden olduğunu belirtmiştir. Bebek yaşta Rasulullah (s.a.s.)'a getirilmiş ve duası alınmıştır. İbn Sa'd'ın belirttiğine göre sika, güvenilir ve çok hadis rivayet eden birisiydi. H. 86 veya 87 yılında Abdumelik b. Mervan'ın hilafeti döneminde vefat etmiştir (Mizzî, 2010: 6/94-95).

Kabîsa'nın, *Sahih*'de Zührî kanalıyla gelen yalnızca bir hadisi bulunmakta ve o da “حدثني” kaydıyla yer almaktadır¹¹.

2.1.2.4. Malik b. Evs b. el-Hadesan (h. 91)

Malik b. Evs b. el-Hadesan b. Sa'd b. Yebu' el-Basrî Ebû Said el-Medenî. Cahiliye dönemine yetiştiği, Rasulullah (s.a.s.)'ı gördüğü söylenmiş ama bu sahih görülmemiştir. Hz. Ebûbekir'i (h. 11) görmüş, Ömer, Osman, Ali ve daha birçok sahabîden hadis nakletmiştir. Kendisinden Zührî, İkrime, Muhammed b. Cübeyr b. Mutim gibi önde gelen tabiîler hadis nakletmişlerdir. İbn Hibban, onun adını *Kitabu's-Sikat*'ta zikretmiş ve “Onun sahabî olduğunu iddia eden hata etmiştir” demiştir (1998: 3/26). Malik b. Evs h. 91 veya 92 senesinde vefat etmiştir (İbn Hacer, 2004: 6/143-144).

Muhadramundan olan bu kıymetli tabiîden İbn Şihâb toplam on bir hadis rivayet etmiş olup, bunlardan yedisi “عن”, dördü ise “اخبرني” lafızlarıyla *Sahih*'de yer almıştır¹².

2.1.2.5. Said b. el-Müseyyeb (h. 93)

Said b. el-Müseyyeb b. Hazm b. Ebû Vehb Ebû Muhammed el-Kureşî el-Mahzumî el-Medenî. Hz. Osman, Hz. Ali ve Hz. Aişe gibi birçok sahabîden hadis nakletti. Kendisinden de Zührî, Katâde, Amr b. Mürre (h. 116) gibi tabiînin önemli

¹¹ Nikâh 27.

¹² Buyu' 54, 74, 76; Fardu'l-Humus 1; Nafakât 3; Ferâiz 3; İ'tisam bi'l-Kitabi ve's-Sünne 5; el-Cihad ve's-Siyer 80; Megâzi 14; Tefsîr, Haşr 3.

isimleri hadis naklettiler (Kelâbâzî, 1987: 1/292). Hz. Ömer'in halifeliğinin ikinci yılında doğdu. Fazilet, ibadet, ilim, takva ve fakih olma cihetinden tabiin neslinin en büyüklerindedir. Hicaz ehlinin en fakihi kabul edilmiştir. H. 93 veya 94 senesinde vefat etmiştir (İbn Hibban, 1998: 2/165-166).

Fukaha-ı Seb'â'dan ve tabiîn neslinin en hayırlılarından olup, Zührî'nin belkide en büyük hocası konumunda bulunan Said b. el-Müseyyeb'in *Sahih'de* İbn Şihâb kanalıyla toplam yüz seksen bir hadisi yer almıştır. Bu yönüyle de Urve'den sonra Zührî'nin en çok hadis naklettiği hocası konumundadır. Bu hadislerin doksan sekizi "عن", kırk sekizi "اخبرني", on biri "حدثني", onu "سمعت", beşi "ان", dördü "قال", ikisi "اخبره", birisi "سمع", birisi "حدثنا", birisi ise "اخبرنا" sîgalarıyla *Sahih'de* zikredilmiştir. Bu hadislerin otuz yedisinin senesinde Ebû Seleme, yirmisinde Urve b. Zübeyr, on yedisinde Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe, on ikisinde Alkame b. Vakkas, üçünde Abdurrahman el-A'rec, ikisinde Abbad b. Temim, ikisinde Ata b. Ebû Yezid, ikisinde Ebû Ubeyd Mevlâ İbn Ezher, birinde Abdurrahman b. Abdullah b. Ka'b, birinde Humeyd b. Abdurrahman, birinde ise Abdurrahman b. Ka'b ile müştereken yer almaktadır¹³.

2.1.2.6. Ebûbekir b. Abdurrahman (h. 93)

Ebûbekir b. Abdurrahman b. el-Haris b. Hişam b. el-Mugîre el-Kureşî el-Medenî. *Fukahâ-ı Seb'a* olarak bilinen yedi meşhur imamdan biridir. İsmi ile künyesi aynıdır. Ebû Hureyre (h. 58), Ammar b. Yasir (h. 37), Hz. Aişe ve Hz. Ümmü Seleme (h. 62) gibi sahabîlerin ileri gelenlerinden hadis nakletmiştir. Kendisinden Zührî ve Ömer b. Abdulaziz gibi tabiîler hadis nakletmişlerdir. Hz. Ömer'in hilafeti döneminde

¹³Buyu' 1, 26, 58, 70, 102, 103; Mûsâkât 2; Şehâdât 2, 15; Fardu'l-Humus 17, 19; Menâkıb 9, 19, 25; Menâkıbu'l-Ensar 38, 40; Megâzi 12, 34, 38; 47, 82, 83, 84, 85; Tefsîr, İsrâ 3, 10, Bakara 46, Âli İmran 2, 9, Mâide 13, Yusuf 3, 5, Nur 6, Şuarâ 2, Berâe 16, Kasas 1, Câsiye 1; Ed'ime 52; Eşribe 1, 12; Rikâk 5, 11, 27, 41, 44, 50, 52, 53; el-Eymân ve'n-Nüzür 3, 9, 13, 18, 19; Ferâiz 11; Hudud 2, 22, 29, 32, 41, 42; Diyât 26, 28; Ahbâru'l-Âhâd 3; İ'tisam bi'l-Kitabi ve's-Sünne 1, 28; İlim 7; İman 18; Salâh 4, 55, 85; Ezan 21, 31, 111, 129; Cum'a 18, 36; Teheccüd 21; Cenâiz 2, 4, 6, 51, 54, 60, 64; 80; Zekât 18, 50, 66; Hac 4, 47, 49; Fedâilu'l-Medine 4, 5; Vasâyâ 9, 11; el-Cihad ve's-Siyer 2, 7, 64, 79, 96, 102, 122, 153, 182; Bed'ü'l-Halk 6, 8; Ehâdisü'l-Enbiyâ 11, 19, 24, 31, 37, 44, 46, 48; Fedâilu Ashâbi'n-Nebi 5, 6; Nikâh 8, 107; Talâk 11, 26; Tıb 7, 46; Libâs 18, 63, 64, 78; Edeb 19, 76, 83, 91, 102, 107, 110; İsti'zan 51; Daavât 29, 34, 63; Ta'bir 4, 5, 9, 22, 29, 31, 32; Fiten 5, 9, 23, 24; Ahkâm 19; Temenni 1, 9; Tevhid 6, 31, 35, 52; Vudu' 4; Mevâkitu's-Salâh 9; Savm 56; el-Mezâlîm ve'l-Gasb 31; Itak 16; Akıka 3, 4; Ez-Zebâih ve's-Sayd 34; Kader 5; Fedâilu's-Salâh fi Mescidi Mekke ve'l-Medine 1; Şurûd 8; İstîtâbetü'l-Mürtedin ve'l-Muânidîn ve Kitâluhum 7. Ayrıca bkz. Cüz fihi Ehâdisu Ebu'l-Yemân el-Hakem b. Nafi'i, Hadis no: 21 (648), 22(976), 23 (2787), 24 (2797), 25 (2946), 26 (3431), 27 (7116), 29 (806), 30 (3062), 4203, 4204), 31 (4772), 32 (5811), 33 (3522), 37 (2047), 38 (2753, 4771), 39 (3499), 45 (3408), 65 (5271), 68 (6000), 69 (5576).

doğmuştur. Sika, fakih, âlim ve cömert bir kimseydi. Çok hadis rivayet edenlerdendir. İbn Hiraş, onun Müslümanlar'ın imamlarından biri olduğunu belirtmiştir. H. 93 veya 94 senesinde vefat etmiştir (İbn Hacer, 2004: 7/305-306).

Zührî, kendisinden toplam on iki hadis nakletmiş, bunların altısı “عن”, beşi “اخبرني”, biri ise “حدثني” lafızlarıyla yer almıştır. Bu hadislerin dördünün senesinde Ebû Seleme ile müşterektir¹⁴.

2.1.2.7. Urve b. ez-Zübeyr (h. 94)

Urve b. ez-Zübeyr b. el-Avvam b. Huveylid el-Kureşî el-Esedî Ebû Abdullah el-Medenî. Medine'nin yedi meşhur fakihinden birisidir. Usame b. Zeyd (h. 54), Cabir b. Abdullah (h. 77), Hz. Hasan (h. 49) ve Hz. Hüseyin (h. 61), babası ez-Zübeyr b. el-Avvam (h. 36) ve daha birçok sahabîden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden Süleyman b. Yesar, Salih b. Keysan, Ata b. Ebû Rebah, Zührî ve daha birçok tabiîn imamı hadis nakletmişlerdir. Âlim, fazıl, sika, fakih, salih ve ümmetin imamlarından oluşu hakkında bütün âlimler ittifak halindedir. Zührî, onun sonu gelmeyen bir deniz olduğunu söylemiştir. H. 29 senesinde doğmuş, h. 91, 92, 93 veya 94 senesinde vefat etmiştir (Mizzî, 2010: 5/154-157).

Fukaha-ı Seb 'â'dan olan Urve b. Zübeyr, Zührî'nin *Sahih*'de kendisinden en çok hadis rivayet ettiği hocasıdır. Urve'nin Zührî kanalıyla toplam iki yüz yetmiş bir hadisi zikredilmiş, bunlardan yüz otuz sekizi “عن”, seksen biri “اخبرني” yirmi üçü “حدثني”, onu “سمعت”, beşi “قال”, üçü “زعم”, ikisi “ان”, ikisi “ذكر”, ikisi “اخبره”, ikisi “يحدث”, biri “اخبرنا”, biri “حدثنا”, biri ise “سمع” kaydıyla *Sahih*'de yer almıştır. Bu hadislerin yirmisinin senesinde Said b. el-Müseyyeb ile on ikisinde Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe ile on ikisinde Alkame b. Vakkas ile beşinde Amra bint Abdurrahman ile üçünde Salim b. Abdullah ile üçünde Yahya b. Urve b. Zübeyr ile ikisinde Ebû Seleme ile ikisinde ise Ömer b. Abdulaziz ile müştereken bulunmaktadır¹⁵.

¹⁴ Ezan 117, 128; Savm 22; Megâzi 34; Edeb 90; Talâk 51; Tıb 46; Buyu' 113; İcare 20; el-Mezâlim ve'l-Gasb 30; Hudud 2; Menâkub 25.

¹⁵ Bed'ü'l-Vahy 3; Vudu' 13; Hayız 16, 19, 27; Salâh 13, 14, 22, 69, 86, 105; Mevâkitu's-Salâh 1, 13, 23, 25, 28; Cum'a 29; İdeyn 25; Kûsûf 4, 5, 13, 19; Teheccüd 3, 5, 32; Cenâiz 86; Hac 31, 47, 77, 79, 107, 108; Cezâu's-Sayd 7; Fedâilu'l-Medîne 8; Savm 25, 68, 69; Terâvih 1; İ'tikâf 1, 3, 19; Buyu' 3, 15, 67, 100; İcare 3, 4; Vekâlet 7; Mûsâkât 7, 8, 9; el-İstikrâd ve Edâu'd-Duyûn ve'l-Hacr ve't-Teflis 10; Husûmât 4, 6; el-Mezâlim ve'l-Gasb 16, 18, 25; Şirket 7; İtak 8, 13; Mükâteb 2, 3; Hibe ve Fadluhâ 10, 15, 17, 24; Şehâdât 2, 3, 8, 15, 30; Şurûd 1, 3, 15; Vasâyâ 4, 9, 21; el-Cihad ve's-Siyer 64, 127; Fardu'l-

2.1.2.8. Ebû Seleme b. Abdurrahman (h.94)

Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Abdu Avf Abd b. el-Hâris el-Kureşî ez-Zührî. Hadis hafızı ve Medine'nin en tanınmış âlimlerindendir. H. 20'li yıllarda doğmuştur. Usame b. Zeyd, Hz. Aişe ve Hz. Ümmü Seleme gibi birçok sahabîden hadis nakletmesinin yanında büyük tabîlerden Urve b. ez-Zübeyr ve Ata b. Yesar'dan da (h. 103) hadis nakletmiştir. Kendisinden eş-Şa'bî (h. 104), Amr b. Dinar (h. 126), Ömer b. Abdülaziz ve Zührî gibi yine tabînin büyükleri hadis nakletmişlerdir. Cerh ve tadil âlimleri onun sika, imam ve fakih oluşunda ittifak etmişlerdir. İbn Sa'd, onun Medine'de 72 yaşında Halife el-Velid zamanında h. 94 senesinde vefat ettiğini söylemiştir (Zehebî, 2004: 4/476-478).

Fukaha-ı Seb'â'dan olan Ebû Seleme, Zührî'nin en çok hadis rivayet ettiği hocalarından biridir. *Sahih*'de toplam yüz elli altı rivayeti yer almıştır. Bunlardan seksen iki tanesi “عن”, kırk beş tanesi “اخبرني”, on beş tanesi “حدثني”, altı tanesi “سمعت”, dört tanesi “قال”, üç tanesi “حدثنا”, bir tanesi de “اخبره” sîgalarıyla yer almışlardır. Bu hadislerin otuz yedisinin senesinde Said b. el-Müseyyeb ile dördünde Sinan b. Ebû Sinan ile dördünde Ebûbekir b. Abdurrahman ile üçünde Abdurrahman el-A'rec ile üçünde Ebû Abdullah el-Egar ile ikisinde Urve b. Zübeyr ile birinde Süleyman b. Yesar ile ve birinde de ed-Dahhak b. Şerâhîl ile müşterektir¹⁶.

Humus 1, 15, 19; Bed'ü'l-Halk 4, 6, 7, 11, 15, 16; Ehâdîsü'l-Enbiyâ 8, 20, 23, 56; Menâkıb 15, 19, 23, 25; Fedâilu Ashâbi'n-Nebî 7, 12, 17, 18; Menâkıbu'l-Ensâr 23, 37, 45, 46, 47; Megâzi 12,14, 36, 37, 40, 55, 56, 79, 85, 87; Tefsîr, Bakara 24, Âli İmrân 15, Nisâ 1, 11, Mâide 13, Yusuf 3, 6, Nûr 5, 6, 13, Ahzâb 4, 8, Necm 6, Mümtehine 2, Alak1, 2, 3, 4; Fedâilu'l-Kur'an 5, 14, 27; Nikâh 1, 16, 17, 21, 23, 27, 37, 44, 83, 115; Talâk 3, 4, 20, 42; Nafakât 5, 16; Ed'ime 25; Merdâ 1, 15; Tıb 8, 32, 35, 39, 41; Libâs 6, 16, 19, 76, 98; Edeb 16, 35, 59, 64, 68, 80, 93, 115; İsti'zân 10, 20, 22; Daavât 5, 12, 29, 60; Rikâk 7, 11, 41; el-Eymân ve'n-Nüzûr 3, 13, 18; Ferâiz 3, 18, 27, 31; Hudûd 11, 12, 13, 14, 15; Muhâribûn min Ehli'l-Küfri ve'r-Ridde 9, 18, 29; İstîtabetü'l-Mürtedîn ve'l-Muânidîn ve Kitâluhum 4, 9; Hiyel 8; Ta'bir 1; Fiten 4, 27, 29; Ahkâm 14, 24, 26, 29, 31, 49; Temennî 3; İ'tisâm bi'l-Kitabi ve's-Sünne 28; Tevhîd 9, 35, 52, 53; Gusûl 2; Ezân 15, 93, 149, 161, 162; Vitr 1; Taksîru's-Salâh 5; Amel fi's-Salâh 11; Zekât 26, 52; Muhsar 4; Kefâlet 4; Sulh 12; el-Cizye ve'l-Müvâdia 1. Ayrıca bkz. Cüz fihî Ehâdîsu Ebu'l-Yemân el-Hakem b. Nafi', Hadis no: 1 (2533), 4 (5101), 8 (4696), 9 (2763), 10 (4796), 11 (3290, 4065, 6890), 12 (5888), 13 (5640), 14 (5792), 15 (4796), 16 (3598, 7135), 17 (7184, 7185), 18 (4437), 19 (1387).

¹⁶ Bed'ü'l-Vahy 3; Salâtü't-Terâvih 1; Bed'ü'l-Halk 6, 7, 10; Ehâdîsü'l-Enbiyâ 11, 29, 31, 37, 48, 50; Fedâilu Ashâbi'n-Nebî 5, 6, 30; Menâkıbu'l-Ensâr 38, 39, 41; Megâzi 31, 32, 34, 48, 77, 83; Tefsîr, İsrâ 3, 10, Ahzâb 4, 5, Müddessir 4, 5, Alak 1, Bakara 46, Âli İmrân 9, Yusuf 5, Zümer 3, Şuarâ 2, Rum 2; Fezâilu'l-Kur'an 19; Talâk 11, 15; Ed'ime 50; Tıb 7, 25, 46, 53, 54; Edeb 18, 27, 85, 91, 95, 101, 111, 118; Rikâk 5, 23, 42; Ferâiz 4; Hudud 2, 21, 22, 25, 29, 42; Ahkâm 1, 19, 42; Tevhid 6, 19, 31, 32, 44; Mevâkitü's-Salâh 29; Ezan 21, 25, 31, 111, 115, 128; Teheccüd 14; Sehiv 7; Cenâiz 3, 60, 79, 92; Zekat 66; Kefâlet 5; Mûsâkât 2; Husumât 1; el-Mezâlim ve'l-Gasb 30; el-Cihad ve's-Siyer 84, 87, 153; Menâkıb 1, 25; Nikâh 8; Nafakât 15; Eşribe 1, 4; Daavât 3, 14; Diyât 24, 26, 28; Ta'bir 10, 14; Temenni 1; İ'tisâm bi'l-Kitabi ve's-Sünne 5, 12; Salâh 68; Cum'a 18; Hac 45; Savm 49, 56; Buyu' 1, 96, 97; Vasâyâ 11; Libâs 18, 67; Kader 8; Fiten 9; Vudu' 71; Gusûl 17; el-Amel fi's-Salâh 5; Fadlu Leyleti'l-Kadr 1; Şuf'a 1; Şerike 8, 9; İsti'zân 16; İstîtabetü'l-Mürtedîn ve'l-Muânidîn ve Kitâluhum 7; Hiyel 14.

2.1.2.9. Ali b. el-Hüseyin b. Ali (h. 95)

Ali b. el-Hüseyin b. Ali b. Ebû Tâlib el-Hâşimî el-Medenî Zeyne'l-Âbidîn. Babası Hz. Hüseyin'den ve amcası Hz. Hasan'dan ve ayrıca İbn Abbas, Ebû Hureyre, Hz. Aişe, Hz. Ümmü Seleme ve Rasulullah'ın (s.a.s.) mevlâsı Ebû Râfî' gibi sahabîlerden hadis nakletti. Kendisinden Ebû Seleme b. Abdurrahman, Tavûs b. Keysan (h. 106), Ebû'z-Zinad ve Zührî gibi tabînin kıymetli âlimleri hadis naklettiler. Zührî, Kureyş'te ondan daha faziletli ve daha fakih birini görmediğini, bununla beraber az hadis rivayet edenlerden olduğunu söylemiştir. H. 33 senesinde doğmuştur. Kerbela günü 23 yaşında idi. H. 94 veya 95 senesinde vefat etti. Zührî ile yaşıt olduğu söylenmişse de İbn Hacer bunu doğru bulmamış ve Ali b. el-Hüseyin'in ondan 13 yaş büyük olduğunu belirtmiştir (İbn Hacer, 2004: 4/583-585).

Ali b. Hüseyin'in *Sahih*'de Zührî kanalıyla toplam yirmi bir hadisi yer almıştır. Bunların on biri “عن”, beşi “اخبرني”, ikisi “حدثي”, biri “حدثه”, biri ise “اخبرنا” sîgalarıyla rivayet edilmiştir¹⁷.

2.1.2.10. Cafer b. Amr b. Ümeyye (h. 95)

Cafer b. Amr b. Ümeyye ed-Damrî el-Medenî. Abdümelik b. Mervan'ın sütkardeşidir. Enes b. Malik, babası Amr b. Ümeyye (h. 60) ve Müslim b. el-Ecda' el-Leysî (t.y.) ve Vahşi b. Harb el-Habeşî'den (h. 23) hadis nakletti. Kendisinden de Süleyman b. Yesar, Zührî ve Ebû Seleme b. Abdurrahman gibi tabîler hadis naklinde bulundular. el-İclî onun büyük tabîlerden sika bir râvi olduğunu söylemiştir. Halife, el-Velid b. Abdümelik zamanında h. 95 veya 96 yılında vefat ettiğini belirtmiştir (Mizzî, 2010: 1/468).

İbn Şihâb, ondan toplam altı hadis nakletmiştir. Bunların dördü “اخبرني”, ikisi ise “عن” sîgalarıyla rivayet edilmiştir¹⁸.

Ayrıca bkz. Cüz fihi Ehâdisu Ebu'l-Yemân el-Hakem b. Naffî'i, Hadis no: 21 (648), 22 (976), 37 (2047), 38 (2753, 4771), 42 (1965, 7242), 43 (7474), 44 (453, 6152), 45 (3408), 46 (1589, 7479), 47 (6201), 50 (7082), 51 (3608), 52 (2957), 53 (3499), 56 (3260), 57 (6307), 58 (6010), 59 (3663), 62 (4785), 63 (3610), 64 (5586, 5587), 65 (5271), 66 (5814), 72 (908).

¹⁷ Hac 44; Buy'u 28; Müsakât 13; Farzu'l-Humus 4, 5; Tefsîr, Kehf Suresi 1; Ferâiz 26; Ahkâm 21; Tevhid 31; Cuma 29; Teheccüd 5; Cihad ve's-Siyer 180; Bed'ül-Halk 11; Fezâilu Ashâbi'n-Nebî 16; Megâzi 12, 48; Libâs 7; İ'tisam bi'l-Kitâbi ve's-Sünne 18; İtikaf 11, 12.

¹⁸el-Cihad ve's-Siyer 92; Ed'ime 20, 26, 58; Vudu' 50; Ezan 43.

2.1.2.11. Talha b. Abdullah (h. 97)

Talha b. Abdullah b. Avf ez-Zührî el-Medenî. Hz. Osman, Abdurrahman b. Avf, Said b. Zeyd (h. 51) gibi sahabîlerden hadis nakletti. Said b. İbrahim (t.y.) ve Zührî gibi tabîler hadis naklettiler. İbn Main, Ebû Zür'a (h. 264), Nesaî, el-İclî ve İbn Sad gibi otoriterler onun sika olduğunda görüş birliği içindedirler. Kendisi çok hadis rivayet eden biriydi. H. 97 senesinde 72 yaşında Medine'de vefat etti (İbn Hacer, 2004: 3/297).

Zührî, kendisinden yalnızca bir hadis rivayet etmiş olup, “حدثني” kaydıyla Sahih'de yer almıştır¹⁹.

2.1.2.12. Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mesud (h. 98)

Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mesud el-Huzelî Ebû Abdullah el-Medenî. Meşhur Medineli yedi fakihten birisidir. İbn Abbas, İbn Ömer, Ebû Said el-Hudrî (h. 74) ve Ebû Hureyre gibi birçok sahabîden hadis nakletmiştir. Kendisinden Salih b. Keysan, Ebû'z-Zinad, Zührî gibi önde gelen tabîler hadis nakletmişlerdir. Bütün rical otoriteleri onun, sika, fakih, âlim, salih ve ümmetin imamlarından olduğu hususunda ittifak etmişleridir. H. 94, 95, 98 veya 99 senelerinde vefat etmiştir (Mizzî, 2010: 5/5-42-43).

Fukaha-ı Seb'â'dan olan Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe, Zührî'nin hayatında derin izler bırakan hocalarından biri olup, kendisinden rivayetleri oldukça fazladır. Sahih'de kendisinden toplam yüz kırk üç hadis nakletmiş olup, bunlardan yetmiş ikisi “عن”, kırk sekizi “اخبرني”, onu “حدثني”, altısı “اخبره”, altısı “سمعت” ve birisi ise “حدثنا” sîgasıyla Sahih'de yer almıştır. Bu senedlerin on yedisinin senedinde Said b. el-Müseyyeb ile on ikisinin senedinde Alkame b. Vakkas ile on ikisinin senedinde Urve b. Zübeyr ile birinin senedinde ise Muhammed b. Abdurrahman b. Sevban ile müştereken yer almıştır²⁰.

¹⁹el-Mezâlim ve'l-Gasb 13.

²⁰ İmân 39; İlim 8, 17, 19, 20, 27, 40; Vudu' 47, 54, 61, 63, 71; Gusül 12; Salâh 55, 90; Ezan 39, 98, 161; Cenâiz 84; Zekat 1, 42, 63; Hac 22, 58, 84, 102; Cezâu's-Sayd 6, 25; Fedâilu'l-Medîne 9; Savm 7, 34; Buyu' 18, 66, 101; Vekâlet 13; Mûsâkât 12; el-İstikrâd ve Edâü'd-Duyûn ve'l-Hacr ve't-Teffîs 3; el-Mezâlim ve'l-Gasb 19; Hibe ve Fadluhâ 6, 14, 17; Şehâdât 2, 8, 15, 28, 29; Şurûd 9; Vasâyâ 19; el-Cihâd ve's-Siyer 11, 64, 99, 101, 102, 122; el-Cizye ve'l-Mevâdia 13; Bed'ü'l-Halk 6, 7; Ehâdisü'l-Enbiyâ 29, 50, 52, 56; Menâkıb 23; Menâkıbu'l-Ensar 46, 52; Megâzi 10, 12,36, 40, 49,79, 84, 85; Tefsîr, Berâe 12, Mü'minûn 6, Âli İmrân 4, A'raf 6, Yusuf 3; Fedâilu'l-Kur'ân 5, 7; Talâk 39; ez-Zebâih ve's-Sayd 30, 34; Eşribe 12, 23; Libâs 19, 21, 70, 88; Edeb 8, 80; Rikâk 14; el-Eymân ve'n-Nüzür 3, 13, 18, 30; Muhâribûn

2.1.2.13. Abdullah b. Ka'b b. Malik (h. 98)

Abdullah b. Ka'b b. Malik el-Ensârî es-Sülemî el-Medinî. Babası Ka'b'tan (h. 509 ve İbn Abbas'tan rivayette bulundu. Zührî de kendisinden rivayette bulunanlar arasındadır (Kelâbâzî, 1987: 1/422-423). Ebû Zür'a, onun sika olduğunu söylemiş, İbn Hibban onu *Kitâbus-Sikât*'ta zikretmiştir (İbn Hibban, 1998: 2/253). H. 97 veya 98 yılında vefat etmiştir (Mizzî, 2010: 4/249).

İbn Şihâb, ondan toplam yedi hadis rivayet etmiş, bu hadislerin ikisi “عن”, üçü “اخبرني” ve ikisi de “حدثني” lafızlarıyla zikredilmiştir. Bu hadislerin birinin senedinde Abdurrahman b. Ka'b ile beraber ismi geçmektedir²¹.

2.1.2.14. Abdullah b. Muhammed b. el-Hanefiyye (h. 98)

Abdullah b. Muhammed b. el-Hanefiyye Ebû Haşim el-Hâşimî el-Medenî. Babası Muhammed, Hz. Ali'nin oğludur. el-Hanefiyye ise baba tarafından ninesidir. Babasından hadis nakletti (Kelâbâzî, 1987: 1/424). Kendisinden Zührî ve Amr b. Dinar gibi tabiiler rivayette bulundular. İbn Sa'd onun sika ve *kalilü'l-hadis* olduğunu söylemiştir. Süleyman b. Abdulmelik'in halifeliği zamanında Humame denilen yerde h. 98 yılında vefat etmiştir (Mizzî, 2010: 4/276).

Sahih'de kendisinden Zührî kanalıyla üç hadis yer almış, bunlardan ikisi “عن”, biri ise “اخبرني” sîgalarıyla rivayet edilmiştir. Bu hadislerin üçünün senedinde de el-Hasen b. Muhammed ile müşterektir²².

2.1.2.15. Ebû Ubeyd Sa'd b. Ubeyd (h.98)

Sa'd b. Ubeyd Ebû Ubeyd Mevlâ Abdurrahman b. el-Ezher ez-Zührî el-Kureşî el-Medenî. Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve Hz. Ebû Hureyre'den hadis dinledi. Zührî, kendisinden rivayette bulundu. H. 98 yılında vefat etti (Kelâbâzî, 1987: 1/304). Kendisi fakih, sika ve üstün kişiliğe sahip biriydi (Zehebî, 2003: 2/1206).

min Ehli'l-Küfr ve'r-Ridde 17, 18, 22, 25, 33; İstîâbetü'l-Mürtedîn ve'l-Muânidîn ve Kitâluhum 3; Hiyel 3; Ta'bîr 11, 47; Ahbâru'l-Âhâd 1, 4; İ'tisâm bi'l-Kitâbi ve's-Sünne 2, 16, 25, 26; Tevhîd 31, 35, 42, 52; Bed'ü'l-Vayh 5, 6; Fardu'l-Humus 4; Fiten 28; Havf 3; Sulh 5; Merdâ 17; Tıb 21, 22, 23, 26, 43, 44; İsti'zân 24; Ahkâm 39, 40.

²¹ Salâh 71, 83; Sulh 14; Husumât 4; Megâzi 83; İsti'zan 29; Hibe ve Fadluhâ 21.

²² Nikâh 31; Megâzi 38; Ez-Zebâih ve's-Sayd 28.

Zührî, Ebû Ubeyd'den on bir hadis rivayet etmiş, bunların yedisi “عن”, ikisi “ان”, birisi “حدثي”, birisi de “اخبرني” lafızlarıyla zikredilmiştir. Bu hadislerin ikisinin senesinde Said b. el-Müseyyeb ile müştereken yer almıştır²³.

2.1.2.16. el-Hasan b. Muhammed b. el-Hanefiyye (h. 99)

el-Hasan b. Muhammed b. Ali b. Ebû Tâlib el-Hâşimî, Ebû Muhammed el-Medenî. İbn Abbas, Ebû Hureyre, Ebû Said el-Hudrî, Hz. Aişe, Cabir b. Abdullah ve daha başka sahabîlerden rivayette bulundu. Kendisinden Amr b. Dinar ve Zührî gibi daha birçok tabiîn rivayette bulundu. İbn Hibban, onun ihtilafı meselelerde âlimlerden biri olduğunu belirtmiştir (İbn Hibban, 1998: 2/69). Halife b. Hayyat'ın belirttiğine göre h. 99 veya 100 senesinde vefat etmiştir (İbn Hacer, 2004: 2/70-71).

Sahih-i Buhari'de Zührî'nin, ondan üç hadisi nakledilmiştir. Bunların ikisi “عن” ile birisi “اخبرني” sîgasıyla zikredilmiştir. Bu hadislerin üçünün senesinde de Abdullah b. Muhammed b. el-Hanefiyye ile müştereken yer almıştır²⁴.

2.1.2.17. Hârice b. Zeyd b. Sabit (h. 99)

Hârice b. Zeyd b. Sabit Ebû Zeyd el-Ensarî en-Neccarî el-Medenî. Medine'nin meşhur yedi fakihinden biridir. Babası Zeyd b. Sabit (h. 45) ve Usame b. Zeyd gibi sahabîlerden hadis nakletti. Kendisinden Ebû'z-Zinad, Zührî ve Ebûbekir b. Hazm gibi büyük tabiîler hadis naklettiler. H. 99 veya 100 senesinde vefat etti. Çok hadis rivayet etmezdi. Ubeydullah b. Amr, ashâbtan sonra fikhın Medine'de yedi kişide olduğunu söylemiş ve onu aralarında zikretmiştir (Zehebî, 2004: 4/565-567).

İbn Şihâb, *Fukaha-ı Seb'a*'dan, dolayısıyla ilmî olarak varisi bulunduğu Hârice b. Zeyd'den dokuz hadis rivayet etmiş olup, bunlardan beş tanesi “اخبرني”, üç tanesi “عن” ve biri de “حدثي” sîgalarıyla zikredilmiştir²⁵.

²³ Edâhî 16; Temennî 6; Ehâdîsu'l-Enbiyâ 19; Ta'bîr 9; Merdâ 19; Savm 66; Buyu' 15; Mûsâkât 13; Daavât 22.

²⁴ Nikâh 31; Megâzi 38; Ez-Zebâih ve's-Sayd 28.

²⁵ Cenâiz 3; el-Cihad ve's-Siyer 12; Menâkibu'l-Ensar 46; Megâzi 17; Fedâilu'l-Kur'an 3; Ta'bîr 13, 27; Şehâdât 30; Tefsîr, Ahzab 3.

2.1.2.18. Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im (h. 100)

Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im b. Adıyy b. Nevfel el-Kureşî en-Nevfelî Ebû Said el-Medenî. Cübeyr b. Mut'im (h. 59), İbn Abbas ve Muaviye (h. 60) gibi sahabîlerden hadis nakletti. Kendisinden Amr b. Dinar, Yezid b. Abdullah b. Kusayd (h. 111) ve Zührî gibi tabîler hadis naklettiler. el-iclî ve İbn Sa'd, onun sika olduğunu belirtmişlerdir. Kendisi az hadis rivayet eden biriydi. Ömer b. Abdulaziz'in halifeliği döneminde vefat etmiştir (Mizzî, 2010: 6/261-262).

Zührî, kendisinden on bir hadis rivayet etmiş olup, bunlardan yedisi “عن”, ikisi “حدثني”, biri “اخبرني”, biri ise “قال” sîgalarıyla rivayet edilmiştir²⁶.

2.1.2.19. İsa b. Talha b. Ubeydullah (h. 100)

İsa b. Talha b. Ubeydullah el-Kureşî et-Teymî el-Medenî. Başta babası Talha (h. 34) olmak üzere, Ebû Hureyre, Abdullah b. Amr ve Muaviye'den hadis rivayet etti. Kendisinden Muhammed b. İbrahim et-Teymî (t.y.) ve Zührî gibi tabîler hadis naklettiler. Yahya b. Main, onun sika olduğunu belirtmiştir. Kendisi Kureş'in eşrafından idi. H. 100 senesi civarında vefat etti (Zehebî, 2003: 2/1155).

Zührî, kendisinden altı hadis rivayet etmiştir. Bunlardan dördü “عن”, ikisi ise “حدثني” sîgalarıyla Sahih'de yer almıştır²⁷.

2.1.2.20. Ebû Ümame b. Sehl (h. 100)

Ebû Ümame b. Sehl b. Huneyf el-Ensarî el-Evsî el-Medenî. Asıl ismi Esad olmakla beraber künyesi ile tanınmıştır. Peygamberimiz (s.a.s.) hayatta iken doğmuş ve O'nu görmüştür. Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Zeyd b. Sabit, Hz. Muaviye ve Hz. İbn Abbas gibi sahabîlerden hadis nakletmiştir. Kendisinden Zührî, Ebû'z-Zinad, Muhammed b. el-Münkedir (h. 131) gibi tabîler hadis nakletmişlerdir. Kendisi Medine ulemasından idi. Zührî, onun Medine'nin âlimlerinden ve Bedir'e katılanların çocuklarından biri olduğunu belirtmiştir. H. 100 senesinde vefat etmiştir (Zehebî, 2003: 2/1191-1192).

²⁶ Ezan 99; Menâkıb 2, 17; Edeb 11; el-Cihad ve's-Siyer 172; Fardu'l-Humus 16; Megâzi 12; Tefsîr, Tûr 1, Saff 1; Ahkâm 2.

²⁷ İlim 23; Hac 131; el-Eyman ve'n-Nüzür 15; İlim 46.

İbn Şihâb, kendisinden sekiz hadis rivayet etmiş olup, bunların dördü “عن”, üçü “اخبرني”, biri ise “حدثني” sîgalarıyla rivayet edilmiştir²⁸.

2.1.2.21. Ömer b. Abdulaziz (h. 101)

Ömer b. Abdulaziz b. Mervan b. el-Hakem el-Kureşî el-Emevî. İmam, hafız, allame, müçtehid, zahid, abid, seyyid, gerçek manada müminlerin emiri, raşid halife. Müçtehid imamlardan birisidir. Ondan Ebû Seleme, Ebûbekir b. Hazm, Eyyüb es-Sahtiyânî ve Zührî gibi tabînin büyük imamları hadis naklettiler. Sika, güvenilir, fakih, âlim, vera sahibi, adil bir imam ve *kesiru'l-hadistir*. Hz. Hüseyin'in şehit olduğu sene h. 61'de dünyaya geldi (Zehebî, 2004: 5/70-71). Yirmi dokuz ay halifelik görevinde bulundu. H. 99 yılında halife oldu. Otuz dokuz yaşında iken h. 101 yılında Şam'da vefat etti (Buharî, 2008: 6/32-33).

Zührî'nin, Ömer b. Abdulaziz'in namazının vaktini geciktirmesi ile alakalı bir olayını anlattığı üç adet hadisi *Sahih*'de yer almış ve “ان” kaydıyla zikredilmiştir. Bu hadislerin üçünde de Urve b. Zübeyr ile birlikte adı zikredilmiştir²⁹.

2.1.2.22. el-Kasım b. Muhammed b. Ebûbekir es-Sıddık (h. 102)

el-Kasım b. Muhammed b. Ebûbekir es-Sıddık Ebû Muhammed el-Kureşî. Medine'nin yedi meşhur fakihinden birisi. Tabînin büyüklerinden ve ilim, edep, akıl ve fıkıh yönünden zamanının en faziletlielerindendir. Çok az konuşan sessiz sakin biriydi. 72 yaşında h. 102 senesinde vefat etmiştir (İbn Hibban, 1998: 2/437). İbn Abbas, İbn Ömer, halası Hz. Aişe ve Muaviye gibi sahabîlerden hadis nakletmiştir. Kendisinden de Zührî ve Yahya b. Said el-Ensarî gibi tabînin önde gelen isimleri hadis naklettiler. Hakkında birçok övgü dolu söz söylenmiş olup örneğin İbn Uyeyne; el-Kasım b. Muhammed, zamanının en faziletlisidir, demiştir (İbn Ebû Hatim, 2010: 7/158-159).

Zührî'nin ders aldığı büyük tabîm imamlarından olan el-Kâsım b. Muhammed'den *Sahih*'de sadece bir rivayeti yer almıştır ve o da “عن” sîgasıyla zikredilmiştir³⁰.

²⁸ İman 15; ez-Zebâih ve's-Sayd 33; Tesîru'l-Kur'an, Yusuf 3; Ta'bîr 17,18; Ed'ime 10, 14; Edeb 100.

²⁹ Menâkıbu'l-Ensar 47; Mevâkîtu's-Salâh 1; Bed'ü'l-Halk 6.

³⁰ Edeb 75.

2.1.2.23. Âmir b. Sa'd b. Ebû Vakkas (h. 104)

Âmir b. Sa'd b. Ebû Vakkas. İmam ve sika vasıflarıyla anılmıştır. Babası, Usâme b. Zeyd, Hz. Aişe, Ebû Hureyre gibi sahabîlerden hadis nakletmiştir. Amr b. Dinâr ve Zührî gibi birçok tabîî ondan hadis nakletmiştir. Hicrî 104 yılında vefat etmiştir (Zehebî, 2004: 4/511).

Âmir b. Sa'd'ın *Sahih*'de Zührî kanalıyla toplam on üç hadisi yer almış, bunların altısı “عن”, beşi “اخبرني”, biri “حدثني”, biri de “حدثنا” sîgalarıyla rivayet edilmiştir³¹.

2.1.2.24. Ata b. Yezid el-Cundaî (h. 105)

Ata b. Yezid Ebû Yezid el-Leysî el-Cundaî el-Medenî. Ebû Eyyub el-Ensârî ve Ebû Hureyre gibi sahabîlerden hadis dinledi. Zührî, kendisinden abdest, zekat, namaz diğer başka konularda hadisler nakletti. 82 yaşında h. 105 veya 107 yılında vefat etti (Kelâbâzî, 1987: 2/567-568). Ali b. Medinî ve Nesaî, sika olduğunu belirtmişlerdir (İbn Hacer, 2004: 4/503).

İbn Şihâb, Ata b. Yezid'den toplam yirmi dokuz hadis rivayet etmiştir. Bunların on dördü “عن”, sekizi “اخبرني”, beşi “حدثني”, biri “حدثنا”, biri de “ان” sîgalarıyla zikredilmiştir. Bu hadislerin ikisinin senedinde Said b. el-Müseyyeb ile müşterektir³².

2.1.2.25. Humeyd b. Abdurrahman b. Avf (h. 105)

Humeyd b. Abdurrahman b. Avf Ebû Abdurrahman Zührî el-Kureşî el-Medinî. Ebû Hureyre, Ebû Said el-Hudrî, Muaviye ve Abdullah b. Ömer ve Ümmü Gülsüm bint Ukbe (t.y.) gibi sahabîlerden hadis dinledi. Zührî, Sa'd b. İbrahim (h. 125) ve İbn Ebû Müleyke (h. 117) gibi tabîîler ondan hadis naklettiler. 73 yaşında h. 105 senesinde vefat etti (Kelâbâzî, 1987: 1/175-176). İbn Hibban, onu *Sikat*'ta zikretmiştir (İbn Hibban, 1998: 2/83).

Zührî'nin çok hadis rivayet ettiği hocaları arasında yer alan Humeyd'den toplam kırk bir adet hadis nakledilmiş olup bunlardan yirmi beşi “عن”, sekizi “اخبرني”, üçü

³¹ Cenâiz 36; Zekat 53; Buyu' 62; Megâzi 77; Libâs 20; Daavât 43; İ'tisam bi'l-Kitabi ve's-Sünne 3; İman 19, 41; Merda 16; Ferâiz 6; Hiyel 13; Menâkıbu'l-Ensar 49.

³² Vudu' 11, 24, 28; Mevâkitu's-Salâh 31; Ezan 7, 129; Zekat 36, 50; Megâzi 12; Edeb 62, 95; Rikâk 20, 34, 52; Kader 3; Tevhid 24; Salâh 29; Cenaze 92; Savm 27; Buyu' 63; Hibe ve Fadluhâ 35; el-Cihad ve's-Siyer 2; Menâkıbu'l-Ensar 45; İsti'zan 9, 42; Diyât 1. Ayrıca bkz. Cüz fihî Ehâdisu Ebu'l-Yemân el-Hakem b. Nafi'i, Hadis no: 29 (806).

“اخبره”, ikisi “حدثني”, biri “حدثنا”, biri “اخبرنا”, biri ise “قال” sîgalarıyla zikredilmiştir. Bu hadislerin birinin senesinde Muhammed b. en-Numan b. Beşir, birinin senesinde de Said b. el-Müseyyeb ile müştereken yer almıştır³³.

2.1.2.26. Sinan b. Ebû Sinan ed-Düelî (h. 105)

Sinan b. Ebû Sinan ed-Düelî el-Medenî. Cabir b. Abdullah, el-Hüseyn b. Ali b. Ebû Talib ve Ebû Hureyre gibi sahabîlerden hadis nakletti. Kendisinden Zeyd b. Eslem (h. 136) ve Zührî gibi tabîler hadis naklettiler. el-İclî, onun sika olduğunu belirtmiş ve İbn Hibban, onu *Kitabu's-Sikat*'ta zikretmiştir (İbn Hibban, 1998: 2/207). H. 105 senesinde seksen iki yaşında vefat etmiştir. Buharî, Müslim, Tirmizî ve Nesaî, onun hadislerine yer vermiştir (Mizzî, 2010: 3/317).

Zührî, kendisinden altı hadis rivayet etmiş olup, bunlardan ikisi “عن”, ikisi “حدثني”, biri “حدثنا”, biri ise “اخبرني” lafzıyla zikredilmiştir. Bu hadislerin dördünün senesinde Ebû Seleme ile birlikte yer almıştır³⁴.

2.1.2.27. Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer (h. 106)

Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer b. el-Hattab el-Kureşî el-Medenî. Kardeşi Salim'den önce vefat etmiştir (Kelâbâzî, 1987: 1/464). Babasından rivayetleri mevcuttur. Kendisinden de Zührî ve Muhammed b. Cafer ez-Zübeyr (t.y.) rivayette bulunmuştur (İbn Hibban, 1998: 2/295-296).

Zührî, ondan sadece bir hadis rivayet etmiş ve “اخبرني” kaydıyla *Sahih*'de yer almıştır³⁵.

2.1.2.28. Salim b. Abdullah (h. 106)

Salim b. Abdullah b. Ömer b. el-Hattab el-Adevî el-Medenî. Tabînin meşhur fakihlerindendir. Babasından, Hz. Aişe, Ebû Hureyre gibi sahabîlerin yanı sıra, Said b. Müseyyeb gibi tabîlerden de rivayette bulunmuştur. Amr b. Dinar, Zührî, Salih b.

³³İman 27; İlim 13; Salâh 10, 34, 35, 36; Hac 67; Savm 5, 30, 31, 69; Terâvih 1; Hibe ve Fadluhâ 12, 20; Sulh 2; Ehâdisu'l-Enbiyâ 31, 54; Tefsîr, Berae 2, 3, 4, Necm 2; Nafakât 13; Libâs 83; Edeb 39, 68, 95; İsti'zan 52; Hudud 26; Tevhid 37; Ezan 56; Şehâdât 5; Fardu'l-Humus 7; el-Cizye ve'l-Mevâdia 16; Fedâilu Ashâbi'n-Nebî 5; Megâzi 66; el-Eymân ve'n-Nüzür 5; Keffârâtü'l-Eyman 2, 3; Ahkâm 43; İ'tisam bi'l-Kitabi ve's-Sünne 25.

³⁴el-Cihad ve's-Siyer 84, 87; Megâzi 31; Tıb 25, 54.

³⁵Hac 84.

Keysan gibi büyük tabiî imamları da ondan hadis nakletmişleridir. İbn Sa'd, onun sika ve çok hadis rivayet eden bir zat olduğunu belirtmiştir. İbn Rahuye, *esahhu'l-esanid* olarak; Zührî – Salim - Abdullah b. Ömer'i saymıştır. 106 yılında vefat etmiştir (Zehebî, 2003: 3/49-52).

H. Ömer'in (r.a.) torunu olan bu kıymetli tabîden İbn Şihâb toplam yüz otuz altı hadis rivayet etmiştir ki en çok hadis naklettiği hocalarından biridir. Bu hadislerin yetmiş ikisi “عن”, kırkı “اخبرني”, dokuzu “حدثني”, yedisi “قال”, dördü “اخبره”, ikisi “اخبرنا”, birisi ise “سمعت” sîgasıyla *Sahih*'de yer almıştır. Bu hadislerin üçünün senesinde Urve b. Zübeyr ile ikisinde Ebûbekir b. Süleyman b. Ebû Hasmete ile ikisinde Hamza b. Abdullah ile birinde ise Abdullah b. Amir b. Rebia ile müştereken yer almıştır³⁶.

2.1.2.29. Amra bint Abdurrahman (h. 106)

Amra bint Abdurrahman b. Sa'd b. Zürâre b. Udus el-Ensariyye en-Neccariyye el-Medeniyye el-Fâkîhe. Hz. Aişe'nin terbiyesinde yetişti ve ondan ders aldı. Babasının sahabî olduğu söylenmiştir. Hz. Aişe ve Hz. Ümmü Seleme annelerimizden hadis nakletti. Kendisinden de Ebûbekir b. Hazm, Zührî ve Yahya b. Saîd el-Ensârî gibi büyük tabiîler hadis naklettiler. Kendisi âlime, fakihe, dinde huccet ve ilmi son derece geniş olan biriydi. İbn Şihâb, bu durumu şöyle bildirmektedir: “el-Kâsım b. Muhammed bana dedi ki: Ey genç, seni ilme karşı hırslı görüyorum. Sana o ilmin kabını bildireyim mi? Evet, dedim. Amra'dan ayrılma çünkü o, Aişe'nin evinde yetişmiştir, dedi. Ben de ona gittim ve onu bitmek tükenmek bilmeyen bir deniz olarak buldum”. Vefatı hakkında ihtilaf edilmiş olup h. 98 ve 106 yılları arasında rakamlar zikredilmiştir (Zehebî, 2004: 4/608).

³⁶ İman 16; İlim 42, 54; Mevâkîtu's-Salâh 18, 21, 41; Ezan 11, 83, 84, 85, 166, ; Taksîru's-Salâh 6, 9, 12, 13, 14; Zekat 53, 57, 61; Hac 2, 10, 19, 42, 51, 56, 59, 85, 89, 90, 97, 99, 105, 141, 142, 143; Cezâû's-Sayd 7, 15; Savm 5, 68; Buyu' 47, 54, 56, 78, 82, 87; el-Hars ve'l-Müzâraa 18; Müsâkât 18; el-el-Mezâlîm ve'l-Gasb ve'l-Gasb 3; Şehâdât 3, 11; el-Cihad ve's-Siyer 47, 160, 177, 178; Fardu'l-Humus 15; Ehâdisü'l-Enbiyâ 4, 11, 18, 50, 56; Tefsîr, Bakara 10, En'âm 1, Talâk 1, Âli İmrân 9; Nikâh 18, 34, 37, 47, 117; Edâhî 16; Tıb 43, 54; Libâs 5, 15, 69; Edeb 60, 77, 97; el-İmân ve'n-Nüzûr 4; İkrâh 7; Hiyel 13; Ta'bîr 8, 33, 36; Fiten 16, 27; Salâh 9; Cum'a 2, 11, 12, 26; Salâtü'l-Havf 1; İdeyn 1; Teheccüd 2; 10; Cenâiz 46, 79; Muhsar 3; İcâre 12; el-İstikrâd ve Edâü'd-Duyûn ve'l-Hacr ve't-Teflîs 20; İtak 19; Vasâyâ 9; Bed'ü'l-Halk 14; Menâkub 5, 25; Fedâilu Ashâbi'n-Nebî 20; Megâzi 11, 22, 31, 33, 60, 82; Fedâilü'l-Kur'ân 20; İsti'zân 49; Rikâk 35; Muhâribûn min Ehli'l-Küfri ve'r-Ridde 29; Ahkâm 13, 17, 35; İ'tisam bi'l-Kitabi ve's-Sünne 17; Tevhîd 31, 45, 47.

Kendisinin en kıymetli hocalarından olan Amra'dan, Zührî toplam altı hadis rivayet etmiş, bunların hepsinde “عن” lafzı yer almıştır. Bu hadislerin beşinin senedinde Urve b. Zübeyr ile müşterektir³⁷.

2.1.2.30. Süleyman b. Yesar (h. 110)

Süleyman b. Yesar Ebû Eyyüb el-Medenî. Medine'nin yedi meşhur fakihinden birisi. İbn Abbas, Ebû Hureyre gibi sahabîlerden hadis nakletti. Kendisinden başta Zührî olmak üzere birçok tabî'nin âlimi hadis naklettiler. H. 34 senesinde doğan Süleyman b. Yesar, İbn Hibban'ın tercihinine göre h. 110 senesinde 76 yaşında iken vefat etti (İbn Hibban, 1998: 2/183-184). Yahya b. Main, Ebû Zür'a ve Nesaî gibi cerh-tadil ilminin otorite zatlarının hepsi onun sika, güvenilir, fazıl, âbid ve ümmetin imamlarından birisi olduğunu belirtmişlerdir (Mizzî, 2010: 3/307).

Fukaha-ı Seb'â'dan olan Süleyman b. Yesar'dan İbn Şihâb, *Sahih*'de toplam yedi hadis rivayet etmiştir. Bunlardan altısı “عن”, biri ise “اخبرني” sîgasıyla yer almıştır. Bu hadislerden birinin senedinde Ebû Seleme ile birlikte yer almıştır³⁸.

2.1.2.31. Ata b. Ebû Rebâh (h. 114)

Ata b. Ebû Rebâh Eslem el-Kureşî el-Fihri Ebû Muhammed el-Mekkî. Osman b. Affan'ın halifeliği zamanında doğdu. Usame b. Zeyd, Cabir b. Abdullah, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Ömer gibi sahabîlerin yanında Said b. Müseyyeb gibi büyük tabî'lerden de hadis nakletti. Kendisinden de Amr b. Dinar ve Katâde b. Diâme ve Zührî gibi sayıları onlarla hatta yüzlerle ifade edilen hadis râvileri hadis naklettiler (Mizzî, 2010: 5/167-168). İbn Ebû Hazm'ın belirttiğine göre Mekke'de fetva konusunda en üst düzeydeydi. Muhammed b. Ali b. Hüseyin'in şöyle söylediği rivayet edilmiştir: “Ata'nın hadislerini gücünüz yettiği kadar alın” (İbn Ebû Hatim, 2010: 6/427-428). Kendisi iki yüz kadar sahabîye mülaki olduğunu belirtmiştir (Buharî, 2008: 6/252). H. 27 senesinde doğmuş ve 114, 115 veya 117 yılında vefat etmiştir (İbn Hacer, 2004: 4/491).

Bu kıymetli tabî imamından Zührî, *Sahih*'de yalnızca bir hadis nakletmiş ve o rivayet de “اخبرني” ile zikredilmiştir³⁹.

³⁷ Hayz 26; Hac 107; İtikaf 3; Hudud 13; Tefsîr, Mümtehine Suresi 2.

³⁸ Hac 1; Cezâü's-Sayd 23, 24; Megâzi 77; Libâs 67; İsti'zan 2.

2.1.2.32. Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rec (h. 117)

Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rec Ebû Davud el-Medenî. es-Sâib b. Yezid, Abdullah b. Abbas, Muhammed b. Mesleme (h. 43), Muâviye b. Ebû Süfyan, Ebû Said el-Hudrî ve Ebû Hureyre gibi sahabîlerin yanında, birçok tabîî âliminden hadis dinledi. Kendisinden Eyyüb es-Sahtiyânî, Süleyman el-A'meş, Salih b. Keysan ve Zührî gibi büyük tabîîler hadis naklettiler. İbn Sa'd, onu Medine ehlinin ikinci tabakasında zikretmiş, sika ve *kesiru'l-hadis* olduğunu belirtmiştir. el-İclî ve Ebû Zur'a onun sika olduğunu belirtmiştir. İskenderiye'de h. 117 yılında vefat etmiştir (Mizzî, 2010: 4/485).

İbn Şihâb, kendisinden toplam on beş hadis nakletmiş, bunların on bir tanesi "عن", üç tanesi "اخبرني", ikisi ise "حدثني" ile rivayet edilmiştir. Bu hadislerin dördünde Ebû Seleme ile üçünde Said b. el-Müseyyeb ile ve ikisinde ise el-Heysen b. Ebû Sinan ile müşterektir⁴⁰.

2.1.2.33. İbn Ebû Enes (h. 117)

İbn Ebû Enes Nafî b. Malik b. Ebû Amir el-Esbahî Ebû Süheyl el-Medenî. İmam Malik'in amcasıdır. Enes b. Malik ve Abdullah b. Ömer gibi sahabîlerin yanında Said b. Museyyeb ve el-Kasım b. Muhammed gibi büyük tabîîlerden de hadis rivayet etmiştir. Kendisinden Malik b. Enes ve Zührî gibi tabîîler hadis nakletmişlerdir. Kendisi Zührî'nin akranıdır. Ahmed b. Hanbel, Ebû Hatim ve Nesaî, sika olduğunu belirtmiş (Mizzî, 2010: 7/311), İbn Hibban, onu *Kitabu's-Sikat*'ta zikretmiştir (İbn Hibban, 1998: 3/86-87).

İbn Şihâb, kendisinden *Sahih*'de iki hadis rivayet etmiş olup, bunlardan biri "حدثني" diğeri ise "اخبرني" lafızlarıyla yer almıştır⁴¹.

2.1.2.34. Abdullah b. Ebûbekir b. Muhammed (h. 135)

Abdullah b. Ebûbekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm el-İmam el-Hafız Ebû Muhammed el-Ensarî. İbn İshak'ın (h. 151) hocasıdır. Enes b. Malik, Abbad b. Temim, Urve b. ez-Zübeyr, Amra bint Abdurrahman ve daha başkalarından rivayette

³⁹ İ'tisam bi'l-Kitabi ve's-Sünne 24.

⁴⁰ İlim 42; Sehv 1, 5; Cenâiz 58; Hars ve'l-Müzaraa 21; Husumât 1; el-Mezâlim ve'l-Gasb 20; Nikâh 72; Rikâk 42; Tevhid 31; Teheccüd 21; Edeb 91; Eyman ve'n-Nüzür 15; İ'tisam bi'l-Kitab 22; Ezan 146.

⁴¹ Savm 5; Bed'ü'l-Halk 11.

bulunmuştur. Zührî kendisinden yaşça büyük olmasına rağmen ondan hadis dinlemiş ve nakletmiştir. İmam Malik, onun sıdk sahibi ve *kesiru'l-hadis* olduğunu, İbn Sa'd da onun sika olduğunu belirtmiştir. H. 135 senesinde 70 yaşında vefat etmiştir (Zehebî, 2004: 5/198).

Kendisinden, Zührî iki hadis nakletmiş, bunların ikisi de “حدثي” sîgasıyla *Sahih*'de yer almıştır⁴².

2.1.2.35. Abbad b. Temim (t.y.)

Abbad b. Temim b. Gaziyye b. Amr b. Atiyye b. Hansâ b. Mebzul el-Ensârî el-Medenî. Medine ehliendir (İbn Hibban, 1998: 2/347). Hz. Peygamber (s.a.s.) hayatta iken doğdu. Amcası Abdullah b. Zeyd (h. 22), Ebû Büşeyr Kays b. Ubeyd el-Ensârî (t.y.) ve daha başkalarından rivayetlerde bulundu (Zehebî, 2003: 2/1120). Birçok sahabîden hadis nakletti (Kelâbâzî, 1987: 2/500). Zührî başta olmak üzere tabînin birçok büyük muhaddisi ondan hadis naklettiler. Kendisi Hendek günü 5 yaşında olduğunu söylemektedir. İbn İshak ve Nesaî onun sika olduğunu söylemişlerdir (Mizzî, 2010: 4/45).

Zührî, *Sahih-i Buharî*'de kendisinden dokuz hadis nakletmiş, bu hadislerin yedi tanesi “عن”, bir tanesi “حدثي”, ve diğer biri de “اخبرني” rivayet sîgalarıyla zikredilmiştir. Bu hadislerin iki tanesinde Said b. el-Müseyyeb ile müşterektir⁴³.

2.1.2.36. Abdulhamit b. Abdurrahman b. Zeyd (t.y.)

Abdulhamit b. Abdurrahman b. Zeyd b. el-Hattab el-Kureşî el-Adevî (İbn Ebû Hatim, 2010: 6/19-20). Ömer b. Abdülaziz'in Kûfe valisi idi. Abdullah b. Abbas'dan ve bazı büyük tabîlerden hadis nakletti. Hz. Hafsa'dan da (h. 45) mürsel olarak hadis nakletti. Kendisinden Zührî başta olmak üzere birçok tabî hadis naklettiler. Halife b. Hayyat kendisinin Medine ehlinin tabîlerinden olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Abdullah el-İclî, Nesaî ve Ebûbekir b. Ebû Davud (h. 316), onun sika olduğunu söylemişlerdir. Harran'da Hişam b. Abdülmelik'in halifeliği döneminde vefat etmiştir (Mizzî, 2010: 4/354-355). Bu da yaklaşık olarak hicrî 115'li yıllara denk gelmektedir.

⁴²Zekat 10; Edeb 18.

⁴³Salâh 85; Libâs 103; Vudu' 4; Vudu' 34; İstiska 15; İstiska 16; İstiska 17; Buyu' 5; İsti'zan 44.

İbn Şihâb, kendisinden dört hadis rivayet etmiş, bunların ikisi “عن”, diğer ikisi ise “اخبرني” sîgalarıyla *Sahih*'de yer almıştır⁴⁴.

2.1.2.37. Abdullah b. Muhayrız b. Cünâde (t.y.)

Abdullah b. Muhayrız b. Cünâde b. Vehb b. Lûzân b. Sa'd b. Cumah b. Amr el-Kureşî el-Cumahî. Ubade b. Sâmit (h. 34), Muâviye b. Ebû Süfyan ve Ebû Said el-Hudrî gibi sahabîlerden hadis nakletti. İbn Şihâb da dâhil olmak üzere birçok tabîî ondan hadis dinlediler. el-İclî, onun insanların en hayırlılarından olduğunu ve sika olduğu belirtmiştir. İbn Adıyy (h. 365) ve Halife b. Hayyat, onun Ömer b. Abdülaziz zamanında vefat ettiğini söylemiştir (Mizzî, 2010: 4/281).

Zührî, kendisinden üç hadis rivayet etmiş, bunlardan biri “عن” ile diğer ikisi ise “اخبرني” ile *Sahih*'de nakledilmiştir⁴⁵.

2.1.2.38. Abdurrahman b. Abdullah b. Ka'b b. Malik (t.y)

Abdurrahman b. Abdullah b. Ka'b b. Malik el-Ensarî es-Sülemî Ebû'l-Hattab el-Medenî. Cabir b. Abdullah, Ka'b b. Malik ve Ebû Hureyre gibi sahabîlerden hadis nakletti. Ashâbın hadislerini bilmede kavminin en âlimi olduğu söylenmiştir. Nesaî, onun sika olduğunu söylemiştir. Halife, onun Hişam b. Abdülmelik döneminde vefat ettiğini belirtmiştir. Buharî, Müslim (h. 261), Ebû Davud (h. 275) ve Nesaî gibi birçok hadis âlimi, kitaplarında onun hadislerine yer vermişlerdir (Mizzî, 2010: 4/431-432).

Kendisinin, Zührî kanalıyla *Sahih*'de on beş hadisi yer almış, bunlardan sekizi “اخبرني”, yedisi ise “عن” ile rivayet edilmiştir. Bu hadislerin birinde Said b. el-Müseyyeb ile müşterektir⁴⁶.

2.1.2.39. Abdurrahman b. Ka'b b. Malik (t.y.)

Abdurrahman b. Ka'b b. Malik el-Ensarî es-Sülemî Ebû'l-Hattab el-Medenî. Hz. Aişe, Cabir b. Abdullah, Ka'b b. Malik ve Ebû Katâde (h. 54) gibi sahabîlerden hadis nakletti. Kendisinden Zührî, Hişam b. Urve (h. 146) ve Yakub b. Ebû Seleme (t.y.) gibi tabîîler rivayette bulundular. Vakıdî'ye göre Hişam'ın halifeliği döneminde vefat

⁴⁴ Bed'ü'l-Halk 11; Fedâilü Ashâbi'n-Nebi 6; Edeb 68; Tıb 30.

⁴⁵ Buyu' 109; Nikâh 96; Kader 4.

⁴⁶ Vasâyâ 16; Cihad ve's-Siyer 103, 198; Menâkıb 23; Menâkıbu'l-Ensar 43; Megâzi 3, 38, 79; Tefsiru'l-Kur'an, Berae Suresi 14, 18, 19; İsti'zan 21; Eyman ve'n-Nüzür 24; Ahkâm 53.

etmiştir (Mizzî, 2010: 4/462). İbn Hibban, kendisini *Kitabu's-Sikat*'ta zikretmiştir (İbn Hibban, 1998: 2/306).

Zührî, ondan on iki hadis rivayet etmiş, bunların yedisi “عن”, üçü “اخبرني”, ikisi “حدثني” sîgalarıyla yer almıştır. Bu hadislerin birinin senedinde Abdullah b. Ka'b ile birinde ise Said b. el-Müseyyeb ile müşterektir⁴⁷.

2.1.2.40. Abdurrahman b. Malik b. Malik b. Cu'şum (t.y.)

Abdurrahman b. Malik b. Malik b. Cu'şum b. Malik b. Amr el-Müdlîcî. Amcası Süraka b. Malik (h. 24) ve babasından hadis dinlemiştir. Zührî, kendisinden hadis nakletmiştir. Nesaî, sika olduğunu söylemiş, İbn Hibban, onu *Kitabu's-Sikat*'ta zikretmiştir (Mizzî, 2010: 4/464).

Zührî, kendisinden yalnızca bir hadis rivayet etmiş ve bu rivayet de “اخبرني” lafzıyla Sahih'de yer almıştır⁴⁸.

2.1.2.41. Alkame b. Vakkas el-Leysî (t.y.)

Alkame b. Vakkas b. Mihsan b. Kelede b. Abdu Yalil el-Leysî el-Utvârî el-Medenî. Hz. Ömer, İbn Abbas, Bilal b. Haris (h. 60), Muâviye, Amr b. el-Âs (h. 43) ve Hz. Aişe gibi sahabîlerden hadis nakletti. Zührî ve İbn Ebû Müleyke gibi tabîler ondan hadis naklettiler. Nesaî, onun sika olduğunu belirtmiş, İbn Sa'd da, onun az hadis rivayet ettiğini söylemiştir. Abdulmelik b. Mervan'ın hilafetinin hemen peşinde Medine'de vefat etmiştir. Kendisinin, Rasulullah'ın (s.a.s.) hayatında iken doğduğu söylenmiş ve sahabeden olma ihtimali üzerinde durulmuştur. İbn Hacer bu konunun tahkike muhtaç olduğunu belirtmiştir (İbn Hacer, 2004: 4/561-562).

İbn Şihâb, ondan toplam on iki hadis rivayet etmiş, bunların altısı “سمعت”, üçü “اخبرني”, ikisi “حدثني”, biri ise “عن” lafızlarıyla *Sahih*'de yer almıştır. Bu hadislerin tamamının senedinde Urve b. Zübeyr, Said b. el-Müseyyeb ve Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe ile müşterektir⁴⁹.

⁴⁷ Cihad ve's-Siyer 103; Cenâiz 72, 73, 74, 75, 78; Megâzi 26, 38; Tefsîr, Berae Suresi 17; Hibe ve Fadluhâ 21; el-İstikrâd ve Edâu'd-Duyûn ve'l-Hacr ve't-Teffis 8.

⁴⁸ Menâkibu'l-Ensar 45.

⁴⁹ Şehadet 15; el-Cihad ve's-Siyer 64; Megâzi 12, 34; Tefsîr, Yusuf Suresi 3, Nur Suresi 6; el-Eyman ve'n-Nüzür 13, 18; Tevhid 35, 52; Şehadet 2; İ'tisam bi'l-Kitabi ve's-Sünne 28;

2.1.2.42. Anbese b. Saïd b. el-Âs (t.y.)

Anbese b. Saïd b. el-Âs b. Saïd b. el-Âs b. Ümeyye el-Kureşî el-Emevî. Enes b. Malik ve Ebû Hureyre gibi sahabîlerin yanında Ömer b. Abdülaziz'den de hadis nakletti. Kendisinden de Zührî ve Ebû Kılâbe gibi tabiîler hadis naklettiler. Yahya b. Maîn, Ebû Davud ve Nesai onun sika olduğunu söylemişlerdir. Buhari, Müslim ve Ebû Davud kitaplarında onun hadislerine yer vermişlerdir (Mizzî, 2010: 5/501).

Zührî, kendisinden toplam üç hadis nakletmiş, bunların hepsi de “اخبرني” sîgasıyla rivayet edilmiştir⁵⁰.

2.1.2.43. Avf b. Malik b. et-Tufeyl (t.y.)

Avf b. el-Hâris b. et-Tufeyl b. Sahbera b. Cürsûme el-Ezdî. Hz. Aişe'nin yeğenidir. Hz. Aişe, Hz. Ümmü Seleme ve Ebû Hureyre gibi sahabîlerden hadis nakletti. Kendisinden de Hişam b. Urve ve Zührî gibi tabiîler hadis naklettiler. İbn Hibban, onu *Kitabu's-Sikat*'ta zikretmiştir (İbn Hacer, 2004: 5/155).

Zührî, Avf b. Malik'den yalnızca bir hadis rivayet etmiş, o da “حدثني” lafzıyla *Sahih*'de yer almıştır⁵¹.

2.1.2.44. ed-Dahhak b. Şerahîl (t.y.)

ed-Dahhak b. Şerahîl el-Hemedânî el-Mişrikî Ebû Saïd el-Kûfî. Adının İbn Şurahbîl olduğu da söylenmiştir. Ebû Saïd el-Hudrî ve Malik b. Evs'den hadis nakletmiştir. Kendisinden Süleyman el-A'meş ve İbn Şihâb hadis nakletmişlerdir. İbn Hibban, onu *Kitabu's-Sikat*'ta zikretmiş (İbn Hibban, 1998; 2/242), Buharî, Müslim ve Nesaî, onun hadislerine yer vermiştir (Mizzî, 2010: 3/474).

Zührî, kendisinden sadece bir hadis nakletmiştir. Rivayet lafzı ise “عن” olarak yer almıştır. Bu hadisin senesinde ise Ebû Seleme ile müşterektir⁵².

⁵⁰el-Cihad ve's-Siyer 28; Megâzi 38.

⁵¹ Edeb 62.

⁵² Edeb 95.

2.1.2.45. Ebû Abdullah Selman el-Egarr (t.y.)

Selman el-Egarr Ebû Abdullah el-Medenî. Aslen Isfehanlıdır. Ebû Hureyre, Abdullah b. Amr b. el-As, Ebû'd-Derda, Ammar, Ebû Eyyüb el-Ensârî (h. 49) ve Ebû Said el-Hudrî gibi sahabîlerden hadis nakletmiştir. Zührî ve Ebûbekir b. Hazm gibi tabîler ondan hadis nakletmişlerdir. Kendisi sika olmakla beraber az hadis rivayet eden biriydi (İbn Hacer, 2004: 2/738-739).

Sahih'de Zührî kanalıyla toplam üç hadisi yer almış ve bunların hepsi “عن” lafzıyla nakledilmiştir. Bu hadislerin üçünün senedinde de Ebû Seleme ile birlikte yer almıştır⁵³.

2.1.2.46. Ebûbekir b. Süleyman (t.y.)

Ebûbekir b. Süleyman b. Ebû Hasme el-Adevî el-Medenî. Said b. Zeyd, Abdullah b. Ömer, Hz. Hafsa, Hakîm b. Hizam (h. 54) ve Ebû Hureyre gibi sahabîlerden hadis nakletti. Kendisinden Zührî, Muhammed b. Munkedir ve Salih b. Keysan gibi tabîler hadis naklettiler. Zührî, onun Kureyş'in âlimlerinden olduğunu söylemiştir. İbn Hibban, onu *Kitabü's-Sikat*'ta zikretmiştir (İbn Hacer, 2004: 7/299-300).

İbn Şihâb, Ebûbekir'den, biri “عن”, biri de “حدثني” sîgasıyla toplam iki hadis rivayet etmiştir. Bu hadislerin ikisinin senedinde de Salim b. Abdullah ile müşterektir⁵⁴.

2.1.2.47. Husayn b. Muhammed el-Ensârî (t.y.)

Husayn b. Muhammed el-Ensârî es-Salimî el-Medenî. Medine'nin önde gelenlerindedir. Zührî, ona Mahmud b. Rebi'nin İtban b. Malik'ten (h. 50) rivayetini sormuş, o da tasdik etmiştir. Zührî'nin, ondan mürsel rivayetleri de vardır. Darakutnî, onun sika olduğunu belirtmiştir (İbn Hacer, 2004: 2/131).

Senedlerinin aslında Mahmud b. Rebi' olan üç hadisin son taraflarında “سالت” kaydıyla bu hadisleri Husayn b. Muhammed'e sorduğunu belirten Zührî'nin bu

⁵³ Teheccüd 14; Daavât 14; Tevhid 35.

⁵⁴ İlim 41; Mevâkitü's-Salâh 40.

rivayetlerinin toplamı üç adettir. Dolayısıyla üç senedde de Mahmud b. Rebi' ile müştereken yer almıştır⁵⁵.

2.1.2.48. Hâlid b. Eslem (t.y.)

Hâlid b. Eslem el-Kureşî el-Adevî el-Medenî. Hz. Ömer'in mevlâsı. Abdullah b. Ömer'den rivayette bulundu. Kendisinden kardeşi Zeyd b. Eslem (h. 136) ve Zührî gibi tabîler hadis naklettiler. İbn Hibban, kendisini *Kitabu's-Sikat*'ta zikretmiştir (Mizzî, 2010: 2/335).

Zührî, kendisinden iki adet hadis nakletmiş olup, her ikisi de “عن” sîgasıyla rivayet edilmiştir⁵⁶.

2.1.2.49. Hamza b. Abdullah b. Ömer (t.y.)

Hamza b. Abdullah b. Ömer b. el-Hattab el-Kureşî el-Adevî. İbn Hibban, onu *Kitabu's-Sikat*'ta zikretmiştir (İbn Hibban, 1998: 2/96). Babası Abdullah b. Ömer, halası Hz. Hafsa ve Hz. Aişe'den hadis nakletmiştir. Kendisinden Zührî ve Musa b. Ukbe gibi birçok tabîin hadis nakletmiştir. İbn Sa'd'ın beyanına göre sika ve az hadis rivayet eden biriydi. Yahya b. Said, Medine'de on iki büyük fakih olduğunu söylemiş ve onu aralarında zikretmiştir (Mizzî, 2010: 2/295).

Hamza b. Abdullah'ın, Zührî kanalıyla *Sahih*'de on bir hadisi yer almaktadır. Bunlardan dört tanesi “عن” ile beş tanesi “اخبرني” ile iki tanesi de “حدثني” lafızlarıyla rivayet edilmiştir. Bu hadislerin ikisinin senesinde Salim b. Abdullah ile beraber yer almıştır⁵⁷.

2.1.2.50. Harmele Mevlâ Üsâme b. Zeyd (t.y.)

Harmele Mevlâ Üsâme b. Zeyd b. Harise el-Kelbî. Hz. Ali, Usame b. Zeyd, Zeyd b. Sabit ve Abdullah b. Ömer gibi sahabîlerden hadis nakletti. Kendisinden Muhammed b. Ali b. el-Hasen ve Zührî hadis naklettiler (Mizzî, 2/87).

⁵⁵ Salâh 46; Megâzi 12; Ed'ime 15.

⁵⁶Zekat 4; Tefsîr, Berae 7.

⁵⁷ İlim 22; Ta'bîr 15, 16, 34, 37; Vudu' 33; Ezan 46; Nikâh 17; Tıb 54; Tefsîr, Hûd 1; Fiten 19.

Birisi “اخبرني”, diğeri “حدثني” sîgasıyla olmak üzere Zührî, kendisinden iki hadis rivayet etmiştir⁵⁸.

2.1.2.51. el-Heysem b. Ebû Sinan (t.y.)

el-Heysem b. Ebû Sinan el-Medenî. Ebû Hureyre ve İbn Ömer'den hadis nakletti. Zührî ve Bükeyr b. Abdullah (t.y.), ondan hadis naklettiler. İbn Hibban, onu *Kitabu's-Sikat*'ta zikretmiştir (İbn Hacer, 2004: 6/695-696).

İbn Şihâb, ondan iki hadis rivayet etmiş olup birinde “اخبرني”, diğesinde ise “اخبره” kaydı bulunmaktadır. Bu hadislerin ikisinin senedinde de Abdurrahman el-A' rec ile müşterektir⁵⁹.

2.1.2.52. Hind bintü'l-Haris (t.y.)

Hind bintü'l-Haris el-Firasiyye. Hz. Ümmü Seleme'den hadis nakletti. Ondan da Zührî hadis nakletti. İbni Hibban, onu *Sikat*'ta zikretmiştir (İbn Hacer, 2004: 7/706).

Bu bayan tabîiden Zührî, on bir hadis nakletmiştir. Bunlardan altı tanesi “عن”, dört tanesi “حدثني”, biri ise “اخبرتني” sîgalarıyla rivayet edilmişlerdir⁶⁰.

2.1.2.53. Muhammed b. Abdurrahman b. Sevban (t.y.)

Muhammed b. Abdurrahman b. Sevban el-Kureşî el-Amirî Ebû Abdullah el-Medenî. Ebû Hureyre, Ebû Said el-Hudrî, Fatıma bint Kays (h. 54) ve Zeyd b. Sabit gibi sahabîlerden hadis nakletti. Kendisinden Yahya b. Ebû Kesir, Yahya b. Said el-Ensarî ve Zührî gibi tabîiler hadis naklettiler. İbn Sa'd, Ebû Zür'a ve Nesaî, onun sika olduğunu söylemişlerdir. Kendisi çok hadis rivayet edenlerdendir (İbn Hacer, 2004: 5/699).

Sahih'de yer alan iki adet hadise mütabaat⁶¹ olarak zikredilen senedlerde ismi geçmiş ve o kısımların birincisinde “اخبرني”, ikincisinde ise “عن” sîgalarıyla sened zikredilmiştir. Bu hadislerin senedlerinde Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe bulunmaktadır⁶².

⁵⁸ Menâkıbu'l-Ensar 27.

⁵⁹ Teheccüd 21; Edeb 91.

⁶⁰ İlim 40; Ezan 152, 157, 163, 164; Teheccüd 5; Menâkıb 25; Libâs 31; Edeb 121; Fiten 6.

⁶¹ Ferd olduğu zannedilen bir hadise bir başka râvînin muvâfakat etme durumu (Ali el-Kârî, t.y.: 343).

⁶² Megâzi 10; Hibe veFadluhâ 81.

2.1.2.54. Muhammed b. en-Numan b. Beşir (t.y.)

Muhammed b. en-Numan b. Beşir b. Sa'd el-Ensarî el-Hazrecî Ebû Said el-Medenî. Dedesi ve babasından hadis nakletti. Ondan hadis rivayet edenler arasında Zührî de bulunmaktadır. el-İclî, onun sika olduğunu belirtmiş, İbn Hibban da, onu *Kitabu's-Sikat*'ta zikretmiştir. Ebû Davud dışındaki Kütüb-ü Sitte'de yer almıştır (Mizzî, 2010: 6/539).

Sahih-i Buharî'de İbn Şihâb, kendisinden yalnızca bir hadis rivayet etmiş olup, “عن” lafzıyla *Sahih*'de yer almıştır. Bu hadisin senesinde de Humejd b. Abdurrahman ile müşterektir⁶³.

2.1.2.55. Nafi' Mevlâ Ebû Katâde (t.y.)

Nafi' b. Abbas (İbn Ayyaş) el-Ekra' Ebû Muhammed Mevlâ Ebû Katâde. Ebû Katâde ve Ebû Hureyre'den hadis rivayet etti. Salih b. Keysan ve Zührî gibi tabiîler kendisinden hadis naklettiler. Nesaî, onun sika olduğunu belirtmiş, İbn Hibban, onu *Kitabu's-Sikat*'ta zikretmiştir. Az hadis rivayet eden birisiydi (İbn Hacer, 2004: 6/515).

Nafi', Zührî'nin en az hadis rivayet ettiği hocalarından olup, *Sahih*'de yalnızca bir rivayeti yer almaktadır ve o da “عن” kaydıyla zikredilmiştir⁶⁴.

2.1.2.56. Ömer b. Muhammed b. Cübeyr (t.y.)

Ömer b. Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im b. Adiy el-Kureşî en-Nevfelî el-Medenî. Babası Muhammed b. Cübeyr'den (t.y.) hadis nakletmiştir. Ondan hadis nakledenler arasında Zührî de bulunmaktadır. Nesaî, onun sika olduğunu söylemiş, İbn Hibban, onu *Kitabu's-Sikat*'ta zikretmiştir. (Mizzî, 2010: 5/383).

İbn Şihâb, *Sahih*'de kendisinden iki hadis rivayet etmiş, bunların ikisi de “اخبرني” kaydıyla zikredilmiştir⁶⁵.

⁶³ Hibe ve Fadluhâ 12.

⁶⁴ Ehâdîsu'l-Enbiyâ 49.

⁶⁵ el-Cihad ve's-Siyer 24; Fardu'l-Humus 19.

2.1.2.57. Ömer b. Esid b. Hârice es-Sekafî (t.y.)

Sahih-i Buharî'de adı bu şekilde yazılmış olsa da Mizzî onun adının Amr b. Ebû Süfyan b. Esid b. Hârice es-Sekafî el-Medenî olduğunu, bazılarının Ömer dediğini ancak sahih olanın Amr olduğunu belirtir. Hz. Ömer ve oğlu Abdullah, Ebû Musa el-Eşarî (h. 42) ve Ebû Hureyre'den hadis nakletmiştir. Zührî ve Hişam b. Said (t.y.) gibi tabîiler ondan hadis nakletmişlerdir. İbn Hibban, onu *Kitabu's-Sikat*'ta zikretmiş, Buharî, Müslim, Ebû Davud ve Nesaî, ondan hadis nakletmişlerdir. Ebû Hureyre'nin ashâbındandır (Mizzî, 2010: 5/318).

Zührî, *Sahih'de* kendisinden dört hadis nakletmiş olup bunlardan üçü “اخبرني”, biri ise “عن” sîgalarıyla yer almıştır⁶⁶.

2.1.2.58. Ubeyd b. es-Sebbak (t.y.)

Ubeyd b. es-Sebbak es-Sekafî el-Medenî. Zeyd b. Sabit, Sehl b. Hunejf (h. 38), Usame b. Zeyd ve İbn Abbas gibi sahabîlerden hadis nakletti. Kendisinden de oğlu Said b. Ubeyd (t.y.) ve Zührî gibi tabîiler hadis naklettiler. Müslim, onu Medineli tabîilerin birinci tabakasında saymış, el-İclî, sika olduğunu belirtmiş, İbn Hibban da *Kitabu's-Sikat*'ta zikretmiştir (İbn Hacer, 2004: 4/363).

İbn Şihâb, *Sahih'de* ondan beş hadis nakletmiş olup, bunlardan üçü “عن”, biri “اخبرني”, biri ise “قال” sîgasıyla *Sahih'de* yer almıştır⁶⁷.

2.1.2.59. Ubeydullah b. Abdullah b. Ebû Sevr (t.y.)

Ubeydullah b. Abdullah b. Ebû Sevr el-Kureşî el-Medenî. İbn Abbas'dan rivayette bulundu. Kendisinden de Zührî rivayette bulundu. İbn Hibban, onu *Kitabu's-Sikat*'ta zikretmiştir. İbn Hacer'in Hatib'den (h. 463) naklettiğine göre Ubeydullah, İbn Abbas'dan başkasından rivayette bulunmadığı gibi ondan da Zührî'den başkası rivayet etmemiştir (İbn Hacer, 2004: 4/322).

Kendisinin *Sahih'de* Zührî kanalıyla üç hadisi yer almıştır. Bunlardan ikisi “اخبرني”, biri ise “عن” sîgasıyla zikredilmiştir⁶⁸.

⁶⁶ Megâzi 10, 28; el-Cihad ve's-Siyer 170; Tevhid 14.

⁶⁷ Fedâilu'l-Kur'an 3, 4; Ahkâm 37; Tevhid 22; Tefsîr, Berae 20.

2.1.2.60. Yahya b. Urve b. ez-Zübeyr (t.y.)

Yahya b. Urve b. ez-Zübeyr b. el-Avvam el-Esedî Ebû Urve el-Medenî. Babası Urve'den rivayet etmiştir. Kendisinden Zührî, Eyyüb es-Sahtiyânî, İbn Aclan (h. 148) gibi tabî'nin önemli âlimleri hadis rivayet etmişlerdir. Nesaî, onun sika olduğunu belirtirken, İbn Hibban, onu *Kitabu's-Sikat*'da zikretmiştir. Ebû Hatim, onun kardeşi Hişam b. Urve'den daha âlim olduğunu belirtmiştir (İbn Hacer, 2004: 7/83-84).

Zührî, kendisinden üç hadis rivayet etmiş olup, bunların ikisi “اخبرني”, biri ise “عن” lafzıyla *Sahih*'de yer almıştır. Bu hadislerin üçünün senedinde de babası Urve b. Zübeyr ile birlikte bulunmaktadır⁶⁹.

Bu hocalarının her birinden rivayet ettiği hadis sayısı farklılık göstermektedir. Kimisinden bir adet hadis nakletmiş, kimisinden ise iki yüzden fazla hadis rivayet etmiştir. Bu rivayetlerin her biri sayılarak, hangi hocasından ne kadar hadis rivayet ettiği tesbit edilmiştir. Toplam sayı 1364 adet bulunmuş olup bunlar arasında hiç şüphesiz tekrarlar da mevcuttur. Tekrarlarla birlikte toplam sayıyı gösteren bir tablo aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1. Zührî'nin Hocaları ve Hadis Sayısı

Zührî'nin Hocaları	Hadis-i Şerif Sayısı
Urve b. Zübeyr	271
Said b. el-Müseyyeb	181
Ebû Seleme b. Abdurrahman	156
Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ud	143
Salim b. Abdullah b. Ömer	136
Enes b. Malik (sahabî)	59
Humeyd b. Abdurrahman	41
Ata b. Yezid el-Cündâî	29
Ali b. el-Hüseyn b. Ali	21
Mahmud b. er-Rebîa (sahabî)	15
Abdurrahman b. Hüzmüz el-A'rec	15
Abdurrahman b. Abdullah b. Ka'b b. Malik	15

⁶⁸ İlim 27; Nikâh 83; el-Mezâlim ve'l-Gasb 25.

⁶⁹ Edeb 117; Tevhid 57; Tıb 46.

Sehl b. Sa'd es-Saidî (sahabî)	14
Ebu İdris Âizullah el-Havlanî	13
Âmir b. Sa'd b. Ebû Vakkas	13
Ebûbekir b. Abdurrahman b. Haris	12
Abdurrahman b. Ka'b b. Malik	12
Alkame b. Vakkas el-Leysî	12
Malik b. Evs	11
Ebû Ubeyd Mevla İbn Ezher	11
Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im	11
Hamza b. Abdullah b. Ömer	11
Hind bintü'l-Haris	11
es-Sâib b. Yezid (sahabî)	9
Hârice b. Zeyd b. Sabit	9
Abbad b. Temim	9
Ebu Umame b. Sehl	8
Abdullah b. Ka'b b. Malik	7
Süleyman b. Yesar	7
Abdurrahman b. Âmir b. Rebia	6
Cafer b. Amr b. Umeyye	6
İsa b. Talha b. Ubeydullah	6
Sinan b. Ebû Sinan ed-Düelî	6
Amra bint Abdurrahman	6
Ubeyd b. es-Sebbak	5
Abdulhamit b. Abdurrahman b. Zeyd	4
Ömer b. Esid b. Hârice es-Sekafî	4
Sa'lebe b. Ebû Malik (sahabî)	3
Abdullah b. Muhammed b. el-Hanefiyye	3
el-Hasan b. Muhammed b. Ali	3
Ömer b. Abdulaziz	3
Abdullah b. Muhayrız b. Cünâde	3
Anbese b. Saïd b. el-Âs	3
Ebû Abdullah Selman el-Egarr	3
Husayn b. Muhammed el-Ensarî	3
Ubeydullah b. Abdullah b. Ebû Sevr	3
Yahya b. Urve b. Zübeyr	3
Abdullah b. Sa'lebe b. Suayr (sahabî)	2
İbn Ebû Enes	2
Abdullah b. Ebûbekir b. Muhammed	2
Ebûbekir b. Süleyman	2
Hâlid b. Eslem	2
Harmele Mevlâ Üsame b. Zeyd	2
el-Heysem b. Ebû Sinan	2
Muhammed b. Abdurrahman b. Sevban	2
Ömer b. Muhammed b. Cübeyr	2
Süneyn Ebû Cemile (sahabî)	1
Kabîsa b. Züeyb	1

Talha b. Abdullah	1
el-Kasım b. Muhammed b. Ebûbekir es-Sıddık	1
Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer	1
Ata b. Ebû Rebâh	1
Abdurrahman b. Malik b. Malik b. Cu'şum	1
Avf b. Malik b. et-Tufeyl	1
ed-Dahhak b. Şerahîl	1
Muhammed b. en-Numan b. Beşir	1
Nafi' Mevlâ Ebû Katâde	1
TOPLAM	1364

Tabloda da görüldüğü gibi en çok hadis rivayet ettiği hocaları daha çok *Fukaha-ı Seb'a* olarak bilinen ve yukarıda isimleri zikredilen Medineli tabîin imamlarından bazılarıdır. Bununla birlikte aralarında az hadis naklettiği hocalar da mevcuttur. Örneğin; Urve'den 271 hadis rivayet ederken yine Medineli büyük tabî el-Kasım b. Muhammed'den ise sadece 1 hadis nakletmiştir. Yine bu tablodaki hocalarından yedisi sahabe tabakasındandır.

Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki toplam 1364 hadisin bazı senedlerinde iki veya daha fazla hocanın ismi geçmektedir. Toplam doksan üç hadisin senedinde iki râvinin ismi geçerken, beş hadisin senedinde üç, on iki hadisin senedinde ise dört râvinin ismi geçmektedir. Bu da 249 hadisin senedinde ortak râviler olduğu anlamına gelmektedir. Toplam hadis sayısı olan 1364'dan 249 çıkarıldığında tekrarsız hadis adedi olan 1115 rakamını bulmak mümkündür. Bu hadis adedi içinde hangi rivayet sîgalarının ne kadar kullanıldığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2. Rivayet Sîgaları ve Sayıları

Rivayet Sîgaları	Kullanım Adedi
عن	690
اخبرني	434
حدثني	124
سمعت	44
قال	29
ان	14

حدثنا	11
اخبرنا	6
سأله	4
زعم	3
ذكر	2
يحدث	2

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Hadis rivayetinin bir ilim olarak teşekkül etmeye başladığı tedvin öncesi dönem, hadis tarihi açısından oldukça önemlidir. Hadislerin bugünkü yapısına şekil verilmesi ağırlıklı olarak bu dönemde gerçekleşmiştir. Konumuz açısından bu dönemin asıl önemi, hadisleri tedvin eden meşhur râvilerle, Hz. Peygamber (s.a.s.) arasındaki köprüyü oluşturan hadis râvilerinin bu devirde yaşamış olmalarıdır. Hadisleri ilk kez tedvin eden şahıs olarak ünlenen İbn Şihâb ez-Zührî ve onun hadis aldığı kaynakların araştırılması, tedvin öncesi dönemin aydınlatılmasında oldukça yararlı sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

Hicrî ilk asırda doğan Zührî, ilme olan iştiyakı, güçlü bir hafızaya sahip olması ve bitmek tükenmek bilmeyen gayretiyle, genç yaşlarında ilim erbabının gözdesi olmuştur. Yaşamının ileriki yıllarında Emevî hanedanıyla tanışmış ve hadislerle ilgili çalışmaları nedeniyle şöhreti yayılmıştır. Tedvin faaliyetinin önde gelen ismi olan İbn Şihâb, hadis rivayetinin en meşhur râvilerinden biridir. Sahabenin küçüklerinden ve birçok büyük ve kıymetli tabiîn imamından ders alan Zührî, aynı zamanda çok sayıda talebe yetiştirmiştir. İmam Malik, Ma'mer, Yunus b. Yezîd bu talebelerden sadece birkaçıdır. Talebeleri onun ilmi mirasına sahip çıkmışlar ve ondan dinledikleri hadisleri ya şefevî olarak veya kayıt altına alarak gelecek nesillere aktarmışlardır. Bu anlamda Zührî, tedvin öncesi dönemle tasnif dönemi arasında ana köprülerden biri olmuştur.

Bu çalışmada, yüzyıllar boyunca Kur'an-ı Kerim'den sonra en sağlam kaynak olarak kabul edilen *Sahih-i Buharî*'nin yaklaşık olarak dörtte birinin Zührî'nin rivayetlerinden oluştuğu tespit edilmiştir. Bu durum, Zührî'nin hadis rivayetinde sahip olduğu önemi açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Zührî'nin naklettiği hadisleri kimlerden aldığı ve bunların rivayetler içinde orantısal ağırlığının tespit edilmesi, bu çalışmadan elde etmek istediğimiz sonuçlardan biri olmuştur.

Sahîh-i Buharî temelinde Zührî'nin hadis aldığı kaynakların sayısı altmış yedir. Bunlar arasında en çok nakilde bulunduğu isim Urve b. Zübeyr, onu sırasıyla Said b. el-Müseyyeb, Ebû Seleme b. Abdurrahman, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ud ve Sâlim b. Abdullah b. Ömer izlemiştir. Zührî, bu râvilerin her birinden yüzün üzerinde hadis rivayet etmiştir. On ve daha az hadis rivayet ettiği hocalarının sayısı kırk dördtür. Bunlar içinde üç ve daha az hadisi olanlar otuz; yalnızca bir hadisi olanlar on birdir.

Zührî'nin haber kaynakları arasında yedi adet sahabî bulunmaktadır. Bu isimler en çok hadis rivayet ettiği isim sırasına göre; Enes b. Malik (59 hadis), Mahmud b. Rebi (15 hadis), Sehl b. Sa'd es-Saidî' (14 hadis), es-Sâib b. Yezid (10 hadis), Sa'lebe b. EbûMalik (3 hadis), Abdullah b. Sa'lebe b. Suayr (2 hadis) ve Süneyn Ebû Cemile (1 hadis)'dir.

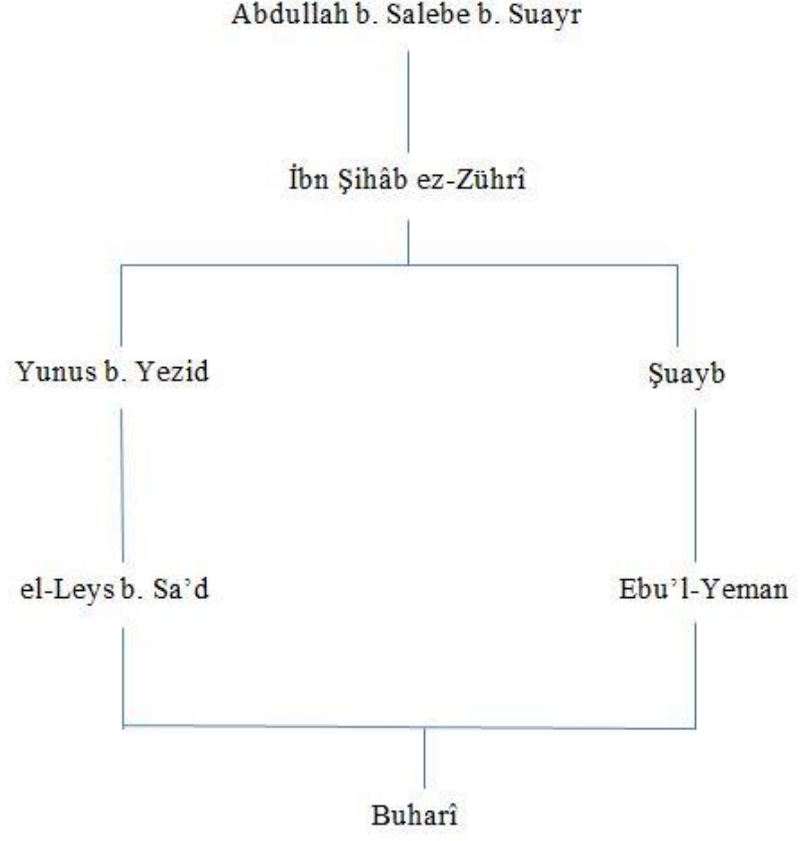
Bu araştırmada elde edilen sonuçlardan biri de, *Sahih*'deki kayıtlarda, Zührî'nin hadis rivayet sîgalarından hangilerini kullandığının tespit edilmesidir. Zührî altı yüz doksan yerde “عن”, dört yüz otuz dört yerde “اخبرني”, yüz yirmi dört yerde “حدثي”, kırk dört yerde “سمعت”, yirmi dokuz yerde “قال”, on dört yerde “ان”, on bir yerde “حدثنا”, altı yerde “اخبرنا”, dört yerde “سأله”, üç yerde “زعم”, iki yerde “نكر” ve iki yerde de “يحدث” kelimesini kullanmıştır. Zührî döneminde rivayet sîgaları arasındaki farklılıkların belirginleşmediği düşünüldüğünde, kullanılan sîgalardaki bu farklılığın nedeni ayrıca araştırılmalıdır.

Netice itibarıyla bu çalışmada, Zührî'nin ve hocalarının önemi, somut verilere dayanarak ortaya konulmuştur. Bu bilgilerin tedvin öncesi dönemin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

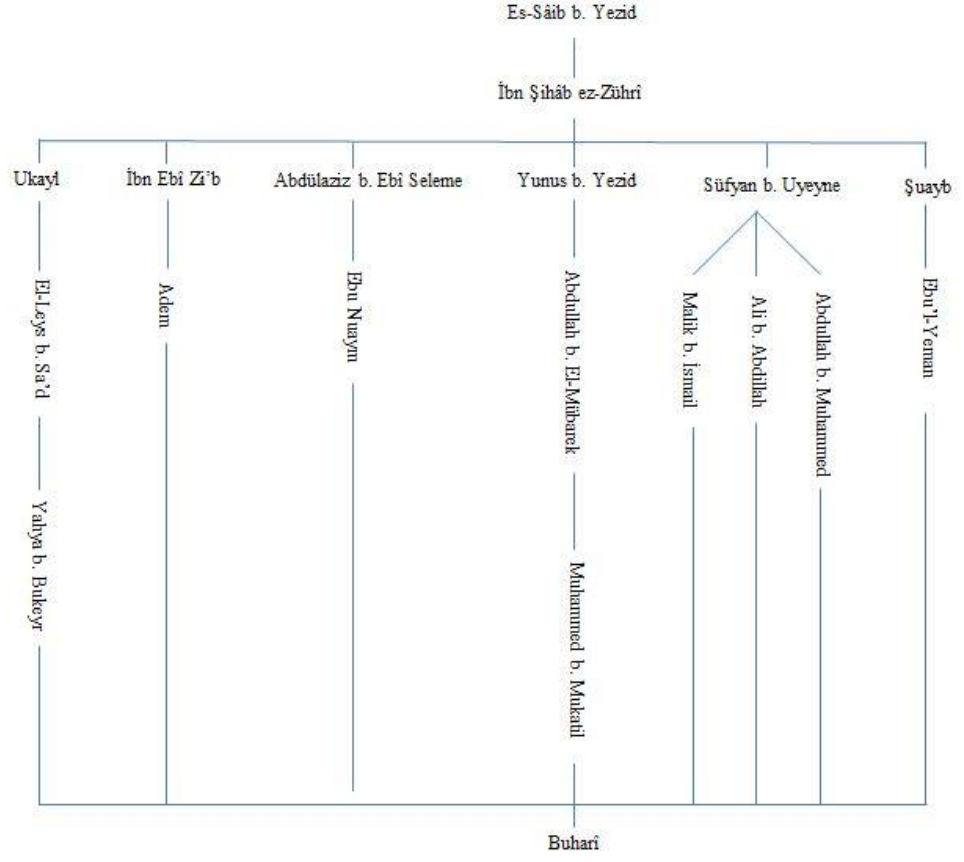

EKLER

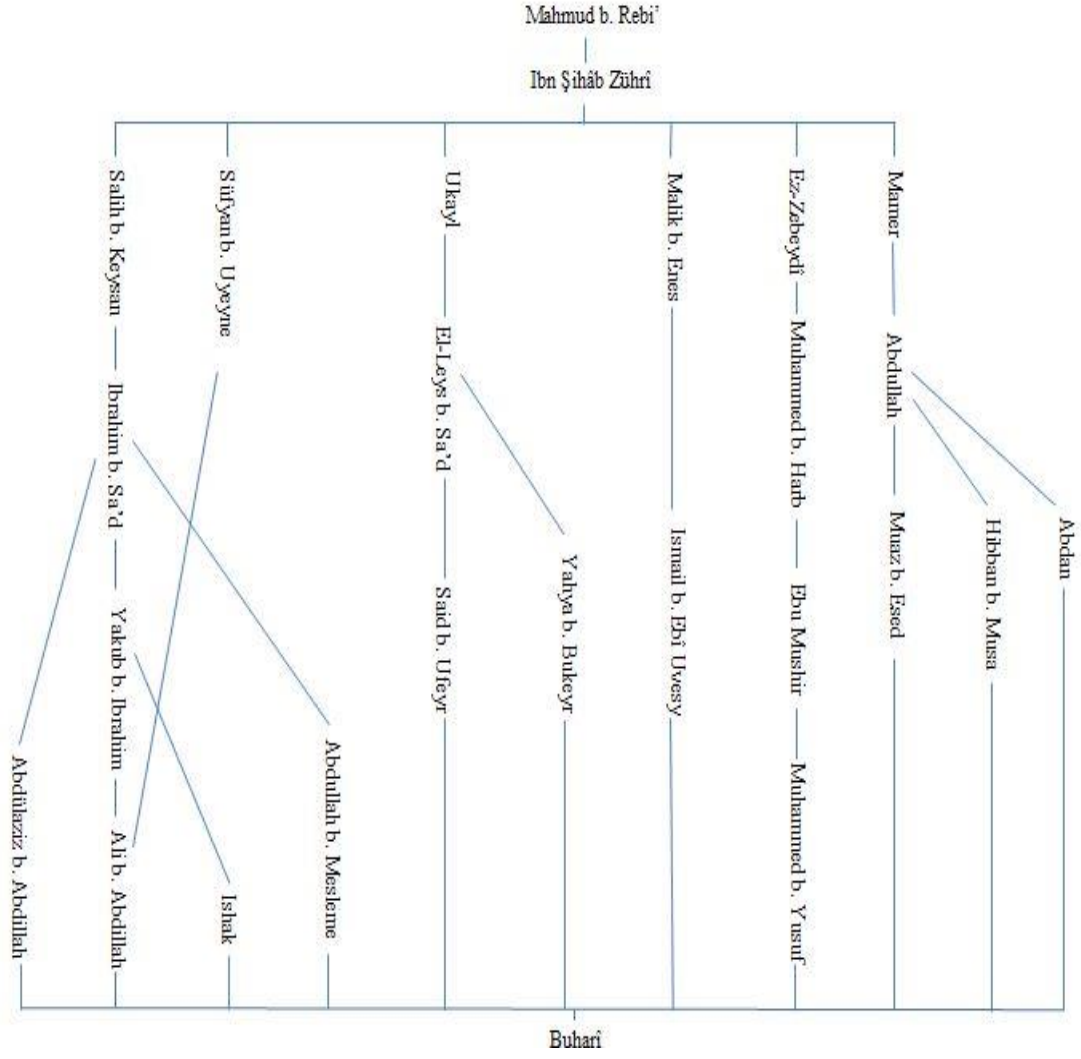
Şekil 1. Abdullah b. Sa'lebe b. Suayr'ın İsnad Şeması

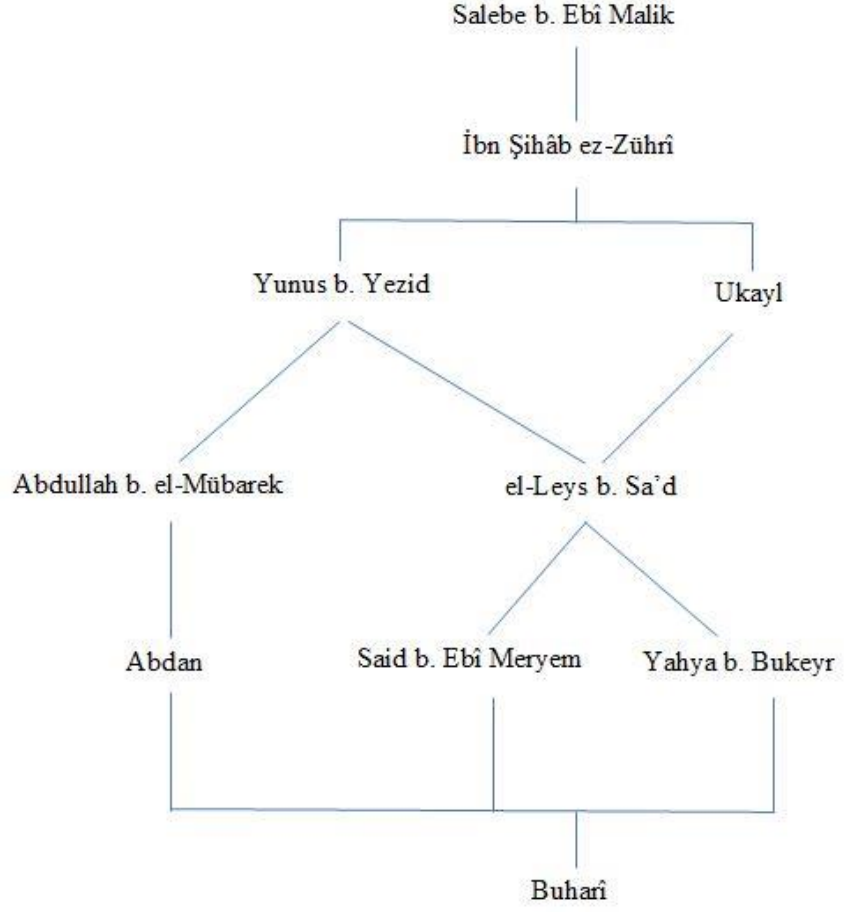
Şekil 3. Es-Sâib b. Yezid'in İsnad Şeması

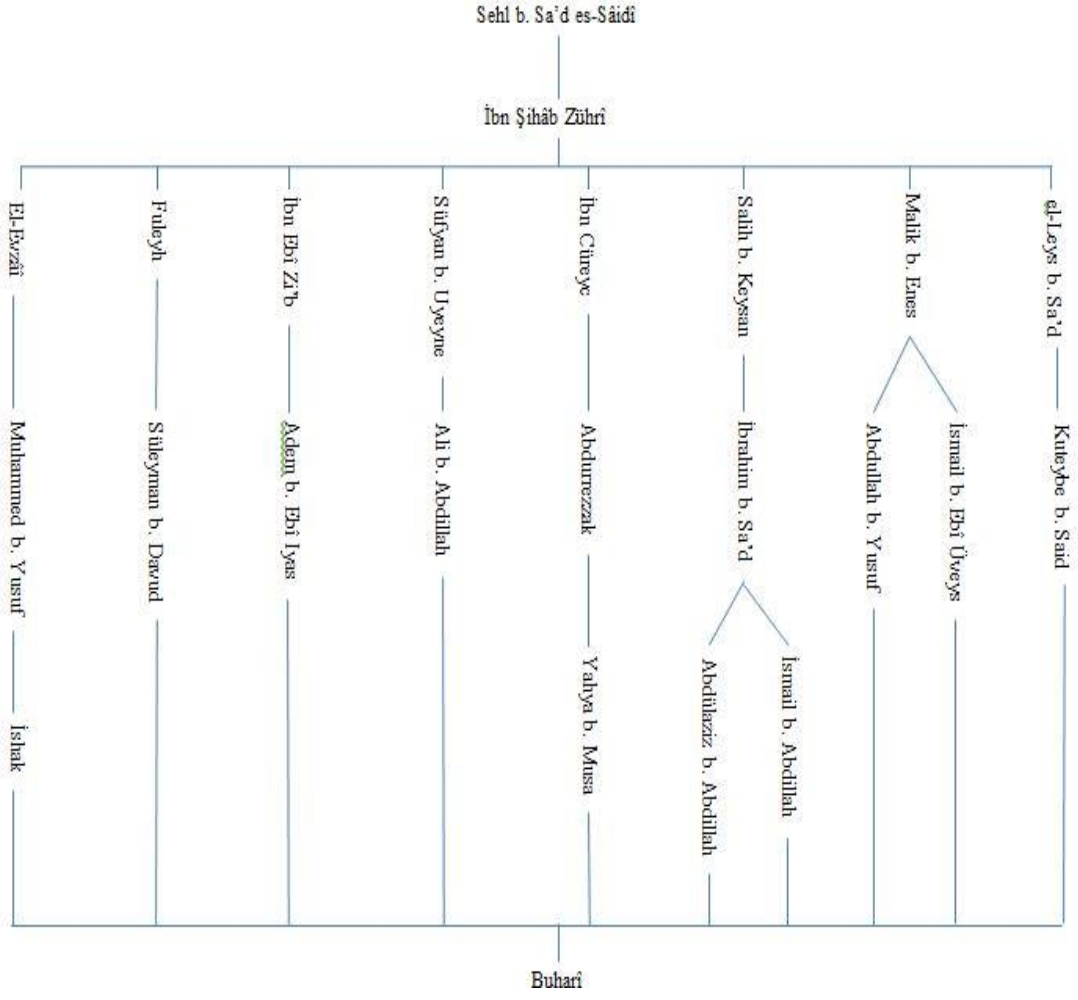
Şekil 4. Mahmud b. Rebi'nin İsnad Şeması

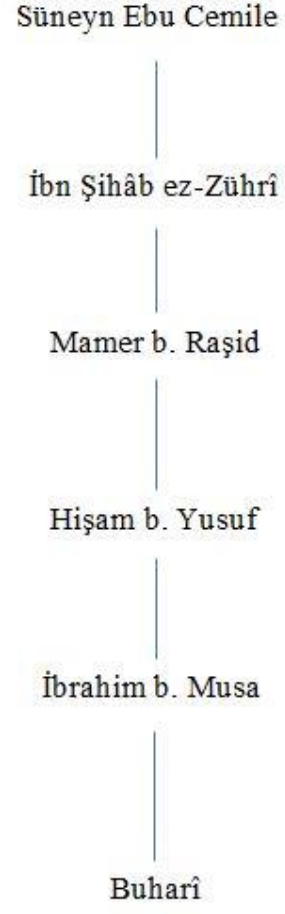
Şekil 5. Sa'lebe b. Ebû Malik'in İsnad Şeması

Şekil 6. Sehl b. Sa'd es-Sâidi'nin İsnad Şeması

Şekil 7. Süneyn Ebû Cemile'nin İsnad Şeması

KAYNAKÇA

- el-A'ZAMÎ, Muhammed Mustafa; (1993), **İlk Devir Hadis Edebiyatı**, Çev: Hulûsi Yavuz, Üçüncü Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul.
- el-BUHARÎ, Muhammed b. İsmail; (2008), **et-Tarihu'l-Kebir**, Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye.
- el-BUHARÎ; (1998), **Sahih-i Buharî**, Riyad: Beytü'l-Efkâr.
- ÇAKAN, İsmail Lütfî; (2009), **Ana Hatlarıyla Hadis**, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- DEMFU, Hasan; (1999), **Merviyyâtü'l-İmam ez-Zührî el-Mualle fî Kitabi'l-İlel li'd-Dârekutnî**, Riyad: Mektebetü'r-Reşad.
- DOĞANAY, Süleyman; (2013), **Oryantalistlerin Hadisleri Tarihlendirme Yaklaşımları**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- EBÛ DAVUD, Süleyman b. el-Eş'as; (2004), "Kitabu'l-İlim", **Sünen-i Ebû Davud**, Beyrut: Müessesetu'r-Risale.
- EBÛ NUAYM, Ahmed b. Abdullah; (2010), **Hilyetu'l-Evliya**, Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye.
- EFENDİOĞLU, Mehmet; (2011), "Tedvin", **DİA**, c.40, (267-269), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ERUL, Bünyamin; (2011), "Tedlis ", **DİA**, c. 40 (262-264), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- el-FESEVÎ, Yakub b. Süleyman; (h. 1410), **el-Marife ve't-Tarih**, Mektebetü'd-Dâr, Medîne.

- HAMİDULLAH, Muhammed; (1955), "Hz. Peygamber Zamanında Hadislerin Tedvini", Çev: Nafiz Danışman, **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, cilt 4, sayı 3, s. 1-7.
- HAMMAD, Nafiz Hüseyin ve el-HAYLE, Nûr; (2011), "Cüz' fihi Ehâdîsu Ebu'l-Yeman el-Hakem b. Nâfi'", **Mecelletü Câmîatü'l-Ezher bi Gazze**, yıl 2011, sayı 13, s. 513-562.
- el-İRÂKÎ, Zeynüddin Abdurrahim b. el-Hüseyin; (1931), **et-Takyîd ve'l-Îzâh Şerhu Mukaddimetü İbnu's-Salâh**, Haleb: Matbaatü'l-İlmiyye.
- İBN ABDULBER, Yusuf b. Abdullah b. Muhammed; (2010), **el-İstiâb fi Marifeti'l-Ashâb**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İBN ASÂKİR, Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasan; (1997), **Tarîhu Medineti Dimeşk**, Beyrut: Daru'l-Fikir.
- İBN EBÛ HATİM, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed; (2010), **el-Cerh ve't-Ta'dil**, Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye.
- İBN HACER, Ahmed b. Ali el-Askalanî; (1960), **Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahihi'l-Buharî**, Beyrut: Daru'l-Marife.
- İBN HACER; (2010), **el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe**, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İBN HACER; (2004), **Tehzîbu't-Tehzîb**, Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye.
- İBN HALLİKAN, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed; (2009), **Vefeyatu'l-A'yan**, Beyrut: Daru İhya et-Turasi'l-Arabî.
- İBN HİBBAN, Ebû Hâtım Muhammed; (1998), **Kitabu's-Sikat**, Beyrut: Daru'l-Kutub'l-İlmiyye.
- İBN KESİR, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Şihâbüddin; (1997), **el-Bidaye ve'n-Nihaye**, Beyrut: Daru Hicr.
- İBN SA'D, Ebû Abdullah Muhammed; (1987), **et-Tabakatu'l-Kübra**, Medine: Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem.

- İBNÜ'L-ESİR, Ali b. Muhammed; (2009), **Üsdü'l-Gâbe fî Marifeti's-Sahabe**, Beyrut: Daru'l-Marife.
- İBNÜ'L-İMAD, Ebu'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed el-Hanbelî; (1988), **Şezeratu'z-Zehab**, Beyrut: Daru İbn Kesir.
- İBNÜ'L-MANZUR, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerreren; (t.y.), **Lisânü'l-Arab**, Beyrut: Dâru's-Sadr.
- İBNÜ'S-SALAH; (2010), **Mukaddimetü İbnü's-Salah**, Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- JUYNBOLL, G.H.A.; (2005), "İbn Ömer'in Azadlı Kölesi Nâfi ve Onun Hadis Literatüründeki Yeri", **İsnad Analiz Yöntemleri**, Çev: Salih Özer, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, ss. 99-140.
- JUYNBOLL, G.H.A.; (2000), **Modern Mısır'da Hadis Tartışmaları**, Çev: Salih Özer, Birinci Baskı, Ankara Okulu Yayınlar, Ankara.
- el-KELÂBÂZÎ, Ahmed b. Muhammed; **el-Hidayetü ve'l-İrşad fî Marifeti Ehli's-Sikati ve's-Sedad**, Beyrut: Daru'l-Marife.
- KOÇYİĞİT, Talat; (1973), "İbn Şihâb ez-Zührî", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, yıl 21, sayı 57, s. 51-84.
- KÖKTAŞ, Yavuz; (2011), **Hadis ve Sünnette Oryantalist Yaklaşımlar**, İstanbul: İz Yayıncılık.
- KÜÇÜK, Raşit; (2001), "İsnad", **DİA**, c. 23, (154-159), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- el-MİZZÎ, Yusuf b. Abdurrahman; (2010), **Tehzîbu'l-Kemal**, Beyrut: Müessesetü'r-Risale.
- MOTZKİ, Harald; (2006), "İbn Şihâb ez-Zührî'nin Fıkhı: Bir Kaynak Tenkidi İncelemesi", Çev: Fatma KIZIL, **Batı'da Hadis Çalışmalarının Tarihi Seyri**, Hadisevi, İstanbul, ss. 237-291.

- MÜREYZÛN, Süleyman Said; (1999), el-İmam Muhammed b. Yahya ez-Zühî Muhaddisen mea Tahkiki'l-Cüz el-Müntekâ min Zühriyyâtihi, Mekke: el-Câmia Ümmü'l-Kurâ.
- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin; (1991), "Mukaddime", **Sahih-i Müslim**, Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye.
- en-NEVEVÎ, Yahya b. Şeref; (t.y), **Tehzîbu'l-Esman ve'l-Lugat**, Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye.
- NURDOĞAN, Nurullah; (2014), "Hadiste Tedvin Faaliyeti ve İbn Şihâb ez-Zührî'nin Tedvindeki Rolü", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi.
- ÖZÇELİK, Sedat; (2001), "İbn Şihâb ez-Zührî'nin Hayatı ve Hadişçiliği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZKAN, Halit; (2013), "Zührî", **DİA**,c. 44, (544-549), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ÖZKAN, Halit; (2012), "Tedvin Tarihinde Emevî Sarayı ve Zührî'nin Mirasına Bir Örnek: Şuayb b. Ebû Hamza Nüşhası", **Divan Disiplinlerarası Çalışma Dergisi**, yıl 17, sayı32, s. 1-37.
- es-SAFEDÎ, Selahaddin; (1970), **el-Vafi Bi'l-Vefeyat**, Beyrut: Daru'n-Neşir.
- SEBT, Ebu'l-Vefa İbrahim b. Muhammed el-Acemî; (1986), et-Tebyîn li-Esmai'l-Müde'llisîn, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- SEYDİŞEHRÎ, İbnü'l-Emin Mahmud Esad; (2009), **Usul-ü Hadis**, Çev: Emre Yazıcı, Birinci Baskı, Yasin Yayınevi, İstanbul.
- SEZGİN, Fuat; (1991), **Tarîhu't-Turasi'l-Arabî**, Çev: Mahmut Fehmi Hicazî, Riyad: Camiatu el-İmam Muhammed b. Suud el-islamiyye.

ŞURRÂB, Muhammed Muhammed Hasan; (1993), **el-İmam ez-Zührî Âlimu'l-Hicaz ve'ş-Şâm**, Dımaşk: Dâru'l-Kalem.

TİRMİZÎ; (1996), **el-Câmiu'l-Kebir**, Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslamî.

ULU, Arif; (2012), “Hadis Rivayetinde İsnadın Başlaması ya da Fitnenin Tarihi (İbn Sîrîn’in İsnadla ilgili İfadelerinin Muhtevâsı Üzerine Bir İnceleme)”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, yıl 2012, 1, s. 119-166.

ÜNAL, Yavuz; (2013), **Hadisin Doğuş ve Gelişim Tarihine Yeniden Bakış**, İstanbul: Ensar Neşriyat.

YÜCEL, Ahmet; (2011), **Hadis Tarihi**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

ez-ZEBÎDÎ, Muhammed el-Murteza; (1997), **Tâcu'l-Arûs**, Kuveyt: Matbaatü Hükümeti Kuveyt.

ez-ZEHEBÎ, Muhammed b. Ahmed; (2004), **Siyeru A'lâmi'n-Nubela**, Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye.

ez-ZEHEBÎ; (2003), **Tarihu'l-İslam ve Vefeyâtu'l-Meşâhiri ve'l-A'lam**, Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslamî.

ez-ZEHEBÎ; (2007), **Tezkiratu'l-Huffaz**, Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye.

ez-ZÜHRÎ, Muhammed b. Müslim; (1981), **el-Megâzî en-Nebeviyye**, Dımaşk: Dâru'l-Fikir.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Ali Fuat FUTSİ
Doğum Yeri ve Tarihi: 05.04.1983 ANKARA

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans Öğrenimi: Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Bildiği Yabancı Diller: Arapça

İşDeneyimi

Çalıştığı Kurumlar: 1. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. Gümüşhane Üniversitesi

İletişim

Telefon: 0533 452 47 55
e-posta Adresi: fuatfutsi@gmail.com

Tarih: 23.06.2016